

Kontexty

6
2
0
2
0

Milovník krásy Josef Hoffmann a jeho doba

Kateřina Hloušková

**Donald Trump
jako Drsný Harry?**

Rozhovor
s Romanem Jochem

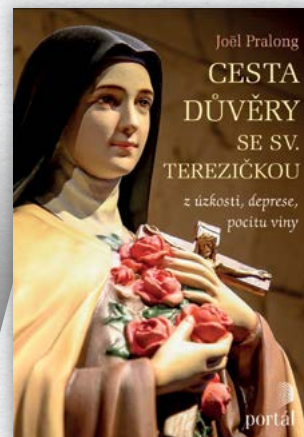
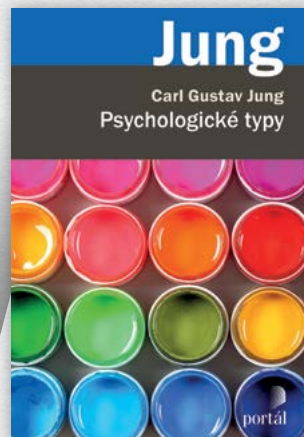
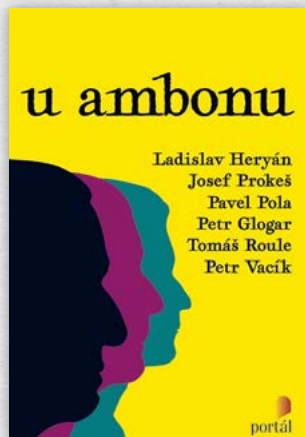
**Dva pohledy na konflikt
ve Svaté zemi**

Nikolas Dohnal, Kryštof Havelka

Za Petrem Králem

**Z poezie
Martina Stöhra**

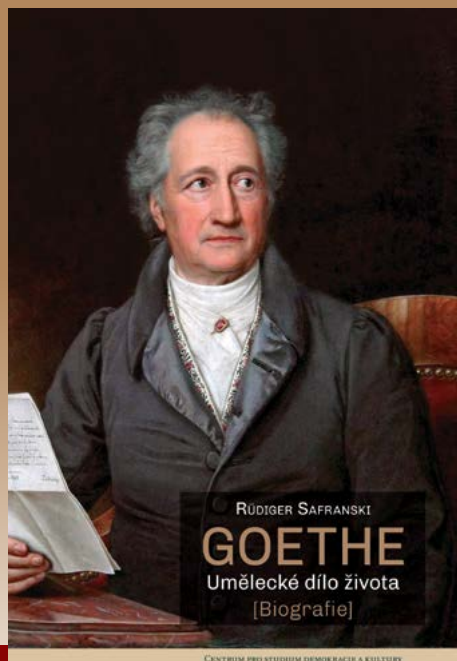
Novinky z Portálu



KNIHKUPECTVÍ PORTÁL:
Praha 1, Jindřišská 30 /
Praha 8, Klapkova 2

obchod.portal.cz

portál



RÜDIGER SAFRANSKI

GOETHE

Umělecké dílo života

Goethe, jako bychom se s ním setkali poprvé. Safranski, mistr výkladu z hlediska dějin duchovního vývoje, se Goethovi přibližuje výhradně z primárních pramenů – díla, dopisů, deníků, rozhovorů, poznámek současníků. Vzniká tak neobvykle živý obraz člověka, jehož životní cesta zahrnuje období od hravého rokoka až ke střízlivému věku železnic, člověka, kterému celá jedna epocha vděčí za své jméno: doba Goethova. Autor líčí nejen Goethovu tvorbu a jeho dobu, ale i básníkovu práci na sobě samém. V jeho knize se tak navíc jedná o příklad umění žít, které se zčásti podařilo a zčásti ztroskotalo, ale přesto je pro nás neustále významné a poučné.

B5 | vázané | 600 stran | 548 Kč

Centrum pro studium demokracie a kultury
objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz



Obsah 6/2020

Stanislav Balík	
Editorial	2

TEXTY

Martin Fiala	
Donald Trump jako Drsný Harry?	
Rozhovor s Romanem Jochem	4
Oldřich Krpec	
Velké ambice, velká očekávání, velký neúspěch.	
Pokus o čínskou expanzi do střední Evropy.	10
Nikolas Dohnal, Kryštof Havelka	
Dva pohledy na konflikt ve Svaté zemi. Izrael mezi	
českým realismem a evropským idealismem.	21
Petr Pokorný, Zdeněk Konopásek	
Lítáme v tom (II.). Dialog o klimatu na pomezí	
vědy, politiky a aktivismu	32

ROZHOVOR

Jiří Hanuš	
Ztráta sebevědomí elit?	
Rozhovor s Tomášem Machulou	42

VZPOMÍNKA

Aleš Filip, Jiří Baroš	
„Mé srdce, pro co jsi bilo, to tě k Bohu ponese!“	
Před deseti lety odešel Stanislav Krátký	50

LITERATURA & KULTURA

François-Roger Cazala	
Berta Zuckermandlová: Evropanka	
ve dvou kulturách	55
Kateřina Hloušková	
Milovník krásy Josef Hoffmann a jeho doba	63
Martin Stöhr	
Jednou až nebudem a vyprázdněno bude...	
Ohlédnutí za básníkem Zeno Kaprálem	81
Za Petrem Králem	85
Josef Mlejnek	
Čechy, země literárních objevů.	
Rozhovor s Andrzejem Babuchowským	90
Ilse Tielschová	
Vzpomínka na dědečka (povídka)	99
Karol Grabias	
Sławomir Mrożek fatalista.	
Rozhovor s Antonim Liberou	105
Periferie je chlapecký revír.	
Z poezie Martina Stöhra	109
Jan Zatloukal	
V kraji Kašpara z hor	113

NAD KNIHAMÍ

Zdeněk Volf	
Zápasy lásky. Nad výběrem	
ze španělské mystické poezie	117

Editorial

Stanislav Balík

Finis coronat opus. Podivný rok bude zakončen podivnými Vánoce. Svátky, které, ať si to budeme či nebudeme připouštět, letos stanou ve stínu koronaviru. V čase redakční uzávěrky posledního čísla letošního ročníku *Kontextů* sice není ještě jasné, jaká přesně opatření budou platit – to koneckonců vlastně nevíme ani o dnech nejbližších –, přesto ani největší optimista nevěří, že bychom mohli dělat všechno to, co jsme si zvykli konat v minulých letech. A nemusí jít jenom o popíjení punče na adventních trzích či osobní účast na „půlnoční“ bohoslužbě.

Každopádně získáváme velkou zkušenost rozlišování podstatného a nepodstatného. A zjišťujeme, že tím skutečně nejpodstatnějším je mezilidský kontakt. Objevujeme nové dimenze Aristotelova tisíckrát omletého citátu, kterak je člověk tvor společenský. A s překvapením cítíme, že je něco ztraceno odlišného, když s někým mluvíme přes telefon či třeba videohovor a když si totéž říkáme tváří v tvář. Že je něco jiného, když můžeme člena rodiny chytit za ruku nebo si sednout vedle něj a když se na něj usmíváme jen přes obrazovku. Příběhy seniorů uvězněných v různých ústavech už třeba tři měsíce, ba i víc, za nimiž nikdo nesmí na návštěvu, trhají člověku srdce. A co teprve jim? Změní na tom něco alespoň Vánoce?

Pro čtenáře našeho časopisu je dozajista důležitý nejenom osobní, ale i politický rozměr současné zkušenosti. To, co jsme věděli a tušili z jiných oblastí, se ukázalo v plné nahotě ve chvíli nejméně vhodné, jak to však většinou bývá. Náš stát jakožto mocenský mechanismus je v zoufalém stavu. Jeho

neakceschopnost, zastaralost a vlastně nefunkčnost dokumentují právě třeba ony domovy důchodců. Jde o jednoduše vymezitelnou skupinu, s jasně identifikovatelnými zřizovateli, s obyvateli, kteří jsou permanentně k zastižení na dané adrese... A přesto stát nebyl dlouhou dobu schopen zajistit jejich ochranu pravidelným testováním a jediné, na co se zmohl, bylo faktické zavedení vězeňského režimu. To je totiž to jediné, co umí – vydávat opatření, nařízení, zákazy. I tam má však velké mezery v koherenci a neumí zdůvodnit, proč velké obchody mohou být otevřené a malé musejí mít zavřeno; či proč smí být v katedrále sv. Víta stejně malý počet osob jako v malé venkovské kapličky. Když má jít ale o cokoli dalšího – je problém, a to velký. Ať už se to týká trasování kontaktů nakažených hygienickými stanicemi či organizace testování, na jaře obstarávání základního hygienického materiálu apod. Málokdo si umí představit, že tak nefunkční struktury budou schopny zajistit během krátké doby proočkování populace.

Dost to připomíná sklerotickou strukturu KSČ a československého státu v závěru normalizační éry, kde pohroma střídala pohromu. Ikonickým se stalo nezvládnutí černobylské katastrofy, kdy stát nedokázal ochránit své obyvatelstvo. Jistě, zčásti z důvodu ideologické pýchy, kdy nechtěl připustit možnost selhání sovětské technologie; zčásti však proto, že jeho komunikační kanály byly totálně nefunkční a zanesené a stát prostě přestával fungovat.

Současná krize odhalila míru rozkladu, nefunkčnosti a zastaralosti státního aparátu a jeho vnitřních procesů v míře, jakou jsme si ani neuměli

představit. Už když se premiér na podzim chlubil tím, jak v září zaváděli na krajské hygienické stanice internet, bylo jasné, do jak velkého průšvihů se řítíme.

Zajímavý rozdíl oproti státu ukázala sebeorganizující se společnost a samosprávná část veřejné moci. Velká část škol dokázala doslova přes noc naběhnout do online forem komunikace, odstranit zbytné papírové formy svých vnitřních procesů a začít fungovat jinak. Města a obce dokázaly komunikovat se svými občany a spolky, suplovat chybějící stát a zajistit základní a mnohdy i nadstandardní servis svým ohroženým občanům. A stát? Ten nedokázal dobře připravit ani e-shop na elektronické dálniční známky. Vrcholem digitalizace komunikace se státem jsou stále datové schránky z dob ministra vnitra Langeru – od té doby jsme se téměř neposunuli. Smutné je, že stát už ani nepředstírá snahu v této kritické době alespoň některé možné agendy urychlovat, a to zřejmě proto, že je zcela mimo představivost dnešních vládnoucích a administrujících, proč by se měly některé věci dělat jinak, nově, efektivněji.

Bude to v budoucnu velká práce pro kterékoliv nové vládce opravit a transformovat státní administrativu. Podaří se to sjednocující se opozici? Varující je, že v naší historii zřejmě nenalezneme příklad, kdy by k takové velké transformaci došlo bez zásadního politicko-společensko-bezpečnostního zlomu typu revoluce či prohrané války. Třeba se ale takovým zlomem stane právě nezvládnutá reakce státu na epidemii koronaviru.

O nadcházejících Vánocích si tak můžeme intenzivněji uvědomovat nesamozřejmost a křehkost naší existence. A věřit, že platí stará moudrost našich předků – Člověče přičiň se a Pán Bůh Ti požehná. Kéž se tedy činíme a kéž na nás spočine Jeho požehnání, a to nejenom o vánočních svátcích. ■

Stanislav Balík (1978), politolog,
děkan Fakulty sociálních studií
Masarykovy univerzity.



Kontexty

časopis o kultuře a společnosti



**BOOKS
& PIPES**

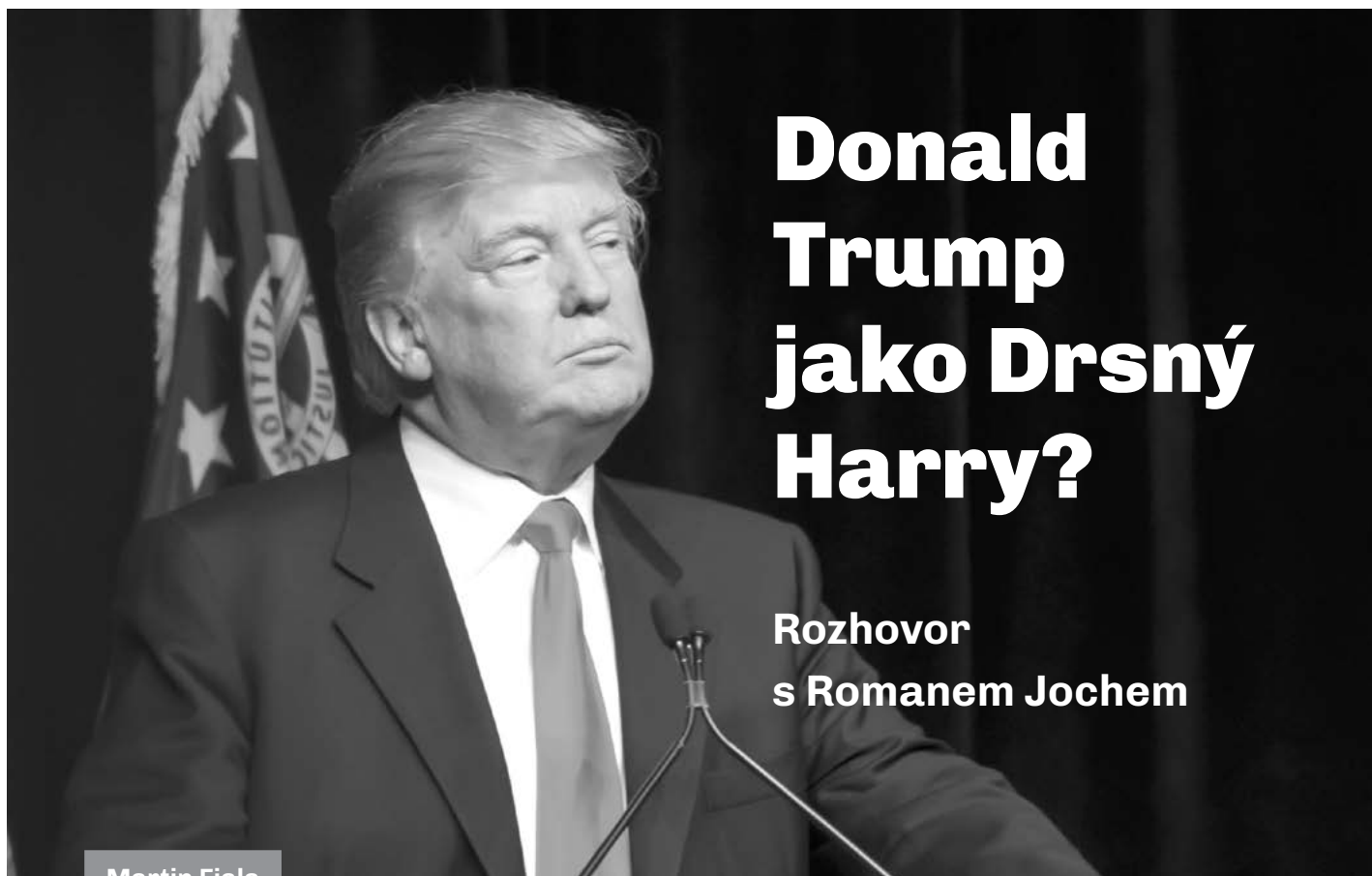
Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)** ve spolupráci s nakladatelstvím **Books & Pipes**

Adresa redakce: Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, email: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník XII. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXXI.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Petr Dvořák, Martin Fiala, Kateřina Hloušková, Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Grafika a sazba** Jiří Mičkal • **Celoroční předplatné** 600 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 200 Kč • **Objednávky předplatného** Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, email: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Registrace MK ČR E 18685** • **ISSN 18036988** • **Na obálce** látka s dekorem Josefa Hoffmanna, 1904.

Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.





Donald Trump jako Drsný Harry?

Rozhovor
s Romanem Jochem

Martin Fiala

Donald Trump. Zdroj: 123rf.

Měla to být drtivá výhra Joea Bidena. Z perspektivy amerických médií nemělo jít jen o odmítnutí charakteru a chování Donalda Trumpa, ale o odmítnutí republikánů a jejich politiky jako celku. Demokraté měli suverénně udržet většinu ve Sněmovně reprezentantů a jejich šance na získání většiny v Senátu byly reálné. Výsledek? Joe Biden se stane prezidentem. Můžeme mluvit o přesvědčivém vítězství, ale rozhodně ne o drtivém. To samé platí pro Kongres, kde sice demokraté udrželi většinu ve Sněmovně reprezentantů, ale ztratili mnoho klíčových křesel. Republikáni tak mají reálnou šanci ovládnout Sněmovnu v roce 2022. Ani Senát nevyšel úplně podle představ demokratů. O osudu senátní většiny se bude rozhodovat v druhém kole voleb v Georgii, kde ani jeden z kandidátů nepřekročil padesát procent. Joe Biden tak dost možná bude po mnoha letech prvním

demokratickým prezidentem, který bude nastupovat do úřadu bez většiny v Senátu. (Prvním od voleb 1988, v nichž byl prezidentem zvolen republikán George H. W. Bush a demokraté získali většinu v obou komorách Kongresu.)

Prezident Trump navzdory intenzivní kampani médií proti jeho osobě získal ještě více hlasů než v roce 2016 a polepšil si u téměř všech etnických menšin.

Volby provázela opět řada iregularit a pochybností. Do velké míry s nimi zamíchala i koronavirová krize. Co výsledky voleb znamenají pro obě strany? V jakém stavu jsou americká média? Jakou roli tentokrát ve volbách sehrály sociální sítě? Na to vše se budu v rozhovoru ptát jednoho z předních českých odborníků na americkou politiku Romana Jocha.

Každé volby, ve kterých se prezident uchází o druhé funkční období, jsou referendem o jeho osobě. Jak si v kampani vedl prezident Trump? Jakou roli ve výsledcích voleb sehrála pandemie koronaviru?

Donald Trump vedl velice energickou kampaň, na rozdíl od Joea Bidena, který vedl kampaň nízké intenzity a doufal, že průzkumy, které mu předpovídaly vítězství, jsou pravdivé, a Trump se ve své kampani dopustí nějakého aktu sebeustrukce. Nakonec ty výsledky byly velice těsné; stejně jako v roce 2016. V obou případech rozhodlo jen pár desítek tisíc hlasů v několika málo státech. Takže prezidentské volby 2020 jsou zrcadlovým obrazem voleb 2016 (dokonce i ve Sboru volitelů je ten poměr stejný – 306 : 232 pro vítěze). Trump si oproti roku 2016 mírně polepšil u bílých žen, černochů a Američanů latinskoamerického i asijského původu, paradoxně oslabil u bílých mužů, především bohatších. Pandemie koronaviru asi nebyla jedinou nebo hlavní příčinou jeho porážky, spíše kamínkem do mozaiky: mnohé jeho politiky byly dobré a úspěšné, ale jeho jednání často chaotické, neprofesionální a sebestředné.

Americký historik Victor Davis Hanson ve své knize *The Case for Trump* přirovnal prezidenta Trumpa k filmové postavě Drsného Harryho. Podle něj je Trump typický příklad tragického hrdiny. Má mnoho lidských nedostatků, ale má odvahu udělat věci, na které by si nikdo netroufl. Přišel a nekonvenčními metodami dosáhl důležitých změn v mnoha oblastech domácí i zahraniční politiky. Tragický hrdina se ale nikdy nedočká uznání, a když je práce odvedena, odstaví ho nebo sám zmizí. Díváte se na Trumpa a jeho působení ve funkci prezidenta podobně? Jak hodnotíte jeho politiku?

Trumpova politika, jak domácí, tak i zahraniční, byla překvapivě dobrá a úspěšná. Byla to ale

standardní republikánská konzervativní politika. Snížení daní, deregulace, nominace konzervativních soudců, tvrdý postoj vůči ajatolláhům v Íránu, rozpoznání Číny coby hlavního geopolitického soupeře USA v následujících dekádách atd. A někdy se vskutku zachoval jako Clint Eastwood coby Drsný Harry: kdo z jeho předchůdců, demokratických či republikánských, měl tu odvahu přesunout ambasádu do Jeruzaléma? A veškerá konvenční „moudrost“, že to nesmiřitelně popudí arabské země, se nenaplnila. Právě naopak: arabské sunnitské země to vzaly jako realitu a Izrael vnímají coby žádoucího spojence vůči větší hrozbě, šíitskému Íránu. Jenže mezi Drsným Harrym a Donaldem Trumpem je velký rozdíl: Harry Callahan byl kladnou postavou, „rytířem bez bázně a hany“, zatímco Donald Trump má veliké charakterové vady – marnivost, egoismus, dětinskost, nestálost. Je otázkou, zda to dobré v jeho politice bylo spíše jeho zásluhou, anebo zásluhou jeho okolí, které ho k tomu přesvědčilo, anebo i republikánů v Kongresu. Podle mě je málo doceňovaným hrdinou posledních čtyř let vůdce republikánské většiny v Senátu Mitch McConnell.

Mitch McConnell je skutečně zajímavá osobnost Republikánské strany. Můžete rozvést jeho úspěchy i těžkou pozici, ve které se v posledních letech často nacházel?

Mitch McConnell, přezdívaný želva (jeho hlava a krk s trochou fantazie připomínají želvu), byl poprvé zvolen do Senátu v roce 1984 (za stát Kentucky). Vůdcem republikánů v Senátu je od voleb 2006 a republikáni mají v Senátu většinu od voleb 2014, posledních šest let je tedy vůdcem republikánské většiny v Senátu. Není okázalý, bombastický, ale je velice efektivní, pokud jde o prosazení toho, co prosadit chce. V roce 2016, když zemřel konzervativní soudce Nejvyššího soudu Antonin Scalia a prezident Obama na jeho místo nominoval levicově centristického soudce Merricka Garlanda, McConnell nepřipustil hlasování o schválení jeho

nominace s tím, že když má ve volebním roce jedna strana většinu v Senátu a druhá má prezidenta, je dobré nechat na voličích, aby rozhodli, kdo bude prezidentem a která strana bude mít většinu v Senátu. Kdyby volby vyhrála Hillary Clintonová a demokraté získali většinu v Senátu, mohli by na Nejvyšší soud prosadit i mnohem levicovějšího soudce než Garland. McConnell tudíž riskoval, ale vyšlo mu to; prezidentem se stal Trump a republikáni uhájili většinu v Senátu. Takže postupně Trump nominoval a oni schválili až tři konzervativní soudce (z celkových devíti na Nejvyšším soudu) – Gorsuche, Kavanaugha a Barrettovou. McConnell rovněž dohlížel na snížení a zjednodušení daní i na zpřísnění sankcí vůči Rusku. Je stejný ročník jako Joe Biden, letos mají oba 78 let (předsedkyni Sněmovny reprezentantů demokratce Nancy Pelosiové je 80 let).

Nabízí se otázka, jestli si nyní prezident Trump trochu nekazí reputaci u voličů svým chováním v posledních týdnech – chce se soudit s několika státy, přepočítávat výsledky, nezapočítávat určité hlasy. I když v lednu Bidenovi předá úřad, zatím to nevzdává. Jsou namísto pochybnosti o legitimitě voleb a je Trumpův postup v této věci z nějakého úhlu pohledu pochopitelný? Jaká je jeho strategie? Nestává se Trump postupně tím, co sám nenávidí – Hillary Clintonovu (popřípadě Stacey Abramsovou – obě dámy do dnešního dne tvrdí, že jim bylo vítězství ve volbách ukradeno podvodem)?

Tvrdé jádro trumpistů věří, že mu volby byly ukradeny, americký lid byl podveden a jednalo se o kolosální konspiraci. Žádné přesvědčivé důkazy o tom, že irregularity, chyby, omyly nebo i podvody v klíčových státech změnily výsledek od Trumpa k Bidenovi, předloženy nebyly. Trump však má právo využít jakoukoli legální (tj. soudní) možnost nápravy, pokud má pochybnosti o výsledcích. Nezápatý pozorovatel na základě informací a hlavně důkazů – či spíše jejich absence – musí uznat, že



Mitch McConnell. Zdroj: Wikimedia Commons.

vyhrál Biden. Pro mnohé republikánské politiky je Trumpovo chování ostudné, ale nechtějí si znepřátelit jeho skalní stoupence, kteří jsou i jejich voliči. Všeobecně se však čeká, že když se sejde Sbor volitelů, bude to konec „hry“ a nastane přechod k Bidenově vládě. Proč to ale Trump dělá, když ví, že nemá šanci? Buď aby si k sobě ještě více připoutal svůj tvrdý fanklub, aby měl věrný a loajální segment diváků, pokud se rozhodne založit si vlastní televizi; anebo aby zůstal v Republikánské straně silnou osobností a připravoval – sobě nebo nějakému příbuznému či spojenci – cestu ke kandidatuře v roce 2024.

Jaká byla v uplynulých čtyřech letech role viceprezidenta Mikea Penceho?

Mike Pence byl nejdřív kongresmanem z Indiany, poté jejím guvernérem. Byl standardním, „reaganovským“ konzervativním republikánem: za snížení daní, tradiční morální hodnoty a silnou zahraniční politiku. O sobě vždy říkával, že je „křesťan, konzervativce a republikán – v tomto pořadí“. V roce 2016 si ho Trump vybral jako svého kandidáta na viceprezidenta. Pence v té funkci projevoval velice nízkou profilaci a byl vždy až extrémně loajální vůči Trumpovi; i když při některých jeho tweetech

či výročí musel zřejmě dost trpět. Má se za to, že při vnitřních diskusích a poradách zastával vždy standardní konzervativní republikánské stanovisko, a tím představoval jakousi přímou linku konzervativců do Bílého domu. Svou bezmeznou loajalitou vůči Trumpovi si však nepopudil tvrdé jádro jeho stoupenců, a proto se čeká, že se v primárkách 2024 pokusí získat republikánskou nominaci na prezidenta.

Původně jsem se chtěl zeptat na průzkumy volebních preferencí, proč se zase agentury netrefily, ale pak mě v souvislosti s nimi napadla zásadnější a vlastně méně radostná otázka týkající se budoucnosti USA. A to otázka výhry/nevýhry Demokratické strany. Objektivně demokraté vyhráli post prezidenta a uhájili většinu ve Sněmovně reprezentantů. I prezidenta Trumpa ale volilo bezprecedentní množství lidí navzdory permanentní kampani médií. Podle předních amerických komentátorů a představitelů Demokratické strany je nebezpečný rasista a hlupák. Jak to, že tedy přilákal takové množství voličů, a ještě navíc z řad etnických menšin? A vede se o náladách voličů uvnitř Demokratické strany seriózní debata, nebo máme spíš očekávat přístup, jaký navrhuje například novinářka Jennifer Rubinová z *Washington Post* – tedy, že je potřeba voliči Donalda Trumpa opovrhovat a jeho spolupracovníky „potrestat“ za jejich neuváženost?

Co navrhuje Jenn Rubinová, je hloupé. Každá strana má usilovat a bude usilovat o každého voliče. Hlas jako hlas. Trumpa volily především čtyři skupiny voličů: za prvé skalní trumpisté, pro které je Trump génius. Za druhé konzervativní protestantské křesťané, evangelikálové, pro které je Trump novodobý král Kýros: pohan, kterého Bůh používá pro správné účely, tj. ochranu křesťanů a jejich náboženské svobody. Za třetí tradiční republikáni, kteří ho využívali pro prosazení svých zájmů, např. snížení daní, a především ho podpořili proto, že jakkoli



Mike Pence. Zdroj: 123rf.

nedokonalý byl stále lepší a méně hrozivý než ta druhá strana, obzvláště ti ideologičtí neo-jakobíni z levého křídla Demokratické strany. A za čtvrté chudí běloši a příslušníci barevných menšin, pro které nebyl standardním elitářským republikánem, ale normálním člověkem, populistou, který na jejich zájmy myslel (či alespoň o nich mluvil) více než jakýkoli standardní politik, demokrat či republikán. Tito původně demokratičtí voliči by nevolili standardního republikána, ale Trumpa ano, proto letos získal větší procento hlasů barevných menšin než jakýkoli republikánský kandidát na prezidenta od roku 1960!

Pokud jde o etnické menšiny v USA, faktem je, že se demografie Spojených států v posledních dvou desetiletích značně proměňuje. Namísto je tedy otázka: Je tento nárůst republikánských voličů etnického původu dočasným fenoménem spojeným s Trumpovou anti-establishmentovou rétorikou, který odejde s Trumpem? Nebo je zde šance, že byly v těchto volbách položeny základy nového a pevného elektorátu Republikánské strany? A nenaznačují tyto volby, že se proměňuje nejenom elektorát, ale i celkové personální obsazení strany? Mluvím například o tom, že republikáni získali čtyři nová křesla v Kalifornii, která dlouhodobě tíhne k levici, přičemž dvě z nich vyhrály

ženy korejského původu. I když se o tom v médiích moc nepíše, za republikány bylo letos do Kongresu zvoleno rekordní množství žen.

Ano, málo zmiňvaným faktem letošních voleb je úžasný úspěch republikánských žen – kandidátek do Kongresu. Např. v Kalifornii nebo i na Floridě. Zda ti voliči, které k Republikánské straně přitáhl Trump, zůstanou u této strany i poté, co Trump odejde, bude záviset na tom, jak se k nim budou republikáni chovat a co jim nabídnou.

Jakou roli tentokrát sehrály sociální sítě a jak se to lišilo oproti roku 2016?

Nevím, nedokážu to posoudit. Obecně si myslím, že sociální sítě coby mechanismus vítězství jedné strany nad druhou jsou přeceňované; sociální sítě volby nezvrátí. Jejich dopad je ten, že vedou k radikalizaci populace, protože lidé se utvrzují o svých názorech ve svých bublinách a nenaslouchají těm s jinými názory. Ta radikalizace je jak u radikální levice (těch „progresivních“, „woke“ a hnutí Black Lives Matter), tak i u fenoménu alt-right, který je však letos už mnohem méně významným fenoménem, než byl v roce 2016. Naopak radikální levice byla letos na vzestupu a v roce příštím, když už prezidentem nebude Trump, se její hněv a odpor obrátí proti prezidentu Bidenovi. Fanatici nejsou schopni kompromisů. Girondisté a jakobíni spolu gilotinovali monarchisty, poté jakobíni gilotinovali girondisty a pak se jakobíni začali gilotinovat mezi sebou... V USA to nebudou fyzické vraždy (snad), nýbrž ideologické: kdo dřív koho „zruší“ (cancel) a „deplatformuje“.

Rád bych se teď krátce přesunul k tématu, které je asi pro české občany nejzásadnější – zahraniční politice USA. Na pravé straně politického spektra panují obavy z Bidena a jeho zahraniční politiky. Joea Bidena má pravice spojeného s Íránskou dohodou



Joe Biden. Zdroj: 123rf.

a s diskutabilními výsledky zahraniční politiky Baracka Obamy. Na druhou stranu například Niall Ferguson nedávno připomněl, že i Biden má „svoje chvíle“. V nedávném dílu podcastu Goodfellows prohlásil: „Mnoho let působil v Senátní komisi pro zahraniční vztahy, rozhodně se nedá říct, že by byl měkký vůči Sovětskému svazu. Špatně se postavil k válce v Perském zálivu, ale naopak dobře odhadl situaci v Bosně. Biden taky chtěl akci v Sýrii a Obama tomu zabránil.“ Jak bude vypadat zahraniční politika Joea Bidena? Máme očekávat navázání na éru Baracka Obamy, jak si slibuje americká levice, nebo nás Biden překvapí?

Joe Biden bude vstřícnější vůči Evropě, určitě rétoricky, a ani nebude hrozit novými tarify či celní válkou. Bude však rád, že Trump silně tlačil na nás Evropany, abych dávali více prostředků na svou obranu. Opět přistoupí k Pařížské dohodě o ochraně klimatu, aby se distancoval od Trumpa a uspokojil levé křídlo své strany. Ambasadu z Jeruzaléma už nepřemístí. Tvrdí, že bude více podporovat demokracii ve světě, což Trump nedělal, ale nedělal to ani Obama; posledním americkým

prezidentem – podporovatelem demokracie ve světě byl, ehm, George W. Bush. K Obamově Íránské dohodě se už nevrátí – tím by si znepřátelil tradiční americké spojence Izrael a Saúdskou Arábii stejně, jako to udělal Obama –, ale pokusí se o novou dohodu s Íránem, méně vstřícnou, než byla ta Obamova. Otázka je, zda o to Teherán bude mít zájem. A hlavní otázkou je, jakou politiku, tj. jak ostrou, zvolí vůči Číně.

Má Joe Biden potenciál být silným sjednocujícím prezidentem, který navzdory posměškům o jeho věku a energii dokáže ukočírovat i mladé radikály ve vlastní straně? Nebo bude loutkou v rukou radikální levice?

Obávám se, že americká společnost je rozdělená až tak výrazně, že v dohledné době ji nemá šanci sjednotit nikdo. Musí přijít nějaká mezinárodní krize, aby se sjednotila; anebo, jak se říká, změna politického paradigmatu. Otázka levicových radikálů v jeho straně: pokud republikáni 5. ledna 2021 ztratí obě senátní křesla v Georgii, Senát bude rozdělen 50 : 50 a klíčový rozhodující hlas bude mít viceprezidentka Kamala Harrisová, potom tlak radikálů na Bidena bude obrovský a Biden ho nejspíš neustojí a před radikálním křídlem kapituluje. Pokud však republikáni obhájí alespoň jedno křeslo a většinu v Senátu mít budou, Biden bude vůči svému levému křídlu mnohem svobodnějším člověkem a může mu pravdivě namítat, že pokud s republikány neuzavře kompromisy, neprosadí vůbec nic. V Bidenově zájmu je tedy paradoxně to, aby republikáni v druhém kole voleb do Senátu v Georgii uspěli.

Jak se díváte na budoucnost amerického konzervatismu? Zaznívají argumenty, že Trumpova prohra možná není pro konzervativce špatná. Kdyby vyhrál, téměř jistě by v roce 2024 vyhrál prezidentské volby kandidát demokratů z progresivního křídla. Za těchto okolností mají republikáni šanci přijít za čtyři roky s někým, kdo

bude zastávat principy republikánské politiky, bude mít schopnost oslovit Trumpovy voliče a zároveň se vyvaruje některých jeho excesů. Vidíte někoho takového v republikánské straně?

Myslím si, že tato analýza je přesná. Kdo se v roce 2024 bude ucházet o republikánskou nominaci na prezidenta? Zřejmě současný viceprezident Mike Pence, pak ti relativně mladí senátoři, kteří v roce 2016 za Trumpem zaostali, tedy Ted Cruz z Texasu a Marco Rubio z Floridy, a dále ještě mladší senátoři, kteří jsou nyní na vzestupu: Tom Cotton z Arkansasu a Josh Hawley z Missouri. Pokud bude do té doby trumpismus zdiskreditován, může to být i Ben Sasse z Nebrasky, konzervativce, ale ostrý kritik Trumpa. Z žen určitě bývalá guvernérka Jižní Karolíny a velvyslankyně při OSN Nikki Haleyová. Nominaci se může pokusit získat samozřejmě i samotný Donald Trump, kterému ovšem v té době bude 78 let, anebo ji chtít zajistit pro jedno ze svých dětí. To je však nepravděpodobné; Trump je unikát (v dobrém i špatném slova smyslu), jaký se jen tak nevidí, ale je nepřenositelný, ani na vlastní potomky. ■

/ Rozhovor vedl Martin Fiala. /



Roman Joch (1971) je ředitel a viceprezident Občanského institutu, publicista a komentátor. Vyučuje na Národohospodářské fakultě VŠE a na soukromé VŠ CEVRO Institut. Specializuje se na politickou filosofii, mezinárodní vztahy, bezpečnostní otázky a americkou politiku. Je autorem řady knih a publikací.



Prezidenti Si Ťin-pching a Miloš Zeman během oficiální návštěvy českého prezidenta v Číně, říjen 2014. Foto: AP / Andy Wong, zdroj ČTK.

Velké ambice, velká očekávání, velký neúspěch

Oldřich Krpec

Pokus o čínskou expanzi do střední Evropy

O Číně se v posledních letech mluvilo v České republice a okolních středoevropských zemích hodně, převážně v souvislosti s jejími plánovanými masivními investicemi do zdejších ekonomik. Očekávání byla velká. Našli se i tací, kteří tvrdili, že Česko se může od Číny učit, jak stimulovat hospodářský růst a jak stabilizovat společnost (prezident Miloš Zeman). Tyto ambice pochopitelně naplněny nebyly, ani být nemohly. Naopak je dnes stále zřejmější, že šlo o mediálně nafouklou bublinu a následné velké fiasko. Co vedlo Čínu k pokusu o hospodářský průnik právě do střední Evropy? A proč tyto plány fatálně selhaly?

Čínský pokus o hospodářský průnik do střední Evropy je třeba vnímat v kontextu změny čínské strategie, ke které došlo v posledních deseti letech. Zatímco bývalý prezident Ťiang Ce-min (1993–2003) formuloval cíl vybudovat středně bohatou společnost a Chu Ťin-tchao (2003–2013) kladl důraz na společnost harmonickou, úspěchy typu olympijských her v Pekingu 2008 a Expa 2010 v Šanghaji posílily sebevědomí čínských politiků elit natolik, že začaly uvažovat o *Čínském snu*, ambiciózním hospodářském plánu, který je spojen s osobou současného prezidenta Si Ťin-pchinga (od 2013). Nyní jde o víc než jen o eklektickou variantu čínského socialismu: Čína je v pojetí svého Snu unikátní a nadřazenou civilizací, která nabízí efektivnější recept hospodářského rozvoje při respektu k politické a kulturní nezávislosti. Jejím hlavním nástrojem má být v tomto pojetí měkká moc postavená na neodolatelné přitažlivosti čínské civilizace, podpořená aktuálními úspěchy a nabídkou vzájemně výhodné hospodářské spolupráce. Od roku 2017 čínské vedení explicitně připouští, že vzestup Číny povede k soupeření s USA, které se pokusí vliv Číny zadržovat. Čínská zahraniční politika se naopak snaží hospodářskými výhodami a kulturní diplomacií jednotlivé státy od USA odpoutávat.

Hlavní zahraničněpolitické cíle Číny se v posledním období změnily jen málo: jsou jimi především politika jedné Číny (Tchaj-wan a Tibet) a princip nezasahování do vnitřních čínských záležitostí (ať jde o politický systém, roli státu v ekonomice nebo nakládání s menšinami). Naopak hospodářské zájmy Číny se v uplynulé dekádě změnily významně. Právě když se Čína přiblížila inovační úrovni hospodářského rozvoje (*innovation-driven stage*), zasáhla světové hospodářství globální finanční krize, světová poptávka po čínských exportech klesla a faktické podhodnocení kurzu měny se stalo neudržitelným. Čínské výrobní náklady přitom dále rostly. Výrazně nerovnoměrné tempo rozvoje nechalo velké části Číny, zejména západ,

nerozvinuté, zato dynamické pobřežní regiony se potýkaly a dosud potýkají s nadbytečnou produkční kapacitou a jsou příliš závislé na exportu. Jedním z hlavních tahounů čínského hospodářského růstu byly po dlouhou dobu státní investice do domácí infrastruktury, jejichž potenciál se však již vyčerpal. Čínské firmy potřebují k udržení expanze proniknout do mezinárodního prostředí. Čínská strategie „Go global“ tak na jednu stranu usiluje o čerpání zkušeností ze zahraničí (získávání manažerských dovedností, přístup k technologiím) a na stranu druhou o demonstraci úspěchu domácích firem na zahraničním trhu, to vše za politické podpory vysokých čínských představitelů. Domácí investiční kapitál tak má být použit k financování velkých zahraničních projektů, čímž se nejen využije nadbytečná produkční kapacita firem (stavebních, dopravních a IT), ale následně se rozvine infrastruktura pro další čínský export zboží a vytvoří se prostor pro vývoz služeb a přístup k zahraničním veřejným zakázkám.

Právě v tomto kontextu je třeba interpretovat i tzv. novou hedvábnou stezku, tedy *Iniciativu pásu a cesty* (BRI), která byla oznámena Si Ťin-pchingem v Indonésii a Kazachstánu v roce 2013. Neexistuje však žádná oficiální mapa, seznam projektů či schéma jejich financování, projekt nemá podobu konkrétní plánované strategie. Jde o další sen, o vizi, která má být teprve naplněna konkrétním obsahem. Tzv. *Pevninská větev* má pomoci rozvinout západní regiony Číny a posílit čínskou hospodářskou přítomnost a vliv ve Střední Asii a Rusku. Z perspektivy regionu střední Evropy je podstatné, že tato větev má dále procházet přes Polsko a kromě využití čínské kapacity mimo Čínu má zlepšit i konektivitu za účelem dalšího pronikání zboží na trhy západní Evropy. *Námořní větev* má pak zvýšit kontrolu Číny nad klíčovou námořní obchodní cestou včetně nejvýznamnějších „škrticích“ oblastí, jako je Malacká úžina nebo Perský záliv. Konkrétním čínským krokem relevantním pro střední a východní Evropu je čínská akvizice řeckého přístavu Pireus (2009–2016)

a následně plánovaná výstavba železnice do Buda-
pešti (část může být dokončena v polovině 20. let
21. století). Také v tomto případě je hlavním cílem
přístup na trhy západní Evropy.

Proč střední Evropa?

Evropský civilizační model (tj. smíšená ekonomika,
důraz na sociální dimenzi či multilateralismus) je
Číně bližší než model americký (individualismus,
důraz na trh, unilateralismus). V čínském vnímání
však Evropská unie není od globální finanční krize
považována za aktéra schopného samostatně se
rozhodovat a adekvátně reagovat, jednotlivé evrop-
ské státy jsou podle Číny v područí USA. Ve chvíli,
kdy střední Evropu zasáhly důsledky globální krize
a začaly se objevovat první vážné diskuze o úspěš-
nosti a udržitelnosti rozvojového modelu posta-
veného převážně na přílivu přímých zahraničních
investic ze Západu, stal se tento region pro Čínu
zajímavý i z hlediska možnosti dosáhnout zde ur-
čitých geostrategických cílů, pokusit se omezit vliv
západní Evropy a USA a posílit vlastní ekonomické
zájmy. S tím, jak se ve střední Evropě propadlo
tempo konvergence i přílivu západních investic, za-
čala být bezprecedentní míra závislosti na západní
Evropě vnímána jako problém, a možnost spolu-
práce s Čínou se naopak začala jevit jako zajímavá.
Ovšem zatímco úspěchy převážně tržních asijských
ekonomik (Japonsko, Jižní Korea, Tchaj-wan) byly
obecně respektované, v případě Číny se zvláště
u tvrdých antisocialistů jako Orbán nebo Kaczyński
jednalo o podivný obrat. Jeho nejpravděpodobněj-
ším vysvětlením byla vidina neopakovatelných pří-
ležitostí vyplývajících z takové spolupráce. Ovšem
nedá se říci, že za hesly, jako je maďarské „Východní
otevření“ či polské „Go China“, by i přes jejich ne-
pochybnou mediální chytlavost stála nějaká pro-
pracovaná strategie.

Přestože nelze zpochybnit, že v období 2010–2013
byla v regionu střední Evropy hlubší spolupráce

s Čínou vyzdvihovaným tématem z mnoha stran,
existuje relativně málo indicií, které by svědčily
o hlubším ideovém obratu či replikaci nějakých
významnějších aspektů čínského hospodářského,
nebo dokonce společenského modelu. Často se
v této souvislosti cituje Orbánův projev zmiňující
neliberální východní země jako alternativu, která
svou efektivitou překonává západní civilizační mo-
del. Ve stejném duchu lze chápat i některé výstupy
Kaczyńského, kdy jeho vstřícnost k Číně může být
interpretována jako pokus o hledání alternativy
k západnímu liberálnímu konsensu. Sem zapa-
dají i Zemanovy výroky o restartu vztahů s Čínou
(a vymanění se z područí Západu) nebo o tom, že
v Číně se Česko může učit, jak stimulovat hospo-
dářský růst a stabilizovat společnost (2014 a 2016).
Při bližším pohledu na vývoj vztahů mezi střední
Evropou a Čínou jsou však i tyto výroky spíše prag-
matickými vyjádřeními podmíněnými konkrétním
kontextem, a navíc s omezenou výpovědní hodno-
tou, pokud jde o reprezentaci postojů a nálad v celé
společnosti.

V přibližování středoevropského regionu a Číny
hrála hlavní roli kulturní diplomacie vedená vyso-
kými státními představiteli, doplňovaná kulturními
ambasatory (místními celebritami odměňovanými
z čínských zdrojů), think-tanky a kulturními centry
financovanými z veřejných prostředků. Od počátku
však bylo jasné, že taková cesta nebude snadná.
Země střední Evropy jsou i ve srovnání se Západem
antikomunistické a antisocialistické, Středoevro-
pané jsou citliví na propagandu, a navíc nejsou
právě otevření mimoevropským etnikům a kultu-
rám. Pro úspěšné navázání intenzivní spolupráce
bylo tedy nezbytné zdůrazňovat především její hos-
podářskou výhodnost. Ovšem postup, který Čína
zvolila, nebyl šťastný. Odpovídal spíše strategiím,
které se užívají v rozvojových regionech. V relativně
vyspělých zemích s rozvinutým hospodářstvím,
navíc v prostoru kontrolovaném západním kapitá-
lem a pod politickým, ale i regulačním vlivem tak
významného aktéra, jako je Evropská unie, selhal.

Maďarská snaha o diverzifikaci

První zemí střední Evropy, která znovuobjevila Čínu, bylo Maďarsko. Premiér Medgyessy (socialisté, 2002–2004) navštívil Čínu v roce 2003, prezident Chu Ťin-tchao mu jeho návštěvu o rok později oplatil. Od tohoto okamžiku byly v Maďarsku dobré vztahy s Čínou chápány jako nástroj k dosažení hospodářských výhod – zvýšení exportu do Číny, snížení deficitu vzájemného obchodu a přilákání investic. Podobně se choval i premiér Gyurcsány (socialisté, 2004–2009). Oba podporovali spolupráci s Čínou řadu let před Orbánovým „Východním otevřením“. Sám Viktor Orbán, jako doktrinární liberál a vůdce politického hnutí mladých liberálů, předvedl ve svém myšlení v souvislosti s Čínou pozoruhodný útok. Přesvědčený antisocialista a kritik postkomunistických politických sil byl ještě v období své první vlády (1998–2002) kritikem Číny a vztahů s ní. V roce 2000 se dokonce sešel s dalajlámou. Překvapivá porážka od socialistů v roce 2002 znamenala posun Orbánova hnutí v konzervativní, národoveckou, křesťanskou, centristickou a populistickou stranu, která navázala na tradici konzervativního maďarského politického středu a pevně se v této pozici etablovala. V období tzv. „boje za svobodu“, tedy v rámci sporu o rozpočtovou a fiskální politiku s EU (a MMF), formuloval Orbán požadavek na snížení hospodářské závislosti na Západu, což znamenalo zavedení národní průmyslové politiky a podpory domácího kapitálu a firem. Akcentace národní nezávislosti, autonomie politiky a konzervativních hodnot, vedly k formulaci teze o „společnosti práce“. Čínská politika hospodářské expanze pak byla v této souvislosti interpretována jako historická příležitost, která měla umožnit diverzifikovat zahraniční kapitál, přičemž tyto vztahy mohly být využity jako páka na politické ústupky ze strany EU. Čína byla označována za úspěšný příklad „společnosti práce“ a vnímána jako atraktivní alternativa k Západu. Představitelé vládního hnutí dokonce šli občas tak daleko, že hovořili o tradičním

přátelství obou zemí či o společných asijských kořenech.

Autenticitu takových sympatií, jdoucích nad rámec hospodářského pragmatismu, není jednoduché posoudit. Aktivní roli ve vztazích s Čínou sice hrálo jen několik maďarských představitelů, na druhou stranu žádná politická strana v Maďarsku, včetně liberálů, význam hospodářské spolupráce s Čínou nezpochybňovala a dá se předpokládat, že politické špičky v tomto ohledu reprezentovaly i převažující postoj veřejnosti. Pokud jde o politickou dimenzi vzájemných vztahů, časté kontakty na nejvyšší úrovni vyvrcholily uzavřením strategického partnerství (2017).

Polsko jako brána čínských investic

Vztahy Polska, pionýra demokratizace 80. let, a Číny, země, která převálcovala pokus o revoluci tanky, byly po celá 90. léta 20. století velmi omezené. Čínu poprvé navštívil prezident Kwaśniewski (Demokratická levice, 1995–2005) v roce 1997, prezident Chu Ťin-tchao byl v Polsku v roce 2004. I přes zásadní politické rozpory Polsko deklarovalo podporu politice jedné Číny a projevilo zájem o posílení hospodářských vztahů; také zde bylo cílem podpořit export a přilákat investice. Mimo to se však polští představitelé opakovaně setkávali s dalajlámou, vyjadřovali podporu Tibetu a na půdě polského parlamentu pracoval polsko-tchajwanský tým. Olympijský rok 2008 byl posledním rokem, kdy vrcholní polští představitelé Čínu explicitně kritizovali. Prezident Lech Kaczyński (vláda právicového Práva a spravedlnosti, 2005–2007, pak od 2015) a premiér Tusk (liberální Občanská platforma, 2007–2014) sice bojkotovali olympiádu, komentovali čínské problémy s dodržováním lidských práv a setkali se s dalajlámou, záhy však přišla změna. S příchodem globální krize se jednou z důležitých tendencí stala snaha diverzifikovat polské hospodářství ve prospěch rychle se rozvíjejících

mimoevropských zemí. Prezident Komorowski (Občanská platforma, 2010–2015) podepsal s Chu Ťin-tchaem strategické partnerství (2011). Během návštěvy premiéra Wen Ťia-paa (2012) pak byla odstartována platforma 16+1 – obojí stále během prozápadní a proevropské vlády Občanské platformy. Snahy o spolupráci s Čínou následně dále posílily, když vládu převzala strana Právo a spravedlnost (2015). Během návštěvy Si Ťin-pchinga v roce 2016 Polsko uzavřelo s Čínou tzv. komprehensivní partnerství (v otázkách společného zájmu se očekává společný postup obou účastníků). Obě strany podepsaly seznam kooperačních dohod, který dále posílil již značná očekávání polské strany ze vzájemné hospodářské spolupráce. V Polsku, na rozdíl od ostatních zemí regionu, hrála od počátku zásadní roli iniciativa BRI. Polsko bylo okouzleno představou své role coby brány čínských investic a obchodu pro evropský kontinent. Rychlý rozvoj intenzivní spolupráce s Čínou podporovala celá polská politická scéna, což zřejmě ovlivnilo i polské postoje k některým aspektům mezinárodně-hospodářské politiky. Přesto v Polsku (na rozdíl od Maďarska) spolupráce s Čínou vyvolávala i kritiku. Tato politika totiž podle mnohých ohrožovala tradičně velmi dobré vztahy s USA a komplikovala spolupráci s vůdčími zeměmi EU. Polsko si podle odpůrců blízké spolupráce nemohlo dovolit ohrozit zájmy největších západních investorů ani polských firem na trhu EU, přičemž svou roli hrála také bezpečnostní otázka.

Pročínský prezident Zeman

Česká republika bývá považována za reprezentanta tradice hodnotové zahraniční politiky se silným důrazem na otázku lidských práv. Tento přístup byl pochopitelně vždy v napětí s alternativním přístupem zdůrazňujícím hospodářské zájmy. Obecně lze říct, že pokud jde o politiku vůči Číně, představovala Česká republika nejkritičtější členský stát EU.

Mnozí čeští aktéři silně podporovali Tchaj-wan, Tibet nebo čínské disidenty. Viditelný byl však postupný růst váhy hospodářských zájmů. Již v roce 2004 prezident Klaus (2003–2013) kritizoval „mesianismus“ českých politiků ve vztahu k Číně. Během návštěvy premiéra Ťia-paa v roce 2005 byl premiér Paroubek (sociální demokraté) připraven podepsat s Čínou strategické partnerství (došlo k tomu až o deset let později) a hovořil o České republice jako o bráně čínských investic do EU. Přesto byli hlavní čeští představitelé vůči Číně velmi kritičtí: ministr zahraničí Schwarzenberg přirovnal olympijské hry v Pekingu k Berlínu 1938, premiér Fischer se v roce 2009 setkal s dalajlámou a jeho cesta na Expo 2010 do Šanghaje byla zrušena. Nicméně v roce 2012 Česká republika vstoupila do platformy 16+1 a těsně před jejím summitem premiér Nečas (občanští demokraté) kritizoval „dalajlámismus“ zahraniční politiky jako poškozující hospodářské zájmy ČR. Od roku 2013 považovali občanští demokraté rozvoj hospodářských vztahů s Čínou za prioritu.

Významným momentem vztahu České republiky k Číně se stalo zvolení prezidenta Miloše Zemana (2013, znovuzvolen 2018), který spolupráci s Čínou považoval za klíčovou. Prezident Zeman byl nad rámec svého úřadu schopen ovlivňovat zahraniční politiku především za úřednické vlády Jiřího Rusnoka (2013–2014). V roce 2014 ministr zahraničí Zaorálek při návštěvě Číny explicitně podpořil politiku jedné Číny. Prezident Zeman pak byl jediným představitelem zemí EU, který se zúčastnil vojenské přehlídky v Pekingu (2015), a ve stejném roce se Česká republika přihlásila k BRI. Při návštěvě čínského prezidenta Si Ťin-pchinga (2016) Česká republika podepsala s Čínou strategické partnerství a celý seznam dohod o investicích v očekávaném rozsahu 11 miliard eur. Prezident Zeman následně oznámil čínské investice v ČR v rozsahu asi 7,4 miliard eur do roku 2020. Česká politická scéna však byla v této otázce nadále hluboce rozdělena. Když prezident Zeman během své návštěvy v Číně ve svém příspěvku pro čínskou televizi prohlásil, že se

přijel učit, jak nastartovat hospodářský růst a stabilizovat společnost, vyvolal tím řadu ostrých kritických reakcí. Prezidentův poradce Kmoníček (dnes velvyslanec v USA) vysvětloval, že šlo o průmyslovou strategii, jak podpořit naše hospodářské zájmy, když na rozdíl od velkých zemí musejí státy typu ČR nabídnout něco víc.

Prakticky vzápětí po vstřícném obratu v české politice vůči Číně došlo v období let 2015–2017 k vlně akvizic českých aktiv ze strany soukromé společnosti CEFC se sídlem v Šanghaji. Tato společnost umístila centrum svých evropských operací do Prahy a její představitel Jie Tien-ming se stal oficiálním Zemanovým poradcem. Čínské investiční portfolio bylo, jak z pohledu společnosti působící v oblasti energetiky, tak i z pohledu českých zájmů, od počátku velmi podivné. V daném období však převládalo přesvědčení, že se jedná jen o počáteční investice a pouze o prvního z celé řady dalších investorů.

Za velký úspěch pro české firmy byl pak označován vstup PPF Petra Kellnera na čínský trh se spotřebitelskými úvěry (konkrétně společnosti Home Credit, která poskytuje úvěry asi 20 milionům klientů v Číně). Tato expanze byla dávána do přímé souvislosti s aktivitami a kontakty prezidenta Zemana. Také proto v roce 2016, kdy došlo k setkání ministra kultury a několika politiků z řad křesťanských demokratů s dalajlámou, reagovala česká strana deklarací čtyř nejvyšších reprezentantů zahraniční politiky, v níž podpořila a potvrdila politiku jedné Číny a úsilí o další prohlubování vztahů obou zemí. Tento moment lze považovat za zenit české pročínské politiky. Krátce po něm česko-čínská hospodářská spolupráce utrpěla fiasko, které je pozoruhodné i v širším mezinárodním měřítku.

Velká zklamání

Pro pochopení selhání politiky hospodářské spolupráce regionu střední Evropy s Čínou je třeba si

uvědomit, že zájmy obou stran jsou nejen velmi odlišné, ale v některých ohledech se přímo vylučují. Čínským záměrem bylo dosáhnout na trhy západní Evropy. Infrastrukturní projekty ve střední Evropě mají za cíl pouze využít nadbytečné čínské kapacity. Cílem investic formou akvizic a joint ventures byl a je přístup k know-how, technologiím a inovacím včetně jejich společného vývoje s partnery z EU a na území EU. Takové příležitosti se však ve střední Evropě vyskytují jen ojediněle. Obecným cílem Číny je modernizace její hospodářské struktury a posílení komplexnosti produkce a náročnosti technologií. Středoevropské země očekávaly od čínských investic nová pracovní místa, zejména v komplexní průmyslové produkci, a díky nadstandardním politickým vztahům preferenční přístup na čínský trh. Takové zájmy, cíle a strategie však dělají z Číny přímého konkurenta střední Evropy, nikoliv partnera.

Pročínský obrat ve střední Evropě skončil jednoznačným neúspěchem. Takové hodnocení je namístě ve všech naznačených dimenzích – v investicích, obchodní výměně i pokud jde o jednotlivé projekty. Čínské investice do regionu byly a zůstaly celkově nízké. Zklamáním je i vývoj vzájemného obchodu, a to jak pokud jde o objem exportu a jeho dynamiku, tak o obchodní deficit. Projektů s čínskou účastí se rozběhlo jen několik, navíc jsou často od počátku problematické, neefektivní a vykazují mimořádnou míru neúspěšnosti.

Neúspěch politických projektů v Maďarsku

Podle dat OECD připadá z celkové hodnoty zahraničních investic v Maďarsku na Čínu pouhých 2,13 % (pro srovnání: Německo 25,5 %, z asijských zemí např. Japonsko 3,4 %). Z celkového objemu 2 miliard USD čínských investic (vláda udává čísla vyšší, jde však o účelové interpretace) připadá velká část (1,5 miliardy) na jedinou akvizici. Tou bylo ovládnutí největšího maďarského chemického koncernu čínskou skupinou Wanhua v roce 2011. Tento



Projev Viktora Orbána na summitu iniciativy 16+1 v Budapešti v listopadu 2017. Foto: Elekes Andor, Wikimedia Commons.

koncern však byl již od roku 2006 pod kontrolou investiční společnosti se sídlem v Londýně, nešlo tedy o novou investici, a navíc k ní došlo již před „Východním otevřením“.

Maďarská vláda občas operuje se seznamem čínských firem angažovaných v domácím průmyslu. Při bližším zkoumání však jde o případy, kdy čínský kapitál vstupoval povětšinou do existujících společností a často již v zahraničním vlastnictví (Lenovo 2004, Hisense 2006, BYD Electronics 2008). Pracovní místa tak ve větší míře vytvořily jen ZTE (logistické centrum) a Huawei (montovna elektroniky ve spolupráci s americkou a tchajwanskou firmou). Tyto vstupy čínského kapitálu se navíc realizovaly v období před pročínským obratem.

Pokud se zaměříme na velké čínské projekty s plnou politickou podporou, které byly oznámeny během návštěvy premiéra Ťia-paa (2011) a potvrzeny vicepremiérem Kche-čchiangem (2012), můžeme konstatovat, že skončily fiaskem. Příslibená akvizice aerolinií MALÉV (čínskou HNA), vybudování nákladního letiště u obce Vát, stavba rychlodráhy mezi Budapeští a mezinárodním letištěm či výstavba nákladní železniční trati kolem

Budapešti měly přinést celkové investice ve výši 3,6 miliard USD. Žádný z těchto projektů však nebyl realizován. Neúspěch těchto snah měl společné jmenovatele: problematickou ekonomickou návratnost, naivní představy maďarské strany o výhodnosti podmínek čínských investic a čínskou neznalost evropského regulačního rámce.

Relevantním projektem tak dosud zůstává pouze výstavba sítě 5G v rámci strategického partnerství s Huawei a snad stavba železnice z Bělehradu do Budapešti v rámci BRI. Ovšem i tato investice je značně kontroverzní. Maďarská část trati měla být dokončena už v letech 2017–2018, a to za 472 miliard HUF. Aktualizovaný projekt však předpokládá zahájení prací až v roce 2021 a za dvojnásobnou cenu 949 miliard, přičemž 85 % nákladů má být financováno úročeným úvěrem od čínské Exim Bank. Důvod k obavám ovšem představuje i samotný fakt, že část trati Pireus–Bělehrad, na kterou má část Bělehrad–Budapešť navazovat, nebyla dosud vůbec dojednána. Jde o významný příklad projektu, který byl iniciován politicky, přičemž je zjevné, že proklamace vládních delegací i uzavřené dohody nekorrespondují s reálnou čínskou podnikatelskou aktivitou a možnostmi.

Nenaplněná polská očekávání

Podíváme-li se na stav čínských přímých zahraničních investic v Polsku, můžeme říct, že zdaleka neodpovídají očekávání. V období před „Východním otevřením“ se realizovaly investice Suzhou Victory Technology v Lodži (2007) nebo akvizice HSW strojírenské společnosti ze strany LiuGong Group (2012). V období intenzivního rozvoje vztahů s Čínou je možné zmínit spolupráci polského distributora energie Tauron s BIT Huanchuang Electric Vehicle Technology a půjčku Tauronu od čínské banky ICBC ve výši 1,6 miliardy USD (2015). V oblasti informačních technologií jsou nejvýznamnější aktivity spojené s firmou Huawei. Tato společnost

spolupracuje s hlavními operátory v Polsku již od roku 2006. Vybuďovala polské sítě 2G, 3G a 3,5G a buduje i první části sítě 5G v Gliwicích a Varšavě (2018–2019), ve Varšavě také provozuje své velké zákaznické centrum. Obavy ohledně bezpečnostních rizik však v roce 2019 vedly k podpisu dohody o společném postupu při budování sítě 5G s USA s cílem čínský podíl snížit.

Jak jsme již naznačili výše, v Polsku hrál hlavní roli ve spolupráci s Čínou projekt BRI. Byla to vláda Občanské platformy, která hlásala heslo „BRI s Polskem a přes Polsko“. Očekávání byla obrovská. Polsko se mělo stát logistickým a produkčním uzlem, aktivně proto vyhledávalo projekty pro zařazení pod BRI a zapojilo se do Čínou vedené Asijské infrastrukturní investiční banky (AIIB). Je pravda, že všechny již existující železnice propojující Čínu a EU procházejí právě Polskem a jedna z nich (Chengdu–Lodž) tam i končí. Ta však byla dokončena již v roce 2012, tedy před vyhlášením BRI. Stejně tak je jedním z důležitých přístavů pro obchod s Asií polský přístav Gdaňsk, ale mohutnou investici 3 miliard USD přislíbila PSA International, tedy soukromá společnost ze Singapuru. Problematiké je i propojení dopravních a logistických projektů (snad kromě kontejnerových terminálů v Kutně a Małaszewiczích) a naprostým fiaskem skončila (se všemi typickými znaky špatně připravené a nekompetentně vedené čínské investice) zakázka na vybudování padesátikilometrového úseku dálnice, kterou získala China Overseas Engineering Group, pobočka státní China Railway Group. V tomto případě byl neúspěch o to překvapivější, že se jednalo o první vítězství čínské firmy ve veřejném tendru v rámci EU.

V oblasti obchodu s Čínou se Polsku nepodařilo realizovat ani jeden ze stanovených cílů. I přes výhodnou pozici přímo na obchodních trasách rostly vývozy do Číny jen velmi pomalu, a jejich podíl na celkových polských vývozech v období 2011–2018 dokonce poklesl (z 1,1 % na 1,0 %). Deficit obchodu s Čínou se zároveň dále prohloubil

(z 17,5 na 25,3 miliard USD). Problémem je i struktura obchodu, kdy Polsko do Číny vyváží měď, materiály, některé méně náročné průmyslové komponenty a zemědělské produkty. V dovozech naopak dominuje komplexní průmyslové zboží.

V Polsku je v každém případě v posledních letech patrný odklon od spolupráce s Čínou, a to i v rámci platformy 16+1. V letech 2017 a 2018 premiéři Szydło a Morawiecki (PiS) kritizovali přetrvávající obchodní deficit s Čínou a hovořili o ní jako o „náročném“ partnerovi. V roce 2018 dal premiér přednost domácí politické události před účastí na summitu 16+1 v Sofii, kam poslal vicepremiéra. I když je BRI stále považována za smysluplnou platformu spolupráce, jako nadějnější se Polsku v současnosti jeví Three Seas Initiative (infrastrukturní program zaměřený na energetiku, dopravu a digitální síť propojující Balt, Jadran a Černé moře) podporovaný USA. Nad rámec problémů v hospodářské oblasti premiér Morawiecki na konferenci NATO v Hamburku 2018 dokonce označil Čínu za výzvu pro NATO a demokratický svět. Rovněž v roce 2018 vydal polský ministr zahraničí prohlášení ke kybernetickým hrozbám ze strany Číny. V lednu 2019 byly v Polsku dvě osoby spojované s firmou Huawei zatčeny a obviněny ze špionáže.

Čínské fiasko v České republice

Česká republika jako tradiční producent a vývozce strojírenského kapitálového i spotřebního zboží má o čínský trh přirozený zájem. Řada firem tam dodává strojírenské celky a zařízení na výrobu energie, některé (typicky formou joint venture s domácím podnikem) v Číně i vyrábějí. Významné propojení existuje přes firmu Škoda Auto, pro kterou je čínský trh nejdůležitějším národním trhem. Je však nutné uvést, že produkce modelů značky Škoda probíhá v pěti provozech SAIC Volkswagen Automotive Company (joint venture čínské a německé společnosti vzniklé již v roce 1984), nejde

tak v užším smyslu o export českého produktu ani o investici české firmy. Mimo to je nepodložená i obecně sdílená představa o neomezených možnostech odbytu. Čínský trh je totiž plně saturovaný domácím i zahraničním zbožím, je mimořádně konkurenční a nabízí velmi omezené příležitosti pro umístění nových přímých zahraničních investic. Z českého pohledu nelze považovat vývoj vzájemného obchodu za neúspěch. Konkrétní čísla však dokládají, že české exporty do Číny rostly rychle především bezprostředně po finanční krizi, zatímco v období pročínského obrátu měl jejich růst spíše průměrné tempo, dovozy v tomto období v zásadě stagnovaly a jako podíl na celkových dovozech poklesly.

Můžeme-li působení českých firem v Číně považovat spíše za úspěch, pak příliv čínských investic do ČR je naopak nutno označit za fiasko, které má potenciál poškodit Čínu i na celoevropské úrovni. Na úvod je třeba zdůraznit, že pozadí kolapsu čínské investiční aktivity v ČR je komplexní a řada okolností je stále nejasná. Jisté však je, že z hlediska dalšího vývoje bylo klíčovým krokem navázání spolupráce mezi česko-slovenskou investiční skupinou J&T a šanghajskou společností China Energy Company Limited (CEFC), která byla dohodnuta během Zemanovy návštěvy v Číně v roce 2014. Společnost CEFC (prostřednictvím dcery CEFC Europe) byla hlavním aktérem přílivu čínských investic. Společnost v roce 2015 pořídila minoritní podíl v J&T, ovládla pivovar Lobkowicz, získala podíl v aerolinkách Travel Service nebo majoritní podíl ve fotbalové Slavii Praha. Následně v roce 2016 získala kontrolu nad strojírenskou společností ŽĐAS a mediální společností Empresa, velký podíl v cestovních agenturách Invia a Travel Service a koupila několik administrativních a historických budov v Praze. Toto značně heterogenní portfolio však zdaleka nedosáhlo předpokládaných objemů čínských investic. Prezident Si Ťin-pching v Praze v roce 2016 podepsal investiční dohody v objemu 11 miliard eur a prezident Zeman oznámil 4 miliardy eur pouze

v roce 2016. Realita byla velmi odlišná – celkově pouze zhruba 460 milionů eur v roce 2016 a jen 215 milionů o rok později. Navíc prakticky žádná z těchto investic neodpovídala preferencím České republiky. Šlo o akvizice podílů v již existujících firmách, nikoli o vznik nových produkčních kapacit generujících pracovní místa, ideálně v oblastech náročných na technologie a kvalifikovanou pracovní sílu.

Krátce nato investiční společnost CEFC zkolabovala. V listopadu 2017 ministerstvo spravedlnosti USA obvinilo viceprezidenta CEFC China z úplatků v souvislosti s operacemi společnosti v energetickém sektoru v Čadu a Ugandě. V březnu 2018 ředitel CEFC Jie Ťien-ming, oficiální poradce prezidenta Zemana, zmizel. Později se objevila informace, že byl v Číně obviněn z korupce v rámci vyšetřování iniciovaném samotným prezidentem. Vzhledem k okolnostem je pochopitelné, že došlo ke zrušení plánovaného nákupu 50% podílu J&T za miliardu USD, stejně jako např. nákupu ruského Rosněftu za 9 miliard USD. Brzy vyšlo najevo, že operace CEFC byly financovány řadou půjček, z nichž značná část byla krátkodobých a s vysokou úrokovou mírou. Čínská společnost dokonce dlužila 450 milionů USD společnosti J&T. V rámci krizové komunikace vstoupila do hry čínská státní banka CITIC a portfolio CEFC v ČR odkoupila. Slavia Praha byla následně postoupena čínské realitní firmě Sinobo. Žádné další významnější čínské investice od tohoto momentu nebyly realizovány.

Kombinace zklamání z výsledků hospodářské spolupráce a ostudné role CEFC přispěla k přehodnocení další spolupráce. Zatímco zpočátku byla CEFC vnímána jako čínským režimem vybraný prostředník pro hospodářské pronikání do země, nyní se zdá, že její role byla dalším z příkladů špatného plánování, nekompetence a nedostatečné kontroly na čínské straně. Postoj nové vlády ANO (od 2017) je vůči spolupráci s Čínou ambivalentní. I Číně tradičně nakloněná sociální demokracie je mnohem méně zapálená, než tomu bylo v minulých letech.

Výsledky čínské veřejné diplomacie, opírající se kromě schůzek nejvyšších představitelů o čínskou vládou financovaná kulturní centra, byly a jsou rozpačité. Věci v konečném důsledku neprospělo ani zahrnutí celebrit, jako jsou hokejista Jaromír Jágr nebo fotbalista Pavel Nedvěd, do státních delegací, ani úsilí speciálně založené PR agentury (placené společností Home Credit patřící do finanční skupiny PPF), která má za úkol ovlivňovat veřejné mínění ve prospěch spolupráce s Čínou. České tajné služby navíc podpořily názor USA, že čínské společnosti Huawei a ZTE představují v souvislosti s výstavbou sítí 5G bezpečnostní riziko. Stoupající napětí pak vyvrcholilo otevřenou roztržkou. Vyvolal ji v roce 2019 primátor hlavního města Prahy, když požádal o opětovné projednání dohody o partnerství mezi Prahou a Pekingem, do které byla vložena poznámka o podpoře politiky jedné Číny. Poté, co Peking takové přehodnocení odmítl, byla dohoda ze strany města Prahy vypovězena. Peking v odvěť zrušil plánované koncertní turné České filharmonie, ukončil přímou leteckou linku a odmítl zapůjčit do pražské ZOO pandu. Vystupování čínského velvyslance Čang Ťien-mina bylo charakterizováno jako nevídaně asertivní. A to až do takové míry, že premiér Babiš i prezident Zeman žádali jeho omluvu a posléze nahrazení jiným diplomatem.

Problémy se dále prohloubily na podzim roku 2019, kdy předseda Senátu ČR Jaroslav Kubera, který plánoval cestu na Tchaj-wan, obdržel z čínské ambasády dopis, jenž jej před touto cestou varoval a hrozil ekonomickými dopady. Cesta se skutečnila se zpožděním způsobeným jednak náhlou smrtí Jaroslava Kubery a také koronavirovou pandemií. V září roku 2020 na Tchaj-wan odcestoval Kuberův nástupce ve funkci Miloš Vystrčil. Cesta vzbudila jak ostré reakce ze strany Číny, tak i značnou mezinárodní pozornost. Je otázkou, nakolik předseda Senátu reprezentoval aktuální zahraniční politiku České republiky, a diskutovat lze také o tom, zda by k ní došlo, pokud by čínské investice do České republiky skutečně dorazily. V každém

případě je však možné tuto cestu vnímat jako další příklad českého přehodnocování vztahu s Čínou.

Pozoruhodně odolná střední Evropa

Vnímání spolupráce střední Evropy s Čínou je na obou stranách velmi odlišné. Zatímco čínská média hovoří o jasných ekonomických benefitech, zásadně se zlepšujících politických vztazích a hladkých a úspěšných politických mítincích a vládních návštěvách, ve střední Evropě je vidět pozoruhodný obrat. Je zřejmé, že neúspěchy v hospodářské oblasti, ale také bezpečnostní otázky a vliv Západu vedou k poklesu podpory Číny a dokonce i k rostoucím protičínským náladám.

V období obratu k Číně Západ střední a východní Evropu považoval za novou baštu pročínských nálad. Pokud se však podíváme na mezinárodní průzkumy, nejsou zdejší pročínské postoje v mezinárodním srovnání nijak výrazné. V prosinci 2019 mělo pozitivní postoj vůči Číně 47 % Poláků, 40 % Maďarů a 27 % Čechů. To není příliš odlišné od 37 % obyvatel starých členských států EU (26 % v případě USA). Ještě zajímavější je důvěra v politiku prezidenta Si Ťin-pchinga. Důvěru v něj vyslovilo 18 % Poláků, 17 % Čechů a 14 % Maďarů – tj. méně než v USA (37 %) a starých členských zemích EU (26 %). Přímo mu nedůvěřovalo 36 % Maďarů, 53 % Čechů a 51 % Poláků. Pokud jde o vzájemnou spolupráci s Čínou, pouze 15 % Čechů, 12 % Poláků a překvapivě jen 6 % Maďarů označilo vztahy mezi svou zemí a Čínou za blízké. Většina obyvatel měla malé povědomí i o platformě 16+1: 47 % Poláků, 63 % Maďarů a 82 % Čechů vůbec nevědělo, čeho se týká, nebo o ní nikdy neslyšelo. Za potenciálně plodnou označilo participaci vlastní země na BRI 37 % Poláků, 32 % Čechů a 22 % Maďarů.

V kontextu mezinárodně diskutovaného nárůstu populismu a snižování úrovně demokracie ve střední a východní Evropě byla Čínou iniciovaná a vedená platforma 16+1 nahlížena s obavami. Staré

členské země se obávaly, že Čína na „měkký podbřišek“ EU použije strategii „rozděl a panuj“. Očekávalo se, že čínské snahy o hospodářskou spolupráci mohou vést i k zisku určitého politického vlivu a že země středoevropského regionu mohou lobbovat za čínské zájmy i v rámci rozhodovacího mechanismu EU. Objevovaly se pochopitelně i obavy hospodářského charakteru. Už v roce 2012 Evropská komise navrhla, aby členské země neumožňovaly přístup k veřejným zakázkám firmám z těch zemí, které nedovolují firmám z EU soutěžit ve vlastních tendrech. V této souvislosti se pak platforma 16+1 mohla jevit jako klub euroskeptických zemí, ve kterých roste čínský hospodářský a politický vliv. Tyto obavy se ještě prohloubily v souvislosti se vstupem Řecka do platformy v roce 2019 (skupina se od tohoto momentu označuje jako 17+1). Ve skutečnosti jsou však pročínské postoje zemí střední Evropy pouze izolované a symbolické. Jak je vidět, obavy, že Čína levně skoupí střední a východní Evropu, se ukázaly jako neopodstatněné. Země střední Evropy jsou plně integrovány do jádra EU, jejich ekonomiky jsou nedílnou součástí produkčních řetězců firem ze západní Evropy. Navíc strukturální fondy EU jsou obtížně nahraditelným zdrojem kapitálu, evropské granty vždy dramaticky převyšovaly a převyšují čínské půjčky. Čína pozoruhodně podcenila také regulativní moc EU v regionu: Unie má výhradní pravomoc v oblasti celní politiky, soutěžní politiky a společné obchodní politiky. Tato pravidla prakticky znemožňují, že by Čína byla schopna dosáhnout privilegovaného přístupu pro své firmy a kapitál jen na základě politických vztahů a deklarací.

Krach čínské snahy o hospodářský průnik do oblasti střední Evropy je událostí širšího mezinárodního významu. Lze z něj usuzovat na relativní slabost současné Číny v řadě dimenzí moci v rámci mezinárodního prostředí, a naopak na až překvapivou sílu Západu a EU. Čína do střední Evropy

žádnou variantu svého rozvojového modelu či „Snu“ nevyvezla. Jejím cílem bylo umístit do tohoto regionu finanční kapitál, vyjednat privilegovaný přístup na trh pro vlastní firmy, které měly realizovat projekty garantované hostitelskými vládami, a to pokud možno bez nutnosti konkurovat etablovaným regionálním hráčům. Tento model Čína relativně úspěšně využívá v rozvojových regionech, ale na straně zemí střední Evropy po něm byla minimální poptávka a pozoruhodně zde neuspěl. Střední Evropa i během pročínského obratu ve skutečnosti relativně posílila svou hospodářskou vazbu na Západ. Pokud jde o politickou moc, i v tomto citlivém období (nárůst euroskepticismu a populismu, eurokrize, migrační krize, Brexit) se potvrdilo, že integrace a členství v EU a příslušnost k západní bezpečnostněpolitické architektuře nemá ve středoevropských zemích alternativu. Čínský pokus o průnik do střední Evropy byl nepochybně selháním. Při hodnocení schopností Číny v mezinárodním prostředí bychom pak neměli zapomínat, že i její nejambicióznější geopolitický projekt, tedy Iniciativa pásu a cesty (BRI), je především atraktivním politickým heslem, stále však zůstává bez koncepčního plánování, adekvátních nástrojů, a hlavně výsledků. ■

Text vznikl úpravou a zkrácením odborné stati pro Právý břeh – institut Petra Fialy a Institut pro pravicovou politiku (IPPO). Včetně tabulek, poznámek a odborné literatury je dostupný na https://ippo.cz/media/prilohy/14129/ippo_krpec_neuspech-cinske-expanze-do-stredni-evropy.pdf.

Oldřich Krpec (1978), akademik působící na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.





Dva pohledy na konflikt ve Svaté zemi

Izrael mezi českým realismem a evropským idealismem

Nikolas Dohnal, Kryštof Havelka

Evropská unie se dlouhodobě snaží ovlivňovat zahraniční politiku členských států, a to i vůči izraelsko-palestinskému konfliktu. Česká republika tomuto tlaku s pozoruhodnou vytrvalostí odolává. Naše zahraniční politika je ve srovnání s evropskou výrazně přátelštější k Izraeli a v tomto směru si drží nebývalou kontinuitu napříč politickým spektrem. Je realistická a oproštěná od abstraktních ideálů. Naopak unijní politika vůči Izraeli je stále více propalestinská, idealistická a občas také nutně chaotická.

Evropský obrat

Po druhé světové válce stály evropské státy jednoznačně na straně Izraele. Západní svět tehdy se Sovětským svazem soutěžil, kdo získá Izrael na svou stranu. V průběhu 50. a 60. let uzavřelo utvářející se Evropské hospodářské společenství (EHS) s Izraelem první ekonomickou dohodu o spolupráci. Průlom a následné zhoršení vztahů přišly po šestidenní válce, kdy se evropské státy odmítly smířit s jejím výsledkem a s kroky, kterými se Izrael snažil zajistit svou bezpečnost. EHS přijalo řadu dokumentů, v nichž otevřeně kritizovalo Izrael za okupaci území, na která neměl nárok.

Do této doby nicméně není možné zachytit žádnou přímou podporu Evropského společenství palestinské straně. Karta se výrazně obrací v 70. letech v důsledku ropných šoků a strachu o energetické zdroje, především poté, co arabské státy uvalily embargo na země podporující Izrael v době jomkipurské války (především USA a Nizozemsko). Bylo zapotřebí udobřit se s arabskými představiteli, což zahrnovalo i podporu Palestincům. Ministři zahraničí členských států EHS proto 6. 11. 1973 vydali deklaraci, která poprvé explicitně zmiňovala Palestinu v souvislosti s legitimními právy. Vývoj raných vztahů mezi EHS a Palestinou tedy nebyl založen na idealistickém principu a hlubším smyslu ochrany „utlačované“ menšiny, ale na pragmatickém cíli pojistit si přísun ropy. Od 80. let se čím dál více institucionalizované EHS a poté nově i Evropská unie (EU) snažily angažovat v blízkovýchodním sporu s cílem zajistit Palestincům vlastní stát, a vyřešit tím celý mírový proces.

Česká republika a Izrael

Vztahy s židovským státem jsou v naší zahraniční politice unikátním faktorem, který má počátky už v době vzniku první československé republiky – i díky prezidentu Tomáši G. Masarykovi, jenž zastával

sionistické pozice. Židovské etnikum bylo jako plnohodnotný národ uznáno hned zraje naší vlastní státností. Pochopení pro židovské zájmy přetrvalo i po druhé světové válce, Československo se v OSN vyslovilo pro založení samostatného státu Izrael. Poslední velkou podporou Izraele byla materiální pomoc v jeho válce o nezávislost. Navzdory embargu OSN jsme Izraelcům prodali několik kusů stíhacích letounů a pomohli jsme vycvičit jejich piloty na našem území. Ačkoli kvalita dodaných letounů neodpovídala požadované částce, československou pomoc v této kritické chvíli si Izraelci pamatují dodnes. V následujících letech komunistického Československa vzájemné vztahy nejenže upadaly, po šestidenní válce už v podstatě přestaly existovat.

Po sametové revoluci Československo a Izrael opět navázaly korektní a přátelské vztahy. V dubnu 1990 Izrael oficiálně navštívil prezident Václav Havel, a obnovil tak staré pouto, které komunistus zpřetrhal. Od této chvíle naši státníci napříč stranami a politickými postoji drží až dodnes nezpochybnitelnou proizraelskou pozici. Dokonce i současný prezident Miloš Zeman, jehož názory se proměňují jako počasí, si v tomto směru zachovává stabilní postoj. Tuto tradiční a čitelnou zahraničně-politickou pozici však poněkud zproblematizoval náš vstup do odlišně orientované Evropské unie.

Lámání chleba v OSN

Štěpení mezi Českou republikou a Evropskou unií je nejlépe vidět na rezolucích Valného shromáždění OSN, kde se Česko pravidelně nebojí jít proti unijnímu hlavnímu proudu. Naše pozice nebyly s EU zcela nekompatibilní: v drtivé většině se postoje České republiky a našich evropských partnerů shodovaly, a to i v době, kdy ČR ještě ani nebyla členem EU. Česká republika nicméně hlasovala odlišně v šesti dále popsanych klíčových případech. Jinými slovy, i když česká a evropská politika vůči židovsko-arabskému konfliktu stojí na stejných základech,

při realizaci konkrétních kroků jsou mezi postoji českých vlád a většiny evropských států patrné významné nuance.

Co mají ČR a zbytek Evropy společného? Oba „tábory“ bez výjimky prosazují dvoustranné řešení a právo izraelských i palestinských obyvatel na svou vlast. Česká republika i Evropská unie zakládají své pozice k řešení blízkovýchodního sporu na rezolucích OSN č. 242 a 338, které jasně odsuzují izraelský zábor některých území (Západní břeh Jordánu, Pásmo Gazy a Golanské výšiny), jež Izrael získal po vítězstvích v šestidenní (1967) a jomkipurské válce (1973). Izrael tím získal nálepku agresora, rezoluce ona území označují jako „okupovaná“. Rozdíl je však ve vztahu k těmto rezolucím. Chování ČR spíše vypovídá o tom, že je uznává z jakési mezinárodní kolegiality a protože se dlouho jednalo o jediný základ pro mírový proces. ČR se totiž Izraele zastává, i když jeho počínání někdy směřuje proti těmto rezolucím. V případě EU se jedná o striktní interpretaci, od čehož se odvíjí i rozkol v obou zahraničních politikách.

První konflikty nastaly v otázce, zda Izrael za jeho minulé kroky pokárat. Česká republika se proti tomuto úmyslu jasně postavila při jednání o rezolucích č. 49/132 a 50/129 v letech 1994 a 1995. Obě rezoluce de facto kritizovaly Izrael za neustálé okupování území zabraného v šestidenní válce. Strany, které tuto rezoluci podpořily, argumentovaly tím, že za hlavní překážku mírového procesu považují stavbu izraelských osad na okupovaném území, kvůli kterým jsou mírová jednání neustále ohrožena a nepostupují. Ke kontroverzním izraelským osadám česká diplomacie uvádí, že je pokládá za ilegální a že mírovému procesu skutečně neprospívají, nicméně:

„Izraelská vláda však provedla významné změny v této politice, a ať už vůči současné podobě této politiky máme jakékoli výhrady, je třeba tyto změny vzít na vědomí. Ještě důležitější je však to, že tato záležitost je jen jedním aspektem nebývale komplexního

přediva izraelsko-palestinských vztahů; přičemž dle našeho soudu by bylo nejlepší nechat celé toto klubko pokračujícím dvoustranným jednáním, ať už jsou jakkoliv obtížná, mimo dosah reflektorů mezinárodní pozornosti.“¹

Toto vyjádření představuje samotný základ české realistické zahraniční politiky: i když nesouhlasí s výstavbami osad, nepovažuje českou intervenci do tohoto komplexního problému za správnou a v konečném důsledku účinnou. Tento přístup se za různých vlád, které se vystřídaly od roku 1993, prakticky nijak nezměnil a zůstává konzistentní.

Není ovšem pravda, že se Česká republika Izraele jen nekriticky zastává. Důkazem mohou být české iniciativy v době našeho mandátu nestálého člena v Radě bezpečnosti OSN. Po tzv. Hebronském masakru v únoru 1994 navrhl český zástupce rezoluci č. 904, jež vybízela Izrael, aby podnikl kroky, které by zabránily osadníkům v dalším ilegálním násilí a zaručily ochranu civilnímu obyvatelstvu po celém okupovaném území, a město Jeruzalém v ní bylo označeno za ilegálně okupované.

Gaza, Hamás a politické turbulence

Po roce 2005 učinil Izrael jeden z nejvstřícnějších kroků v rámci konfliktu: premiér Ariel Šaron stáhl armádní jednotky z Pásmu Gazy. O téměř půl roku později na tomto území vyhrála volby teroristická organizace Hamás. Tím se znovu obnovilo napětí a boje mezi teroristy a Izraelem. Ten z pochopitelných důvodů reagoval odhodlanou obranou, jelikož Hamás z tohoto území odpaloval rakety na izraelské území (jako je tomu dodnes).

EU za těchto okolností sice přerušila finanční podporu směřující do Pásmu Gazy, její politická reprezentace však nadále zvažovala možnosti, jak by mohla humanitárně podporovat Palestince v Gaze, aniž by se peníze dostaly do rukou Hamásu.

Některé členské státy navíc otevřeně zvažovaly dialog s touto teroristickou organizací. Evropský parlament přijal 21. února 2008 ohledně Pásmu Gazy usnesení, v němž kromě apelu na obě strany sporu, aby ukončily všechny formy násilí, také vyzývá Izrael k ukončení blokády Pásmu Gazy. Podle usnesení politika izolace tohoto území selhala jak na politické, tak i humanitární úrovni. Evropský parlament naivně vyzýval i k jednání mezi Palestinskou samosprávou a Hamásem a v neposlední řadě uvítal probíhající finanční podporu Palestiny.

Česká vláda (pod vedením Mirka Topolánka) byla naopak naprosto nekompromisní. Rezolutně odmítla jednat s teroristy a přehodnotit postoje k Hamásu. Premiér se mimo jiné zastal izraelských kroků, neboť podle jeho názoru Izrael jen defenzivně reagoval na útoky Hamásu.

Uznání Palestiny

Doposud největšího rebelství vůči unijním geopolitickým plánům na Valném shromáždění OSN se Česká republika dopustila při přípravě návrhu na uznání Palestiny jako nečlenského státu OSN. Vláda nepokládala tento krok za mírově prospěšný a vnímala jej jako nepřijatelnou hru s ohněm, neboť byl vstřícný pouze k jedné straně sporu. ČR však našla podporu pouze u dalších devíti států, které návrh zcela odmítly. Palestina byla tedy 29. listopadu 2012 uznána rezolucí č. 67/19.

Česká republika se jako jediný stát EU přímo vyslovila proti přijetí rezoluce, nicméně nespokojenost s návrhem vyjádřilo hned třináct členských zemí EU, které se hlasování zdržely: Bulharsko, Německo, Estonsko, Spojené království, Chorvatsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Nizozemsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko a Slovinsko. Německo a Spojené království veřejně deklarovaly přesvědčení, že Palestinci sice mají právo na vlastní stát, avšak pokud mír nebude založen na konsenzu mezi Izraelci a Palestinci, uznání jednoho státu intervencí OSN nepomůže.

Úvaha EU jako celku byla ovšem v tomto případě naprosto opačná a představitelé unijní zahraniční politiky vystupovali jednoznačně pro přijetí. Tento postup vítaly převážně jižní státy EU, nejhlasitěji se za uznání stavěly Francie a Itálie. Tyto země sdílejí s evropskými představiteli základní přesvědčení, že uznání Palestiny zajistí konec konfliktů.

Vyjádření české a unijní strany ukazují na zcela rozdílné pohledy na způsob řešení konfliktu. Česká republika je dlouhodobě ochotna Palestinu plně uznat až v případě, že pro blízkovýchodní situaci bude uznání prospěšné, nikoliv kontraproduktivní. Unijní pohled palestinskou suverenitu naopak staví před mírový proces, neboť upřednostňuje právo Palestinců na vlastní stát i přes případné negativní důsledky pro vyjednávání. Pokud EU preferovala palestinský stát právě kvůli vyřešení mírového procesu, tento přístup se ukázal jako příliš idealistický, jelikož uznání Palestiny ke snížení eskalace nevedlo.

Evropský parlament v roli sjednotitele zahraniční politiky EU schválil 10. prosince 2014 rezoluci, kterou vyzval členské státy, aby „bezvýhradně uznaly Stát Palestina s hranicemi z roku 1967“. I když rezoluce odsuzuje Hamás jako teroristickou organizaci, v celkovém znění razí vůči Izraeli velmi tvrdý postup. Rezoluce rovněž odstartovala novou fázi konfrontační politiky mezi EU a Izraelem, neboť jedním z bodů je požadavek na vyloučení některých výrobků z vnitřního trhu EU.

Návrh byl kompromisem mezi frakcemi evropských lidovců, socialistů a liberálů. Byl přijat většinou 498 z přítomných poslanců, 88 bylo proti a 111 se zdrželo. Z českých europoslanců se proti vyslovili pouze poslanci pravice (ODS a Svobodní) spolu s jedním křesťanskodemokratickým kolegou. Rezoluci naopak podpořili zástupci levicových stran. U poslanců ČSSD jde přitom o celkem bizarní úrok, protože ještě v roce 2011 většina poslanců sociální demokracie v české Poslanecké sněmovně apelovala na vládu, aby k uznání Palestiny nedošlo.

Unijní diplomacie ovládnutá levicí

Nevyvážený propalestinský tón dnes vyplývá hlavně z podoby současné EU a jejích institucí. Příklad hlasování o Palestině ukázal, že pozice členských států se významně liší (ze všech tehdy 27, resp. 28 členských států Palestinu dodnes uznalo jen devět). Jak lze tedy vysvětlit, že Evropská unie tuto zdrženlivost nereflexuje a deklarovanou podporu Palestině pořád navyšuje? Do zahraniční politiky EU totiž vlivem její transformace vstoupilo více aktérů, kteří mají na situaci odlišný pohled. Převážně se jedná o vysoké představitele EU a již zmíněný Evropský parlament, ve kterém převládá středo-levicová koalice lidovců, socialistů a liberálů, bez níž by klíčové propalestinské rezoluce nemohly být schváleny.

Větší vstřícnost k Izraeli projevoval Evropský parlament ještě v době, kdy byli jeho zástupci jmenováni vnitrostátními parlamenty. Krátce po šestidenní válce schválil Parlament rezoluci, ve které se Izraele veřejně zastal a zdůraznil, že zpochybňovat právo Izraele na svou existenci je nepřipustné. Europoslanci tehdy volali hlavně po usmíření mezi státem Izrael a arabskými zeměmi. Když se v roce 1979 změnila volební pravidla a europoslanci začali být voleni přímo, nezůstal postoj EHS a poté EU k arabsko-židovskému konfliktu beze změny. Od počátku převládalo v Evropském parlamentu středo-levé spektrum.

Po nezdařených dohodách z Osla přešla většina Evropského parlamentu vůči Izraeli do ofenzívy. Rezoluce číslo A4-0351/96 z roku 1996 nejen kritizuje Izrael za osadnictví, přítomnost armády v Hebronu a politiku izraelského premiéra, ale volá i po zřetelné pomoci Palestincům ze strany EU. Následně se s deklaracemi a rezolucemi proti izraelské politice roztrhl pytel. Ať už se jednalo o označení izraelských osad za „kolonizační“ nebo došlo k odsouzení obranných akcí izraelských ozbrojených složek jako „represivních“, evropský zákonodárny sbor se zřetelně vydal na druhou kolej.



Izraelský voják v Hebronu. Foto: Jiří Pernes.

Uznání Palestiny Evropským parlamentem je přehlednou ukázkou rozdělení pozic v problematice blízkovýchodního konfliktu. Do iniciativy se zapojily právě frakce stojící po většinu času na straně Palestiny. I když Evropský parlament ani v jednom zdroji nezveřejnil hlasování každého jednotlivého poslance, je zřejmé, že z levicového spektra hlasoval proti pouze jeden poslanec. Více zastání u Izraele nalezneme u lidovců, především od českých poslanců. Například člen Evropské lidové strany (EPP) Tomáš Zdechovský se proti rezoluci hlasitě ozval a zmínil i nádech antisemitismu ve štrasburských prostorách.

Většina opozičních hlasů byla z frakce Evropských konzervativců a reformistů (ECR). Ostrá kritika této rezoluce zazněla od českého europoslance Jana Zahradila. Tvrdá slova směřovala nejen na obsah předmětné rezoluce, ale vůbec na snahu Evropské unie jako takové. Podle Zahradila se ani Evropský parlament, ani EU nemají do

citlivé izraelsko-palestinské otázky vměšovat, navíc v situaci, kdy se pozice jednotlivých států liší.

Hlas konzervativců je ovšem v EP velmi slabý – rezort zahraničních věcí EU zkrátka patří levicovým stranám, což potvrdilo i obsazení tohoto portfolia španělským socialistou Josepem Borrellem na konci roku 2019.

Humanitární pomoc teroristické organizaci

Evropská unie už od roku 1993 Palestince hrdě podporuje vysokými částkami. Finanční pomoc se obecně dělí do několika různých „penězovodů“. Hlavním nástrojem je aktuálně tzv. ENI (European Neighbourhood Instrument), skrze nějž bylo na roky 2017–2020 schváleno 1,1 až 1,3 miliardy eur. Tomuto nástroji předcházela program ENPI (European Neighbourhood and Partnership Instrument), který podle auditu „Přímá podpora Evropské unie pro palestinskou samosprávu“ mezi lety 2007–2012 alokoval přibližně 2,2 miliardy eur. Vedle těchto hlavních programů existuje mnoho dalších. Pokud do toho připočítáme přímou finanční podporu, peníze pro Úřad OSN pro palestinské uprchlíky na Blízkém východě (UNRWA) a „ostatní podporu“ (humanitární a potravinová podpora, infrastruktura, právní stát), dostaneme částku 2,9 miliardy eur. Vedle toho běží program Pegase, který se do jisté míry překrývá s přímou finanční podporou a je určen mj. na vyplácení mezd státních zaměstnanců palestinské samosprávy.

Výše zmíněné programy často směřují finanční prostředky do Pásmu Gazy, které je však pod kontrolou teroristického hnutí Hamás. To je sice na seznamu teroristických organizací EU již od roku 2003, nicméně peníze stále putují skrze neziskové organizace do teritoria pod jeho kontrolou a evropské počínání tak de facto legitimizuje hnutí Hamás jako takové. Dokud může Hamás ovlivňovat rozdělávání a pohyb těchto prostředků na místě, jde o nepřímou podporu teroristické organizace.

Značkování produktů z izraelských osad

Novodobé vztahy mezi EU a Izraelem nejviditelněji ochladly v roce 2015 po rozhodnutí Evropské komise značkovat produkty dovezené na evropský trh z izraelských osad, jež EU stále považuje za okupované území. Dle unijního vyjádření představují osady překážku pro mír a dvoustátní řešení. Záměrem unijních představitelů bylo přimět Izrael k dialogu o mírovém řešení. Izrael považoval tento způsob jednání za diskriminační, izraelský premiér Benjamin Netanjahu na adresu EU prohlásil, „že by se měla stydět“. Rozhodnutí Evropské komise mělo spíše politický než ekonomický charakter, protože celkový import z osad činí jen zhruba 2 % celkového importu z Izraele do EU. Zpočátku šlo o nezávazný akt, a ne všechny členské státy se tedy rozhodly jej následovat. Jedním z nich byla právě Česká republika. Ta proti doporučení přímo nevystupovala, ale deklaratorní stanoviska českého a Evropského parlamentu očividně hovoří zcela odlišným tónem.

Český parlament většinou neviděl důvod vstoupit do věčného boje o Svatou zemi. Zákonodárci se do mírového procesu nevměšovali a důležité deklarace či vyjednávání ponechávali čistě v rukou exekutivy. V posledních pěti letech však poslanci převzali úlohu tichého strážce Izraele a v některých případech přistoupili i k tvrdé rétorice vůči unijní diplomacii. K ní patří i usnesení ze 17. prosince 2015, kde stojí: „Poslanecká sněmovna lituje vydání výkladového sdělení Evropské komise o označování původu zboží z území okupovaných Izraelem od června 1967, které je zjevně motivováno politickým vymezením se vůči Státu Izrael.“ Poslanci rovněž vyzvali vládu, aby odmítla postupovat podle výzvy Evropské komise k členským státům. Do opatření Evropské komise se navezly všechny strany kromě komunistů, kritické byly i nejvíce proevropské strany jako TOP 09 nebo KDU-ČSL.

Soudní dvůr EU 12. listopadu 2019 nicméně vydal konečné rozhodnutí, že přijaté opatření musejí aplikovat všechny členské státy, v případě

nedodržení bude pro danou zemi stanoven finanční postih. České ministerstvo zahraničí již potvrdilo, že naše země bude toto nařízení dodržovat. Poslanecká sněmovna ovšem ještě 22. října 2019 vydala usnesení na základě návrhu poslance Jiřího Bartoška, ve kterém odsoudila antisemitismus a jakékoli zpochybňování práva Izraele na obranu. V prohlášení mimo jiné stojí, že: „...odsuzuje veškeré aktivity a prohlášení skupin, které vyzývají k bojkotu Státu Izrael, jeho zboží, služeb či občanů, ať již na území České republiky či na mezinárodních fórech.“

Mírem k prosperitě?

Poslední velké štěpení mezi českou a unijní pozicí na půdě Valného shromáždění OSN přišlo na konci roku 2017. Rezoluce s označením A/Res/ES-10/19 byla reakcí na politiku amerického prezidenta Donalda Trumpa ohledně statutu Jeruzaléma. Trump jej jednostranným krokem prohlásil za hlavní město Izraele a své kroky podpořil přesunutím americké ambasády z Tel Avivu.

Rezoluce OSN toto prohlášení označuje jako neplatné a znovu potvrzuje zvláštní statut města v rámci dvoustátního řešení konfliktu. Evropská rada potvrdila svou dlouhodobou pozici ohledně statutu města a odmítla jakékoliv změny. Na úrovni OSN však několik států tuto pozici opustilo a zdrželo se hlasování. Česká republika byla opět jedním z nich, což český zástupce odůvodnil nedůvěrou v pozitivní přínos rezoluce pro mírový proces. Další české kroky poté směřovaly ke vzniku Českého domu v Jeruzalémě, který má předcházet reálnému přesunu ambasády.

Kroky americké administrativy je nutno vnímat v rámci širšího plánu pro Blízký východ. Donald Trump během své kampaně sliboval velké změny v zahraniční politice vůči tomuto regionu. Po svém volebním úspěchu nicméně zjistil, že radikální proměna zahraniční politiky v takto citlivém regionu

není jen tak a „rozpředení“ sítě vztahů a konfliktů chce čas. Přesto se však jeho administrativě povedlo poměrně razantně změnit dva základní axiomy blízkovýchodní politiky.

Již necelý měsíc po svém zvolení uvítal Donald Trump v Bílém domě Benjamina Netanjahua a na společné tiskové konferenci mu sliboval „větší a lepší (mírovou) dohodu, než si možná lidé v této místnosti uvědomují“. Zároveň však zdůraznil nutnost kompromisů. Zprvu tento plán nebyl přijat zcela pozitivně. Problematické bylo například načasování. První reálné zmínky a kroky proběhly uprostřed izraelských voleb, které byly poměrně vyostřené obviněním Benjamina Netanjahua z korupce. Část politického spektra tudíž tyto kroky vnímala jako součást snah o znovuzvolení a podporu dlouholetého premiéra a tato motivace bezpochyby sehrála určitou roli. Nicméně Donald Trump přinesl mnohem energičtější a odhodlanou politiku, která se posléze přetavila v ucelený plán „Peace to Prosperity – A Vision to Improve the Lives of the Palestinian and Israeli People“.

Co tento plán konkrétně nabízí? Palestincům vlastní demilitarizovaný stát, kterému se zavazují nejen Spojené státy americké dopřát masivní rozvojovou pomoc typu Marshallova plánu. Výměnou za omezení palestinských požadavků na návrat do hranic roku 1967, což realisticky viděno zkrátka není na pořadu dne, by jim západní svět vybudoval infrastrukturu na vytyčeném území. Navrhuje propojení území Západního břehu s Gazou tunelem, Palestina by mohla používat přístavní zařízení na území Izraele (Haifa a Ašdod). Enklávy obou národů, které by vznikly výměnou území, by byly propojeny infrastrukturou s příslušnými státy. Plán však tvrdí, že by 97 % občanů zůstalo na svém místě. Další poměrně perspektivní nabídkou je status tzv. Trojúhelníku. Plán nastiňuje možnost dohody o předání tohoto území Palestincům.

Otázka Jeruzaléma je samozřejmě stálíci tohoto konfliktu. Plán jasně hovoří o Jeruzalému pod kontrolou Izraele, nicméně zároveň garantuje

přístup všem, kdo přicházejí v míru a respektují víru ostatních. Zároveň je nepopíratelné, že Izrael projevil kompetenci město spravovat a nemělo by se zapomínat, že během jordánské okupace před rokem 1967 nebyli židé do města vpouštěni, což bylo v rozporu s dohodou o příměří z konce války o izraelskou nezávislost.

Problematické však je, jakým způsobem americká administrativa plán předkládá – prezentovat „plán století“ bez jedné ze stran sváru není žádnou velkou výhrou. Je však nutné vyzdvihnout několik aspektů. Zásadní změnou v 21. století je geopolitické pozadí konfliktu. Svět již není bipolární a za Palestinci už dávno nestojí více či méně jednotný šik arabských států. Saúdská Arábie, Bahrajn i Spojené arabské emiráty vyjádřily tichou podporu svou účastí na prezentaci Trumpova mírového plánu. SAE nyní dokonce normalizovaly s Izraelem své diplomatické vztahy a připravují platformy pro spolupráci. Tyto státy realisticky hodnotí rovnováhu moci v regionu, přičemž hrozba Íránu je pro ně mnohem důležitější než otázka Palestinců, a s Izraelem tak již nějakou dobu mají v podstatě podobný cíl, přestože povaha jejich domácích režimů jim neumožňuje to veřejně přiznat – tvrdě pracují na omezování růstu moci Íránu.

Palestinci si po právu stěžují, že mírový plán je příliš proizraelský, odráží však reálnou rovnováhu moci. Historie je neúprosná a je nutno stavět na současném základu, návrat o padesát a více let do minulosti již není možný. Trumpův „Peace to Prosperity“ je možná překvapivě rozumným plánem, který by Palestincům umožnil mít vlastní stát. Klíčové nyní bude dostat Palestince alespoň ke stolu.

Borrellova ofenzíva

Trumpův návrh pochopitelně vyvolal spoustu kontroverzí i na evropské půdě a znovu ukázal odlišnost pozic ČR a Unie. Zpočátku vše začalo nevinnou diplomatickou oťukávačkou. Palestinci jako mnoho

dalších aktérů Trumpův návrh ihned odmítli, protože prý neúměrně favorizuje jen jednu stranu konfliktu, a to Izrael. V případě EU měl poprvé šanci se předvést nový vysoký představitel Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku Josep Borrell. Měl nejenom ukázat postoj k plánu, ale také představit budoucí vývoj vztahů s Izraelem, Palestinci a taktéž Spojenými státy. Jeho počáteční reakce byla překvapivá, neboť po zveřejnění Trumpova plánu reagoval vesměs pozitivně, k iniciativě se vyjadřoval velmi přátelsky, ba dokonce podotkl, že tento projekt konečně realisticky přiměje obě strany konflikt ukončit.

Avšak jen o týden později Borrell zazdil veškeré pozitivní náznaky změn diplomacie EU k izraelsko-palestinskému konfliktu, popřel své původní vyjádření a vytáhl do otevřené ofenzivy proti Trumpově plánu. Měl v úmyslu sehnat podporu členských států na jednání Rady ministrů a společně iniciativu odsoudit. Zde však tvrdě narazil na postoj zástupců České republiky a dalších pěti států včetně Maďarska, Rakouska a Itálie, kteří jakýkoliv pokus o jednotné odsouzení zastavili. Česko tak potvrdilo svou roli zastánce Izraele, nicméně explicitně Trumpův plán nepodpořilo a ministr zahraničí Tomáš Petříček byl vůči němu spíše skeptický. Zmínil mimo jiné nesoulad návrhu s mezinárodními rezolucemi i schopnost plánu dojít tímto způsobem k dvoustátnímu řešení.

Představa Spojených států o budoucnosti na Blízkém východě rovněž rozdělila českou politickou scénu, a proto se vláda zdržela otevřeného stanoviska. Zatímco například prezident Zeman plán vřele přivítal, bývalý ministr zahraničí Karel Schwarzenberg připojil svůj podpis ke kritickému dopisu padesáti evropských státníků, kteří přirovnávají Trumpův plán k apartheidu. Česká republika však v následujících měsících nadále bránila Izrael na jednání EU i v mezinárodních organizacích. V únoru jsme se postavili za Izrael u Mezinárodního trestního tribunálu, když jsme se vyjádřili proti možnosti soudit Izrael za válečné zločiny proti Palestině, neboť podle slov z Černínského paláce

Palestina není svrchovaný stát. Česká diplomacie tak zůstala konzistentní.

Chování představitelů Unie se taktéž potvrdilo, opět v negativním duchu. Po neúspěchu v Radě EU se Borrell rozhodl vydat své vlastní prohlášení za vysokého představitele EU. Stejně jako jeho předchůdci v této funkci začal s výkonem vlastní politiky, jako by to byla politika celé Evropy. V prohlášení Borrell kritizoval, že nedošlo k rovnému vyjednávání mezi dvěma stranami, a rovněž se navezl do řešení jeruzalémské otázky. V Evropském parlamentu se poté o jeho deklaraci rozvířila vášnivá debata, během níž někteří poslanci Borrellovi vyčítali, že svým prohlášením mluví za celou EU, na což Borrell odpověděl, že se jedná čistě o jeho prohlášení jakožto vysokého představitele. Borrell

ovšem zjevně nepochopil svou funkci, neboť ze své pozice vyjadřuje stanoviska za celou Unii. Většina států sice Trumpovu „dohodu století“ nepodporuje, ve světě to však vypadá, jako by EU plán jednomyšlně zavrhla.

Borrell potvrdil směr unijní diplomacie za poslední dvě dekády: snaha o vlastní zahraniční politiku a ofenzivní taktika vůči Izraeli. Poté, co izraelský premiér Netanjahu na konci dubna slíbil anexi částí Západního břehu Jordánu, čímž chce naplnit Trumpův mírový plán, chtěly některé evropské země (nejhlasitěji Francie a Lucembursko) Izrael potrestat. Když se však počátkem května jednalo na Radě EU o potenciálním uvalení ekonomických sankcí na Izrael, Česká republika se znovu židovského státu zastala.

INZERCE



Daniel Low-Beer

ARCHY ŽIVOTA

Historie rodu Löw-Beer
mezi Schindlerovým seznamem
a vilou Tugendhat

221 Kč*

* zvýhodněná cena při nákupu
přes www.bookspipes.cz

pevná vazba | 240 stran |
běžná prodejní cena 295 Kč

Strhující osudy rodiny židovských průmyslníků spojené s vilami Tugendhat a Löw-Beer v Brně.

„Nový pohled na příběh Oskara Schindlera.“
— **Thomas Keneally,**
autor knihy *Schindlerova archa*

Příběhy o úniku z ghetta, životě ve dvacátých a třicátých letech a útěku z Československa.

„Příběh, který by si měli přečíst všichni Evropané.“
— **František Olbert,**
vedoucí Schindlerovy továrny

www.bookspipes.cz
BOOKS & PIPES

Článek tří ministrů aneb Jde česká diplomacie stále správným směrem?

Na konci května 2020 nastala situace, který mohla česko-izraelské vztahy vážně poškodit. Současný ministr zahraničí Tomáš Petříček za ČSSD a dva bývalí ministři zahraničí Lubomír Zaorálek (ČSSD) a Karel Schwarzenberg (TOP 09) společně napsali článek do deníku *Právo* s názvem „Co bude s Palestinou a izraelskou demokracií?“. Z hlediska zvoleného tónu se jedná o jednu z nejkritičtějších deklarací vůči Izraeli od našich čelných představitelů. Podle autorů měl být text reakcí především na očekávanou anexi určitých částí Západního břehu Jordánu premiérem Netanjahuem. Ministři se v něm ostře vymezují vůči Trumpově plánu, který jde podle nich proti mezinárodnímu právu, a Palestincům tak hrozí, že se stanou občany druhé kategorie. Zdůrazňují sice pokračování nadstandardního přátelství mezi Českem a Izraelem, ale uvádějí výtky vůči plánované izraelské politice.²

Iniciátoři tohoto článku se dopustili několika přešlapů. Přirovnání chystané anexy k osudu Československa ve 30. letech skutečně nesedí. Netanjahu stejně jako jeho koaliční partner Benny Ganz jen vyslovil úmysl dodržet Trumpovu dohodu, ke které se Izrael zavázal. Podle Trumpova plánu mají zóny C skutečně připadnout Izraeli. Zadruhé autoři pochybují o budoucnosti demokracie v Izraeli, což nemá se zahraničními kroky nic společného. A zatřetí takováto otevřená prohlášení mohla pouze zmást Izrael, efekt neměla žádný.

Byť tento dopis může působit jako závažné nabourání dosavadního postoje české diplomacie, k přerušení konzistence zahraniční politiky nedošlo. Zprvė všichni další aktéři z exekutivní složky iniciativu tří ministrů okamžitě odsoudili a doplnili, že se v žádném případě nejedná o změnu naší zahraniční politiky. Nejprve se proti článku rétoricky vymezil Miloš Zeman a obvinil autory, že poškozují vztahy s Izraelem, jakékoliv pochybnosti o naší kontinuitě odmítl i premiér Andrej Babiš. V neposlední řadě

se do vlastních ministrů, a především stranických kolegů pustil i předseda ČSSD a ministr vnitra Jan Hamáček, který dokonce článek nazval „průšvihem, jenž si ještě jeho ministři budou muset vyžehlit“.

Proizraelské prostředí v naší zemi se projevilo i v dalších reakcích. Hned čtyři další bývalí státníci cítili výzvu z článku jako zradu Izraele. Jmenovitě Mirek Topolánek, Jan Kohout, Alexandr Vondra a Cyril Svoboda zareagovali o pár dní později znovu v deníku *Právo* svým vlastním textem s názvem „Odmítáme podrážet Izrael“. Podle nich ministři zahraničí naprosto ignorovali druhou stránku složitého konfliktu a nezmínili neochotu palestinské strany přijmout finální mírové řešení, jak už jim bylo nabízeno zhruba devětkrát. Tvrdě se opřeli i do nadbílání EU a Josepu Borrellovi.³

Aby toho nebylo na novinovou přestřelku málo, další článek publikovali bývalí velvyslanci v Izraeli Jiří Schneider, Michael Žantovský a Tomáš Pojar. Ve své umírněné úvaze nepřiklání se ani na jednu stranu sporu jasně upozornili na fakt, že kdyby Izrael postupoval přesně podle kroků OSN, hrozila by mu jeho vlastní likvidace.⁴

Největší rozhořčení dali najevo poslanci z ODS, konkrétně Jana Černochová a předseda Petr Fiala, který se ostře obul do levicového idealismu v otázce mírového procesu na Blízkém východě, prezentovaného v uvedeném článku i v současné diplomacii EU.

„Kdyby Izrael poslouchal ty dobré rady levicových a jiných intelektuálů a politiků ze Západu, tak už dávno ten stát neexistuje. Kdyby poslouchali většinovou vůli Organizace spojených národů, tak už ten stát dávno neexistuje... Ten, kdo opravdu drží mír na Blízkém východě, je Stát Izrael.“⁵

Detailněji se Poslanecká sněmovna zabývala článkem tří ministrů 17. června 2020. Sněmovna při schvalování usnesení prokázala obvyklou jednotu a návrh byl schválen téměř jednomyslně jako celek, ani jeden poslanec nehlasoval proti. Tímto

usnesením Poslanecká sněmovna potvrdila Izrael jako strategického partnera a vyjádřila naději, že „zveřejnění předmětného společného prohlášení nenarušilo vztahy mezi Českou republikou a Státem Izrael“. Za gesto Poslanecké sněmovny poté v dopise poděkoval předseda Knesetu Jariv Levin a zdůraznil, jak moc si váží této podpory, zvláště v době, kdy Izrael čelí tlaku Mezinárodního společenství.

Jak dál?

Dolní komora schválila ještě jeden bod, který by z pohledu mírového procesu mohl být pro českou zahraniční politiku přelomový. Poslanci hlasovali zvláště o návrhu, že Česká republika vyjadřuje podporu mírové iniciativě Spojených států, neboť „má potenciál dát blízkovýchodnímu mírovému procesu novou dynamiku, jež povede k obnovení přímých jednání obou stran“. Návrh rovněž získal podporu napříč politickým spektrem, kromě Pirátů a KSČM. Poslanci v něm požadují, aby byl mírový proces odstartován na nových základech, a nikoliv na starých rezolucích OSN, které už pro nalezení dvoustátního řešení postrádají smysl. Zákonnodárci tím dávají velký impuls vládě, aby přetvořila svou koncepci a soustředila se na nový vyjednávací základ pro dvoustátní řešení.

Česká zahraniční politika jde ruku v ruce s realismem. Tím, že Spojené státy představily nový mírový plán, vzniká pro Česko možnost otevřeně se připojit k této iniciativě a začít budovat dvoustátní řešení na jiném půdorysu. Trumpův plán rozhodně není dokonalý, ale stejně tak je nutné podotknout, že staré rezoluce OSN již dlouho nefungují. Rezoluce č. 242 počítá s tím, že Izrael opustí celý Západní břeh a Jeruzalém se stane mezinárodním městem. Izrael se však po předchozích zkušenostech s vývojem v Gaze nechce dopustit podobného omylu na Západním břehu. Evropská unie často kritizuje Izrael za aktivity za tzv. zelenou linií, protože

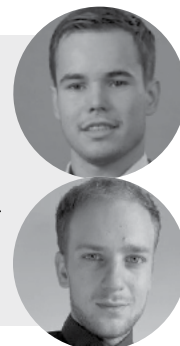
přítomnost neumožňují vznik palestinského státu. Přitom nepřipouští, že tyto počiny, jako výstavba bezpečnostní bariéry, jsou důležitým prvkem v obranné strategii Izraele. Jakékoliv uvolnění politiky v této oblasti může znamenat ohrožení bezpečnostní otázky židovského státu. Blýská se však na nové (nikoliv nutně dobré) časy. Rovnováha moci v regionu a ve světě se od konce druhé světové války velmi proměnila, přičemž mnoho tradičních nepřátel Státu Izrael s ním dnes explicitně či implicitně vyvažuje rostoucí vliv Íránu. Tato dynamika by k řešení dlouholeté otázky mohla rozhodně přispět. ■

- 1 Kovanda, K., 1995: *Česká zahraniční politika. Česká republika v Radě bezpečnosti OSN*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1997, s. 66.
- 2 Novinky.cz. 2020. Co bude s Palestinci a izraelskou demokracií?: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/co-bude-s-palestinci-a-izraelskou-demokracii-40325164>.
- 3 Jandourek, Jan. 2020. Horká debata kolem Izraele a Palestinců v kostce: co k věci napsali ministři a velvyslanci. *Forum24*: <https://www.forum24.cz/horka-debata-kolem-izraele-a-palestincich-v-kostce-co-k-veci-napsali-ministri-a-velvyslanci/>.
- 4 Tamtéž.
- 5 *Parlamentní listy*. 2020. Ten, kdo opravdu drží mír na Blízkém východě, je Stát Izrael. <https://www.parlamentnilisty.cz/profil/Prof-PhDr-Petr-Fiala-Ph-D-LL-M-10319/clanek/Ten-kdo-opravdu-drzi-mir-na-Blizkem-vychode-je-Stat-Izrael-104511>.

Text je upravenou a zkrácenou verzí textu *Dva pohledy na konflikt o Svatou zemi: mezi českým realismem a evropským idealismem*, New Direction 2020.

Nikolas Dohnal (1998), student politologie a mezinárodních vztahů na Masarykově univerzitě.

Kryštof Havelka (1996), student mezinárodních vztahů na Masarykově univerzitě, člen spolku Zvol si info.





Postupující tání grónského ledovce. Foto: Petr Pokorný.

Lítáme v tom (II.)

**Dialog o klimatu na pomezí vědy,
politiky a aktivismu**

Petr Pokorný, Zdeněk Konopásek

Druhá část písemného dialogu paleoekologa Petra Pokorného a sociologa Zdeňka Konopáska o některých obecnějších souvislostech vědeckého pochybování nad současnou klimatickou politikou.

Milý Zdeňku,
nejprve bych rád zabránil nedorozumění. Vypadá to teď skoro, jako bych to byl já, kdo prosazuje heslo, že „omezováním CO₂ se snad nic nezkazí“. Já ale tenhle názor připomněl především proto, abych nad ním vyjádřil pochybnost. Uvedené heslo se totiž až příliš často používá právě k prosazování jednostranného důrazu na problematiku CO₂. A takový důraz může naopak velmi mnoho pokazit. V tom se, podle toho, co píšeš, rozhodně shodneme.

Tvá odpověď jinak krouží kolem vztahu vědy, politiky a aktivismu. Tvůj rozbor situace si v praktickém ohledu vykládám následovně: Lítáme v tom

úplně všichni, byť každý svým vlastním způsobem. Můžeme strkat hlavu do různých písků, my vědci třeba do písku vlastní odbornosti, ale výsledek bude nejspíš takový, že mdlobně očekávaný kopanec do vytrčené části těla dopadne o to nečekaněji. Na vlastním příkladu můžu sledovat, jak jsem byl do debaty o „globálním oteplování“ postupně a jakoby proti své vůli vtahován: Po mnoho let mám stálý okruh oblíbených témat. Na přednáškách obvykle mluvím o prudkých klimatických zvratech na konci poslední doby ledové a o tom, jak mocně to hýbalo s lidmi i celou živou a neživou přírodou. O vysychání Sahary a o tom, jak to souvisí se

vznikem civilizace starého Egypta. O civilizačním kolapsu ve Středomoří, který se odehrál na sklonku doby bronzové, a o tom, jaká to byla „dokonalá smršť“ nejrůznějších událostí, klimatických, ale nejen takových. A tak dále. Posluchačům to do určité doby stačilo. Byly to vesměs zajímavé, skoro až detektivní historky z „jiných světů“. S kolegy jsme zároveň populárně psali o vzestupech a pádech civilizací a o tom, jak složitě je jejich dynamika provázána s procesy a událostmi v přírodě i společnosti. Klimatické změny jsme přirozeně brát v úvahu museli, ale zcela záměrně jsme na ně nekladli zvláštní důraz. Naši ambice totiž bylo přistupovat k dějinám co nejplastičtěji, z více úhlů pohledu.

Pak přišla Greta Thunbergová a její následovníci, hnutí *Fridays for Future a Extinction Rebellion* a najednou bylo všechno jinak. Seběpoutavější, plastická vyprávění o minulosti už velkou část posluchačů neuspokojovala. Každý najednou potřeboval slyšet názor na současnou „klimatickou krizi“: Je pravda, co říkají klimatologové, totiž že je dnešní oteplování bezprecedentní? Je pravda, že za to může dnešní civilizace fatálně závislá na fosilních palivech? Je pravda, že se energetické i mnohé jiné základy této civilizace musejí radikálně přebudovat, aby tak bylo zachráněno lidstvo i celá planeta s jejími dalšími živými obyvateli? Nebo už je stejně pozdě a do roku 2050 se tu všichni „usmažíme“? Jaké poučení nám k tomu můžete nabídnout na základě výzkumu dávné minulosti?

Zpočátku jsem od podobných otázek utíkal. Necítil jsem se prostě silný v kramflecích. Znervózňovalo mě to a iritovalo. Poukazoval jsem na očividnou skutečnost, že světem hýbe velická spousta ještě jiných věcí. Dokládal jsem to například tím, že klimatické změny tu byly vždycky, ale minulé společnosti na ně reagovaly velice různými způsoby. Klimatické krize minulosti přinášely jak problémy, tak příležitosti. Velice záleželo na dalších „environmentálních“ kontextech, na vnitřní dynamice dotčených společností a na vztazích ke společností jiným, což myslím platí jak pro svět dávný,

„před-globalizovaný“, tak pro svět současný. Jenže taková opatrnost najednou zněla velké části posluchačů jako nejapné vytáčky. Z globálního oteplování se stal „pojmový fetiš“, což je termín, který si půjčuji od polské literární komparatistky Żanety Nalewajk. Každý si na to, v lepším případě, chtěl udělat pevný názor. Anebo ho už měl hotový, což byl mnohem častější případ. Celá věc totiž dokonale zapadala jako klíč určitého názoru do zámku velkého moderního vyprávění o konci naší (moderní) civilizace a o „smrtných hříších lidstva“ (s poukazem na známý manifest Konrada Lorenze), které tento konec údajně přivodí. Ve verzi ne snad nejpočetnější, ale zato hodně hlasité skupiny: Globální oteplování je trestem seslaným na naši planetu za hříchy moderního bílého nadsamce-kapitalisty. (Necituji, ale troufám si tu ve zkratce parafrázovat tento typ názoru.)

Postupem času a pod tlakem čím dál tím silnější „společenské objednávky“ jsem se učil o těchto věcech mluvit a diskutovat o nich. Když už pro nic jiného, tak alespoň proto, abych si nekladl do vlastních argumentačních cest zbytečné rétorické pasti. Ale především proto, že se sám pokládám za „environmentalistu“, tedy za někoho, komu velice záleží na tom, v jakém stavu je veškerá mimo-lidská příroda na této Zemi. Byť možná za „environmentalistu humanitního“, který si zásadně neoškliví ani člověka s jeho jakoby mimo-přírodním světem, který na této Zemi vytvořil. (V tom cítím spřízněnost například se současným americkým aktivistou-environmentalistou Michaellem Shellenbergerem, jehož čerstvou knihu *Apocalypse Never* jsem před nedávnem přečetl jedním dechem. Je to mimochodem kniha, která budí obrovské vášně a o které nejspíš ještě uslyšíme – dost možná, že i tady u nás, na periferii Západu.) Snahu o zahánění do tábora „nepřátel přírody a planety“ jsem si prostě nemohl nechat líbit.

Základní stavební kameny svého pohledu na věc jsem lapidárně shrnul v úvodním dopisu a teď je, s dovolením, trochu víc rozvedu. Pro přehlednost raději v bodech.

Suma současného paleoekologického poznání ukazuje, že dnešní globální oteplování se vykazatelně nevymyká z klimatické variability holocénu a už vůbec ne z klimatické variability širšího, čtvrtohorního období.

Žijeme ovšem v čase (kterému jsme si zvykli říkat *antropocén*), kdy lidstvo svým globálním i lokálním vlivem dorovnálo vliv odvěkých přírodních sil. Jedním z nepopíratelných antropogenních (tj. člověkem vyvolaných) změn v tomto období jsou změny v geochemických vlastnostech atmosféry. Znepokojivá je v tomto ohledu geologicky (v měřítku kenozoika) bezprecedentně vysoká koncentrace skleníkového plynu CO₂, který lidstvo závislé na fosilních palivech uvolnilo a stále více uvolňuje z fosilního zásobníku.

Navzdory vývoji čím dál tím dokonalejších modelů nemáme jistotu, jak velký je příspěvek zvýšené atmosférické koncentrace CO₂ k současnému růstu globální teploty. Byť se jedná o výsledek nesmírně náročného, špičkového výzkumu, jsou tyto modely neodstranitelně redukcionistické, pokud bereme v úvahu složitost celého klimatického systému (včetně mnoha biologických zpětných vazeb – zde se ve mně ozývá biolog – a včetně mnoha náhodných vlivů) a především jeho vývoj v čase. Samozřejmě, že nemám nějaký lepší model, kterým bych aspiroval minimálně na dvojitou Nobelovu cenu! Tvrzení o nedostatečnosti libovolných modelů tu vychází pouze z mé vlastní zkušenosti se složitými systémy, konkrétně takovými, které zahrnují i živou složku. Podobnou zkušenost vyjadřuje okřídlená věta oblíbená mezi experimentálními biology: „Za přesně definovaných laboratorních podmínek si modelový organismus dělá, co chce.“ A přitom jde v takových případech o cosi mnohem jednoduššího než o model predikující dlouhodobé chování globálního klimatického systému, který je úběžníkem plejády pozemských i extraterestrických procesů a jejich vzájemných (nelineárních a možná že občas dokonce chaotických) interakcí.

Současná úroveň klimatického modelování přes všechny uvedené výhrady jistě zavdává důvody k určité opatrnosti. Dokonce souhlasím s tím, že je dobrým důvodem k usměrnění technologického vývoje a ke zkoušení nejrůznějších nových cest. Stav poznání ale na druhou stranu není takový, aby nás opravňoval k divokému alarmismu a k radikálnímu tvrzení, že „víme už dost a teď je z toho třeba urychleně vyvodit dalekosáhlé praktické důsledky“. Tedy k sociálnímu a ekonomickému inženýrství v rozsahu, který nemá v dějinách obdoby. Na místě je obava, že takové inženýrství povede k celé řadě nezamýšlených důsledků. Podobně jak jsme to viděli, dosud jen v malém měřítku, u centralizované podpory pěstování energetických plodin či u fotovoltaiky v ČR. „Léčení proběhlo úspěšně, ale pacient zemřel.“ Jinými slovy, lék by neměl být horší než nemoc samotná. Za největší „environmentální“ problém většiny světa osobně pokládám přímou destrukci biotopů (suchozemských i mořských), která vede k ohrožení biodiverzity (eventuálně až po samu hranici zániku populací a po ohrožení holé existence řady druhů) a základních ekosystémových funkcí na úrovni těchto biotopů a celých krajin. Jde v zásadě o důsledek vývoje zemědělství od neolitu po současnost, v novověké provázanosti s obrovskými energetickými vstupy fosilních paliv a s prudce rostoucí a stále náročnější lidskou populací jako důsledkem i příčinou akcelerace těchto změn.

Příliš rychlý a masový přechod na „zelenou“ energii může tento ústřední problém významně aktualizovat. Buďto přímo v dotčeném regionu (jako v případě řepky a fotovoltaiky), nebo ho „de-lokalizuje“, tj. odklídí z očí lokálních občanů-voličů, jako (například) v případě palmy olejné. Větrná energetika zatím vypadá docela neškodně, ale už se objevují studie, které upozorňují na destruktivní vliv na létavé živočichy a především na problémy s mícháním hraniční vrstvy atmosféry (tzv. *boundary layer*), což má negativní dopady na klima rozsáhlých regionů – zvyšuje to povrchovou teplotu a zhoršuje dopady sucha tím, že to zesiluje ztráty

vody z malého vodního cyklu do cyklu velkého. Nehledě na malou energetickou hustotu a labilitu takových zdrojů – což je především problém inženýrský, kterému nerozumím dostatečně.

Evropa je dnes hlavním dějištěm uskutečňování futuristických představ o energetické budoucnosti lidstva bez fosilních paliv. Ostatní části světa jsou v tomto ohledu podstatně vlažnější. Distančují se nebo se chovají cynicky, přičemž se řeč slov občas radikálně odlišuje od jazyka činů. A nemůžeme se jim divit. Zvláště těm nejchudším, kterým se ještě donedávna říkalo „rozvojové“. Chudé ekonomiky rozhodně nejsou environmentálně příznivé a „trvale udržitelné“. Jsou pouze chudé, a chtějí se rozvinout, tj. industrializovat a urbanizovat. A my, bohatá Evropa především, bychom jim v tom chtěli bránit? V nové knize Michaela Shellenbergera, kterou jsem před chvílí zmínil, lze najít bohatě propracovanou argumentaci k tomu, proč je tento přístup neférový a proč vposledku může přivést dosavadní, již tak rozvíklanou globální rovnováhu k rozvratu. Zvláště závažným aspektem celého problému je to, že neznáme jinou korelaci mezi „demografickým přechodem“ (tedy s ukončením populační exploze) a nějakým jiným faktorem, než je korelace s modernizací tradičního typu – tedy právě s industrializací, urbanizací a s růstem bohatství daných společností. Málokdo asi bude pochybovat o tom, že nejhlubším kořenem veškerých environmentálních problémů je příliš početná populace čím dál tím náročnějších konzumentů. Demografický problém ovšem očividně přesahuje veškerou sociálně-inženýrskou představivost a meze jakéhokoli rozumného řízení. A tak se řeší otázky sekundární, zatímco jádro problému zůstává netknuto.

V Evropě se hraje o nějakých 9 % industriálních emisí CO₂, což je současný globální podíl evropského kontinentu. I kdyby se Evropa „uhlíkově neutralizovala“ již zítra, jiné velké globální ekonomiky vzniklý rozdíl dorovnájí během pár následujících let. Jazyk evropské Zelené dohody (*Green Deal*) je bombastický a plamenný v pasážích, kdy se snaží navodit představu, jakým globálním inspirátorem

a lídrem se uhlíkově neutralizovaná Evropa stane. Zbožné přání je tu však očividně matkou iluze, protože takto globální vedení rozhodně nefunguje. Evropa se třeba nakonec opravdu neutralizuje, ale bude to mimo jiné neutralizace ekonomická, a tím pádem geopolitická. Na „ekologii“ pak eventuálně nebudou peníze vůbec. Ani na takovou obyčejnou a přízemní, jako je udržování přírodních rezervací či revitalizace základních funkcí krajiny do krajnosti bičované průmyslovým zemědělstvím.

Dostali jsme se nakonec k Zelené dohodě, která je aktuálním zhmotněním nové „klimatické politiky“ na evropské půdě. Při jejím čtení se mi do mysli houževnatě vtírá následující pesimistické čtení: Evropa, těžce zkroušená úpadkem svého vlivu a jakousi „bipolární afektivní poruchou“ – sebemrkačskou malomyslností střídanou s nabubřelým velikášstvím – už celé jedno století páchá sebevraždu. Teď k tomu našla další skvělý nástroj. Nově syntetizovaný jed balí do lesklého reklamního obalu. Z barvotiskových obrázků futuristické Zelené dohody se na mě, nemůžu si pomoci, šklebí grimasa staré známé „koloniální“ povýšenosti. Jako by celý svět s napětím očekával, co se v Evropě vymyslí, a byl celý žhavý to okamžitě napodobit.

Jak doufám chápeš, hlavní potíž nevidím v nějaké pokřivenosti faktického jádra „klimatického problému“, natož pak ve špatných úmyslech na kterékoliv straně. Ale v jednostrannosti a radikalismu, který tuto jednostrannost často provází. Tedy ve vyhroceném aktivismu prostupujícím dnes celou „velkou“ i „malou“ politiku, vědu, úplně všechno. Docela rozumná věda a (občas) docela rozumné doprovodné debaty tu nakonec pod tlakem nejroznějších aktivistů plodí nerozumné důsledky: Radikální, technokratická a jednostranná řešení, které evropská nomenklatura diktuje jednotlivým státům a jakoby celému světu v bláhové, anachronické víře ve vlastní světodějnou úlohu. Celý ten „klimatický problém“ je totiž evidentní součástí něčeho mnohem většího, co do vysoké politiky prosakuje „zezdola“. Jakéhosi revolučního

pochodu za všenápravu světa, který nejen v Evropě, ale na celém Západě hypnotizuje dav. V poslední době slyšíme pod okny stále zběsilejší marš, který k tomu hrají. Zaznívají v něm ještě další, už dávno známé motivy: Gender, který jsi v minulém dopise tak plasticky využil jako příklad. Boj proti rasismu a nerovnosti vůbec. Dějinný revizionismus s bouráním a stavěním pomníků. A do toho všeho si vtrhne koronavirová krize, která podle všeho nejvíce dopadá na nejslabší, a aktualizuje tím dočasně pozapomenutý „třídní boj“ – jak nedávno zdůraznil Fareed Zakaria (totiž v *Respektu* 21/2020). Navíc tu hrozí úplně nové geopolitické souvislosti. Mám čím dál tím zřetelnější dojem, že se tím vším začínáme ocitat, totiž Západ a Evropa zejména, na slepé koleji dějin. Jistěže mohou být dějinná závětrí v určitém smyslu příjemná. Poněkud smrádek, ale jinak teploučko... Nejsem si ale vůbec jist, jestli by mi takový stav vyhovoval. Jestli bych se cítil dobře ve společnosti, kterou takové závětrí typicky plodí. Nehledě na to, že se to celé může ještě ošklivě zvrtnout.

Nestačím se divit, jak jsem se tady postupně odkopal. Málem euroskeptik a přímlyvce pokroku. A přitom se pokládám za sympatizanta projektu společné Evropy a k tomu za „starou konzervu“, která chová nedůvěru skoro k jakýmkoliv změnám, jestliže jsou až příliš překotné. Jsem zvědav, jak s tímhle neučesaným, přímo brutálním materiálem sociologicky naložíš.

♦♦♦

Milý Petře,
co znamená s něčím nějak „sociologicky naložit“? Dobrá sociologie takováto dilemata nějakým elegantním kritickým švihem sotva rozetne. Rozhodně nás nad ně nepovznese. Nenakopne nás k odporu. A podle mne by dokonce neměla. Připouštím však: ve snaze být angažovaná a „relevantní“ tak dnešní sociologie často činí. Čímž se mi vzdaluje a odcizuje...

Protože angažovanost a politický smysl vědy je tematickým jádrem naší diskuse, pokusím se tuhle

otázku trochu rozvést. Na první pohled tím utečeme od klimatických změn a od toho, jak se s nimi může potýkat pochybující přírodovědec. Jenže, jak už jsem zmínil, mnozí přírodovědci se dnes stále častěji dostávají do takových nesnází s politickým rozměrem vlastního vědění, jaké jsou pro sociální vědce každodenním chlebem. Máš zkrátka podobná dilemata, jaká už dlouho řeším já. Takže doufám, že následující odstavce budou mít ve vztahu k Tvým otázkám přeci jen nějaký smysl. Paralely tu jsou.

Sociologové, když chtějí být kritičtí a užiteční, často do detailu ukazují bídu, nerozumnost a nesmyslnost všelijakých odsouzeníhodných uspořádání – třeba těch, která bychom označili jako „rasismus“ nebo která souvisejí s poškozováním životního prostředí. Ve svých spisech tedy tato uspořádání nemilosrdně odhalují jako výsledek hloupých předsudků a neznalostí nebo jako projevy nesmyslného a nerozumného jednání.

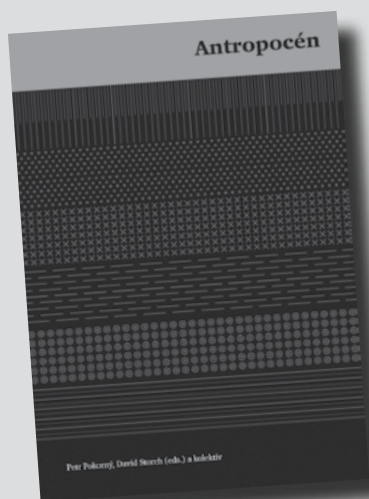
Ještě jednou k Latourovi: nedávno v češtině vydaná a již zmíněná kniha tohoto autora je totiž typickým příkladem takového přístupu. Jak už jsem nastínil, Latour vidí své (a tedy „naše“) hlavní protivníky jako klima-popírače – ty, kteří nejsou navzdory všem důkazům ochotni přiznat, že klimatické změny jsou skutečné. V jejich čele podle něj stojí blázen všech bláznů, současný americký prezident Donald Trump. Za figurou Trumpa stojí chladnokrevní lháři a podvodníci, zejména všelijací populisté a mezinárodní koncerny, kteří bezohledně sledují jen svoje zájmy. Zvláštní pohled. Jako by pak stačilo většině lidí vysvětlit, že se mýlí a že hloupě naletěli morálně pochybným existencím, a klima by bylo uvedeno do pořádku. Od účinného řešení jakoby jen maličký a snadný krůček, a přece je opravdová náprava nedosažitelně daleko... Víc zradit svůj vlastní sociologický přístup už Latour nemohl. Přiklonil se tu k takovému pojetí sociologie, která „jasně pojmenovává“, co je špatně; opatrná, jemná a všelijaké souvislosti sledující sociologická promluva, kterou Latour kdysi sám pěstoval a rozvíjel, v tomto světle působí jako od života odtržená, akademizující

a neužitečná věda. Jako by platilo, že když je sociologický rozbor „relevantní a angažovaný“, není už tak naléhavě třeba, aby byl zároveň vyvážený, přesný a citlivý. Vlastně jako by to spíš bylo tak nějak na překážku. (Mám připomínat možné souvislosti s Tvým opatrným pohledem na klimatické změny a ohlasy na něj? A mám Tě také ujišťovat, že o osobních kvalitách Donalda Trumpa mám sám vážné pochyby a že ani o mezinárodních koncernech si nedělám iluze? Doufám, že nemusím.)

Já tenhle „kritický přístup“ беру jako vážné *sociologické* selhání. Ne proto, že jde snad o jakousi zpolitizovanou (tedy politicky kompromitovanou a korumpovanou) sociální vědu. Politika k vědě patří, byť složitým a choulostivým způsobem, v tom má sociologie vědy pravdu. Spíš tvrdím, že tato konkrétní politika, tato specifická kritická strategie (tolik oblíbená, nebo asi ještě spíš bezděčně následovaná mnoha mými kolegy) je kontraproduktivní a jalová. Jak to? Protože protivníka ukazuje slabého, a tím ho banalizuje. Tím, že sociologicky fundovaně dáváme sexismus, diskriminaci, rasismus nebo plundrování planety do souvislosti s nesmyslným či nerozumným jednáním, s nedostatečným nahlédnutím nějaké pravdy a s nějakým kognitivním či morálním deficitem, živíme nebezpečné nedorozumění. Protivník

je prostě blb – pokud to jasně ukážeme, je vyhráno. Kritika udělala svou práci... Má to ale zásadní háček. Pokud by opravdu všechny tyhle sporné, nebo dokonce odsouzení hodné společenské jevy byly tak zjevnými a jednoznačnými nesmysly, sotva by představovaly skutečné nesnáze a opravdová rizika. Uvedený „kritický přístup“ prostě brání nahlédnout, že opravdu vážné, a tedy vytrvalé, odolné a těžko rozpletitelné problémy nebývají z povahy věci založeny (jenom) na nějakých nesmyslech a iracionalitách, ale jsou naopak typicky vetkány do nejrůznějších *dobrých důvodů*, podpírány mnoha rozumnými praktickými ohledy. V řadě aspektů zkrátka dávají docela dobrý smysl. Úkolem sociologa je, myslím si, tuhle mnohoznačnost společenského „zla“ (ať už je tím zlem cokoli) osvětlovat, a nikoli zastírat. Měl by přitom zdůrazňovat, v čem je ono nepatřičné jednání nikoli slabé, ale naopak *silné*. Potom by jeho čtenáři lépe rozuměli tomu, proč se určité vzorce jednání tak dlouho drží a navzdory snaživému odporu odolávají změně. A lépe by zároveň chápali, proč selhávají jednoduchá a paušální řešení. Měli by zkrátka realističtější očekávání. Ještě jinak: kritická strategie, proti které se tu vymezuji, podle mne laciným způsobem stvrzuje banální morální pravdy, místo aby předváděla „sociální běsy“ v té jejich nejnebezpečnější

INZERCE



PETR POKORNÝ, DAVID STORCH (EDS.) A KOLEKTIV

Antropocén

V roce 2000 došlo nečekaně k vyhlášení antropocénu, globálního věku člověka, ve kterém vliv lidstva na planetu údajně dosáhl úrovně řádově srovnatelné s většinou přirozených činitelů. Pro někoho je antropocén krizí, ba katastrofou, zatímco pro jiného příležitostí. Jednou je vědeckou hypotézou opírající se o různá měření a technická vymezení, jindy volnější uměleckou inspiraci. Pro někoho je prokazatelnou realitou „tam venku“, pro jiného politickou a dobově podmíněnou konstrukcí. Stane se antropocén trvalou součástí vědy, politiky a (populární) kultury? Nebo časem vzedmutá vlna zájmu opadne, podobně jako se to stalo mnoha jiným velkým konceptům minulosti? Kniha sepsaná kolektivem dvaceti českých vědců kriticky mapuje současný stav debaty a přichází s přidáním hodnotou širokého mezioborového dialogu. Nesnaží se za každou cenu přitakat všem módním tendencím a náladám, zejména ne těm apokalyptickým. Nenabízí jednoduchá řešení, ale vybízí k nezbytnému odstupu a k hlubšímu zamyšlení.

Flexo vazba | B formát | 660 stran | Academia

podobě, totiž jako součást každodenních, rutinně přijímaných a docela rozumných pořádků. Taková kritika cení tesáky, ale je vlastně bezzubá. Živí potom frustraci z nenaplněných očekávání, z toho, že není po jejím. Snadno vede k nesoudné radikalizaci. A tato radikalizace přirozeně budí protireakci. Podobně nesoudnou a radikální.

I proto, Petře, jsem ve své první odpovědi psal to, co jsem psal: snažil jsem se rozebírat, v čem dávají reakce, které Tě trápí, jakýsi smysl (místo abych upozorňoval, že a v čem ho nedávají). Vím, k ráznému činu tenhle typ vysvětlování zrovna nevyburcuje. Svému trápení člověk „jenom“ lépe porozumí. Místo aby se proti jeho zdroji rozhořčeně ohradil jako proti něčemu nepřijatelnému a nepochopitelnému, se svou situací se pak spíš jakoby smíří, srovná. Je to ale špatně? Má to povahu rezignace? Nemyslím. Já to tak nemám.

Připouštím, že v době všelijakých „krizí“, kdy má hodně lidí pocit, že je třeba jednat „hned teď“, se může tenhle sociologický přístup zdát méně účinný, méně okázalý, tak nějak opatrný, zpátečnický. Snad bychom mohli říct konzervativní. Konzervativní?! Asi ano, byť bych pro tenhle přístup mohl trvat i na jiných přívlastcích, jako třeba „realistický“ (což by s sebou neslo jiná vážná nedorozumění). Takže teď se zas možná odkopávám já: sociolog-konzervativec – jaký protimluv v dnešní době! Nejde přitom říci, co je původnější – jestli nějaké obecně politické sklony, anebo poznávací strategie a typ otázek, které si jako sociolog kladu. Vědecká a politická stanoviska od sebe opravdu nejdou oddělit nějakým chirurgicky čistým řezem.

Obecně platí, že vztahy mezi politickým progresivismem/konzervatismem na straně jedné a progresivismem/konzervatismem epistemologickým na straně druhé jsou strašně zašmodrchané. V určitých chvílích to vypadá, že ti, co prosazují změnu, potřebují staromódně tvrdá vědecká fakta. Aby se měli o co opřít. Chtějí vědu jako kladivo. Ohrnují nos nad tzv. konstruktivismem, relativismem a dalšími „levicovými epistemologiemi“. Vysmívají

se jim. Jenže otázka je, čemu se vlastně vysmívají, a tedy co přesně za konstruktivismus nebo relativismus považují. Peter Berger a Thomas Luckmann, zakladatelé tzv. sociálního konstruktivismu, rozhodně nebyli žádní levičáci: jeden psal s porozuměním a sympatiemi o kapitalismu, druhý o náboženství. Přesto jejich konstruktivismus postupně zaujal převážně rebelující sociology a ti si ho postupně přizpůsobili dle svého. Líbilo se jim na něm, že zpochybňuje samozřejmosti, danosti, obecně platné poměry. To se pro revoltu hodí. Zejména ovšem, dodal bych, když jsou v sázce samozřejmosti a danosti těch druhých...

Podobně zapeklité je to, jak se navzájem všelijak politicky škatulkujeme. Jak vlastně vypadá „pokrokář“? Co dělá člověka „konzervou“? U kolegy přírodovědce jsem si nedávno svým přístupem a jeho vysvětlováním vysloužil označení „intelektuál pro fašisty“. Co jiného prý, když upozorňuji na složité souvislosti tam, kde je na místě jednoznačný odsudek? O podobných zkušenostech s drsnými a politicky laděnými výpady před lety psali někteří sociologové vědy, když v monotematickém čísle jednoho odborného časopisu probírali právě vztahy mezi politickou angažovaností a relativizující sociologií vědy. Trochu tedy, Petře, i já jako sociolog vím, jaké to je čelit těmto útokům. Člověku se až zatají dech: Jak mi tohle ten druhý může říct?

V Tvém případě možná hraje roli to, že stěžovatelé Tě dost dobře neznají. Neví, jako vím já, že z „esteticko-environmentálního“ přesvědčení nevlastníš auto a že pobyt venku, včetně přespávání v lese pod hvězdami, je pro Tebe životní potřeba. Nezažili Tě, jak se šťastným úsměvem a v umatlaném pruhovaném tričku ležeš z bahna, v ruce třímáš z toho bláta čerstvě vytaženou sondu a těšíš se, jak budeš v jejím obsahu celé týdny pod mikroskopem hledat a určovat pylová zrna a zanášet příslušné údaje do svých vědeckých grafů. Zaslechnou ale v Tvé přednášce nezvyklou obezřetnost vůči tomu, co považují za nepochybný a alarmující fakt, a tak se ptají: „Který průmysl vás

za ty lži platí?“ Analogicky, mohu sám být vlasatý fousáč bezdomoveckého vzezření, v některých ohledech nekonformní, celoživotní bigbíták, ale když dám jako sociolog najevo rozpaky nad krajně technokratickým pojetím evropské politiky (včetně té, o které píšeš a která se týká ochrany životního prostředí) nebo nad politickou strategií domácích ekologických neziskovek, je prostě malér. Promluvil konzervavec jak vyšitý, což pro drtivou většinu mých sociologických kolegů znamená „ten z druhé strany“. Nejde docela s námi, jde tedy proti nám. Co naplat, že bych se v řadě jiných ohledů s onou „druhou stranou“, s mnoha jejími představiteli, vůbec neshodl (aktuálně třeba pokud jde o výklad „totalitní“ komunistické minulosti). Bojím se zkrátka, že jsme obtížně přijatelní pro obě strany.

A je to ještě horší. Komplikované politické identity možná slouží ne jako polehčující, ale přitěžující okolnost. Takoví těžko zařaditelní podivíni jako Ty nebo já mohou být za dané situace vnímáni jako zrádci největší právě proto, že úplně typičtí zástupci tábora protivníků tak docela nejsou: na první pohled blízci, a přece ne „naši“. Něco velice podobného se teď očividně děje i Michaelu Shellenbergerovi, kterého v posledním dopise zmiňuješ.

Stavíme proti sobě mohutné, nedělitelné bloky. Popírače proti zbytku světa, pokrokáře proti zpátečnickům, mezinárodní koncerny proti lidstvu celého světa, dobro proti zlu. To se pak těžko rozplétá, když klíčové souvislosti vedou tolika různými směry, často víc křížmo a dál, než si připouštíme. Vždyť, ještě jednou to připomenu, když jde o klimatické změny, nejedná se pouze o klima jako nějaký holý vědecký fakt, ale – více či méně přiznaně, podle okolností – také o budoucnost těžce zkoušené EU, o její neochvějnou jednotu v okamžicích drolení a rozpadání, o globální geopolitické souvislosti, o vládu práva a demokratických institucí, o nejrůznější samozřejmé životní zvyklosti lidí tady a tam. Vztít všechny tyto souvislosti vážně, přiznat je důsledně, by znamenalo smířit se s tím, že zmíněné bloky nejsou tak jednolité, tak čistě řezané. Museli

bychom například připustit, že navzdory těmto šablonám dnes na straně tzv. alarmistů stojí i mnohé mezinárodní koncerny nebo vysocí političtí představitelé, a to z nejrůznějších, ojediněle dokonce i ušlechtilých důvodů. Museli bychom mnohem důsažněji přijmout, že pro tzv. klimatickou politiku není důležité jenom to, co říkají klimatologové, ale i další odborníci, a dokonce i ti, kteří o některých stránkách mezivládní klimatické politiky nebo tzv. Zeleného údělu mají své pochybnosti. Museli bychom se také už od počátku mnohem víc začít starat o politickou legitimnost, věrohodnost a přijatelnost celé této politiky. Mnohem otevřeněji bychom měli mluvit o tom, že plánovaná opatření, jakmile se začnou šířeji uplatňovat, budou čelit narůstajícímu odporu „obyčejných lidí“ – tedy těch, které mají údajně nejvíc chránit (před nezodpovědným jednáním elit). Takový odpor navíc nejspíš vůbec nebude hezký, kulantní. Standardní politici se nebudou chtít reprezentováním této nevole zašpinit. Budou se navzájem hlídat a osočovat z populismu. Jediný, kdo bude ochoten ujmout se těchto choulostivých otázek a zastupovat tyto nespokojené skupiny, budou nejspíš všelijací političtí dobrodruzi, ba šmejdi. Mluvit přitom budou lacině a bezskrupulózně, podle očekávání. A tak se budou pálit i poslední zbývající mosty. A tak dále.

Prozatím však jako by stále platilo, že veškerá klimatická politika se vposledku opírá o vědeckou autoritu Mezivládního panelu pro změnu klimatu, který jednoduše tvrdí, že ta změna, kterou má v názvu, opravdu existuje, a že ji můžeme zvrátit, když budeme všichni v honbě za nulovými emisemi CO₂ následovat EU. Když tedy, Petře, znejišťuješ vědeckou fakticitu takového specifického výkladu klimatických změn, který je do všech těchto souvislostí zapletený, otrásáš tímhle vším. A otrásáš tím o to více, oč jsou dnes vědecká fakta o klimatu považována za středobod jakési péče a upřímné starosti o svět, jehož jsme součástí. Takže se nediv. Komplikuješ situaci dřív, než se (velmi pravděpodobně) začne komplikovat sama. To rozzuří.



Milý Zdeňku,

zkusím to shrnout. Co se tu vlastně odehrálo? Přírodovědec se úzkostlivě snaží držet vědeckých faktů a přitom s podivením, ba s hrůzou zjišťuje, jak moc politickými se jeho promluvy stávají, vybočí-li z nejúžších mantinelů odbornosti. Sociolog poukazuje na to, že v sociálních vědách jsou odborná fakta z povahy věci nepřehlédnutelně politická, že taková vždycky byla, a že se tedy situace sociálních vědců nyní stává modelovou i pro některé vědce přírodní. Konkrétní zkušenosti se tak potkávají napříč různými odbornostmi. To jistě není málo. Ale co si s tím počít? Žádné návody na lepší vědu se nekonají. Dialog přírodovědce se sociologem k jasnému rozuzlení nedospěl. A jako by ani nemohl. Skutečnost je neodstranitelně prekérní, neustále otevřená...



Milý Petře,

překvapuje mě Tvoje podivení nad tím, že „jasné rozuzlení“ není na dosah. Čemu se divíš zrovna Ty, který si stýská, že je terčem neférových útoků poté, co začal jiné „jasné rozuzlení“ (totiž to s CO₂) zpochybňovat, navíc s poukazem na „tekutou“ složitost reality? Přece jsi nemohl čekat nějaký samospásný sociálně-vědecký recept, návod na rychlou a bezbolestnou cestu ven z potíží. Nebo ano? To bys mne jako sociologa tlačil do polohy, která mi vůbec není blízká. Soudím totiž, že věda není pouze továrnou na spolehlivost a hladké fungování; to jen tak někdy vypadá. Často, s nemenší důležitostí, je spíš oporou v obezřetném, opatrném a jakoby zpomalujícím přístupu ke světu. Neříká jenom, co by se mělo dělat a „jak věci jednoduše jsou“, ale leckdy spíš, co by se s ohledem na nejrůznější okolnosti raději dělat nemělo a jak věci úplně jednoduché nejsou. Vlastně jen zřídka ukazuje cestu nějak přímo. A téměř vždy je přitom už od začátku vpletená do nejrůznějších politických vazeb a rámců, málokdy je opravdu

„čistá“. Tím spíš, když se zaměřuje na takový předmět, jakým jsou klimatické změny, jejich příčiny a rizika pro lidský i mimo-lidský svět. Pro mne jako sociologa vědy, který se snaží porozumět Tvým potížím, to platí stejně tak.

Cítím na Tvoji straně jakési zklamání, že Tvá zmíněná dilemata nelze řešit čistě vědeckými prostředky, jakousi odbornou poctivostí a průrazností faktů samotných. O potíže sis prý řekl tím, že jsi vybočil z „nejúžších mantinelů odbornosti“, že ses zapletl do jiných než věcných souvislostí (podobně, jako je asi podle Tebe nepatříčně zapletená druhá strana). Zdá se Ti, že přírodověda dnes přichází o prostor pro svobodné, od politické objednávky osvobozené, základní vědecké bádání, a to Tě děsí. Já to tak ale nevidím. Nevidím tam totiž tak ostře tu nepatříčnost, to nešťastné vybočení někam stranou, tu náhlou ztrátu údajných původních kvalit vědy. Jistě, existují oblasti a obory věd, které dosud vypadají bezpečně ukryté v politickém závětví. Ale soudím, že spor o klima žádné „čistě vědecké“ jádro, na které se jakoby pouze druhotně nabaluje jakýsi politický či aktivistický balast, prostě nemá. Podobně jako takové ne-politické jádro nemají ani sociálně-vědné spory o spravedlnost, společenské nerovnosti či nejrůznější sociální patologie... Řekl bych ostatně, že to leckdy sám přiznáváš: nevádí Ti vposledku ani tak nějaká „špatná věda“, ale spíš „špatná politika“, kterou v pozadí dnešního klimatologického mainstreamu vidíš. Viditelně pohoršený jsi nikoli konkrétními metodologickými chybami svých protivníků (o těch vlastně téměř nemluvíš, snad s výjimkou posedlosti matematickým modelováním), ale znepokojují Tě širší společensko-politické souvislosti toho, jaká specifická koalice vědění a moci získává v poslední době navrch (čehož je posedlost řady vědců matematickým modelováním možná jen jakýmsi průvodním jevem).

Přesto podle mne lze na obecnější otázku, co si s politickou angažovaností vědy prakticky počít, nějak hledat konkrétní odpovědi. Je to podobné jako s těmi klimatickými změnami. Důležité je

respektovat, že nejde o jednoduchý příčinný vztah, o měřitelně narůstající míru znečištění „vědecké atmosféry“ jakými politickými škodlivinami, které stačí potlačit nebo zakázat a planeta jménem Věda bude spasena. Místo lpění na „holých faktech“ a „věcných jádrech sporu“ je na místě prostě *zkoušet různé cesty* – cesty, které se opírají o odbornost v nejlepším možném smyslu, jaký si dovedeš představit, ale které v sobě současně zřetelně zahrnují přiznaný „politický prvek“ či angažovanost, a to nikoli jako něco cizorodého vůči stanovisku „vědeckému“. Tví oponenti jako by byli takovému pojetí možná o něco blíží než Ty a je dost možné, že právě díky tomu mají nyní ve společnosti převahu. Mají pocit, že jejich vlastní političnost je v pořádku, že jim ji nikdo soudný nemůže vyčítat. Ta převaha se však zároveň opírá o to, že s političností vlastní pozice zacházejí poměrně lehkonozce, ba oportunisticky (někdy ji přiznávají, jindy trvají na ryzí vědě, podle okolností), zatímco lidem z opačného tábora jakoukoli (natožpak přiznanou) političnost okamžitě vyčtou jako „zaprodanost“ či „nevědeckost“...

Jak si otevřenější angažovanost v Tvém případě prakticky představit? Dám příklad: Když dnes mluvíš o klimatu, necháváš prostě promluvit fakta. Jako vědec se tím nad druhými snažíš získat převahu. Klasická věda to tak má. Snažíš se držet svého kopyta a nechceš se špinit tím, co podle Tebe do vědy nepatří. Zarazíš se proto raději ještě před pomyslnými závěrečnými pasážemi, které by posluchač čekal a na které je oprávněně zvědavý, a konec necháváš jakoby otevřený, bez (politického) komentáře, co možná nejvíce bez onoho „vybočení“ z role odborníka... Na první pohled relativně bezpečná a politikou neposkvrněná vědecká praxe. Stejně však celkem rychle zjistíš, že ti z druhé strany to přes veškerou Tvou snahu vidí úplně jinak – považují Tě za zaprodance a nejraději by Tě z akademické půdy vyhnali. Zkoušet to za daných okolností znova a znova, ještě neutrálněji a s ještě víc potlačenými politickými souvislostmi nepomáhá. Je to začarovaný kruh: čím větší je na jedné straně

posedlost holými fakty, s tím větší vervou zástupci druhé strany trvají na tom, že vědění je zpolitizované, nějak mimo-vědecky ovlivněné. (Psali jsme o tom kdysi v jednom článku, v souvislosti s množícími se odbornými posudky na plánovaný dálniční obchvat Plzně, které ovšem žádnou skutečnou úlevu nepřinášely.) Nebylo by tedy lepší místo toho trochu zariskovat a praktické implikace i širší souvislosti Tebou prezentovaných vědeckých dat do své řeči nejen zahrnout, ale ještě zřetelněji je hned artikulovat? Něco takového samozřejmě vůbec není snadné, je to namnoze ještě choulostivější úkol než exaktní interpretace faktů. Zvlášť když je člověk na straně těch, co zrovna nevyhrávají. Ale laciná řešení jsi po mně jistě nechtěl.

Přiznávám ovšem, že situace vypadá téměř (!) beznadějně. Vidím to kolem sebe. My, sociologové, v nelehkém úkolu den co den jemně sladovat angažovanost za lepší svět a opatrný vědecký postup vcelku dlouhodobě selháváme a vy, přírodovědci, patrně půjdete v našich stopách. Příliš dlouho jsme se všichni tvářili, jako by angažovanost do vědy vůbec nepatřila; a teď, když její přítomnost ve vědě už leckdy nelze zapírat, ve chvíli, kdy sice nevíme dost, ale přesto cítíme potřebu rychle jednat, a kdy ve jménu záchrany vzdálené budoucnosti cítíme potřebu riskovat hodnotu dobrého života teď a tady, se s ní neumíme otevřeně popasovat. ■

Text vychází souběžně ve sborníku *Musí být ekologie alarmistická? Hledání realistických odpovědí* (Alexandr Vondra, ed.), Books & Pipes 2020.

Petr Pokorný (1972), biolog, paleoekolog a environmentální archeolog, působí v Centru pro teoretická studia v Praze.



Zdeněk Konopásek (1963), sociolog a hudebník, působí v Centru pro teoretická studia v Praze.





Ztráta sebevědomí elit?

Rozhovor
s Tomášem
Machulou

Jiří Hanuš

Po rozhovorech s Petrem Dvořákem a Petrem Fialou v rámci cyklu o univerzitní kultuře zařazujeme odpovědi docenta Tomáše Machuly, který působí na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde v letech 2001–2008 vykonával funkci proděkana a v letech 2008–2016 funkci děkanskou. V letech 2016–2020 byl rektorem Jihočeské univerzity a nyní si užívá zasloužený odpočinek od vysokých funkcí a věnuje se tomu, proč hlavně na univerzitě pracuje, tj. akademické práci badatele a učitele. Věnuje se především filozofické antropologii a etice, v oblasti dějin filozofie pak středověku, zejména dílu Tomáše Akvinského a jeho novověkým pokračovatelům. V současnosti pracuje spolu s dalšími kolegy na novém překladu *Teologické sumy*, jejíž vydání se připravuje na rok 2025, kdy bude osmisté výročí Tomášova narození.

První univerzity vznikly ve středověku, ale další vznikaly v průběhu raného novověku i moderních dějin. Ostatně, poslední velké zakládání v České republice a v dalších středoevropských zemích proběhlo v devadesátých letech minulého století. Existuje v rámci univerzitních idejí něco kontinuitního, co překonává staletí a na co se mohou univerzity neustále odkazovat?

Myslím, že pokud chceme hledat nějaký minimální společný jmenovatel, bude to „pravda“ a „svoboda“. Cílem univerzit je hledat odpovědi na důležité otázky, což patří do oblasti pravdy, přičemž toto hledání musí respektovat právě onu pravdu zkoumané věci, a nikoli nějaké pragmatické zájmy kohokoli, badatelem počínaje a vládcem konče. Tím nechci podceňovat využitelnost výsledků, ale pouze zdůraznit, že využitelnost a pravdivost musejí jít ruku v ruce, jinak je to pouhé lhaní a zneužívání.

Hledání odpovědi na otázku, jak se věci mají, však na univerzitě není věcí soukromou. Univerzity ne náhodou vznikají v době rozvoje měst a komunitních řeholních řádů s demokratickými prvky řízení. Od počátku k nim patří ona vzájemnost a společenství (prostě *universitas*) mezi badateli, což se projevuje disputacemi jako jedním z hlavních nástrojů hledání pravdy. Dnešním jazykem jde o kritické zkoumání, vzájemnou diskusi a ověřování výsledků. Vedle tohoto typu horizontálního společenství sobě rovných patří k univerzitě i vertikální nebo hierarchické společenství učitelů a studentů. Poznání nemůže zůstat u jedné generace, ale šíří se dál a na této cestě se tříbí a prohlubuje.

Od počátku existoval v různých podobách boj či pnutí mezi svobodným bádáním a praktickým užítkem, kde se rovnováha hledá velmi obtížně. Dnes se projevuje například jako napětí mezi základním a aplikovaným výzkumem. Ve středověku si připomeňme boj za rovnoprávnost artistické fakulty, která byla v počátcích univerzit jakýmsi základním předstupněm pro další, prakticky orientovaná studia. V novověku můžeme často zaznamenat

nahrazování klasických univerzit praktickými státními vysokými školami a současné debaty o potřebě rozvíjení především technologických oborů není třeba blíže popisovat.

Svoboda bádání a výuky, která je druhým velkým pilířem univerzit, není svoboda dělat si cokoli, ale svoboda nutná pro preferenci hledání pravdy před různými zájmy, kterým o pravdu nejde. Proto jsme svědky neustálé snahy o kultivaci vnitřních mechanismů, které na univerzitách regulují vlastní práci (brání se různým pavědám a podvodům), stejně jako snahy o nezávislost na krátkodobých mocenských zájmech místních autorit nebo těch, kdo chod univerzity finančně či právně ovlivňují (např. před lety se v rámci přípravy novely vysokoškolského zákona objevil odpor proti velké moci politicky jmenovaných správních rad). Akademická svoboda tedy není svévole ani bianco šek na hlásání čehokoli, ale je prostorem umožňujícím hledání pravdy před mocenskými a ideologickými zájmy.

Se středověkými univerzitami jsou spojeny pojmy autonomie, samostatnost, svéprávnost. V jakém kontextu chápáte tyto výrazy dnes a v čem vidíte největší problémy v těchto oblastech v rámci středoevropského prostoru (vliv státu, tlak médií, trhu a moderních ideologií apod.)?

O akademické svobodě zde už bylo řečeno dost. Co se středoevropského kontextu týče, největší zkušenosti mám logicky s domácími školami. Větší problémy než v politických tlacích u nás vidím v ne zcela funkčních (zákonem daných) mechanismech řízení uvnitř univerzit. V některých zemích došlo v posledních letech k určitým větším regulacím ze strany státu, který vysoké školství do značné míry financuje. Moje vědomosti jsou zde omezenější, ale přes všechny reálné problémy velký útok na akademickou svobodu nevidím. Větší nebezpečí bych viděl ze strany ideologických hnutí, která vítězí na univerzitách spíše v zemích, k nimž jsme dříve vzhlíželi

jako k měřítku svobodného a rozumného světa, např. ideologická ostrakizace některých profesorů, nadměrná politizace řady témat apod. Spíše bych se tedy bál těchto vlivů než reformy akademie věd či studijních programů v některých okolních zemích.

Univerzity během dějin často určovaly, co vytváří příslušnou elitu společnosti. V jakém smyslu se to děje dnes? Jsou nyní univerzity ve střední Evropě formující a aktivní?

Myslím, že v současné době o tvorbu skutečné elity (srovnatelnou např. s cílem anglických univerzit před sto lety) moc nejde. Jednak je v západní společnosti „elita“ téměř nadávkou, jednak takové směřování při současné masifikaci vysokého školství není příliš účinné. Jak popisuje Theodore Dalrymple, dříve byla společnost nastavena tak, že lidé postavení na společenském žebříčku níže vyvíjeli úsilí, aby se dostali mezi elitu, nebo se jí aspoň přiblížili. V tomto smyslu je elita jakýmsi společenským ideálem, který se snažíme rozvíjet a kultivovat. Dnes jsme nastaveni spíše tak, že se výše postavení snaží prezentovat jako „jedni z deseti milionů“. Trend je tedy spíše opačný – jakási deelitizace.

V naší společnosti navíc existuje velký důraz na formální vysokoškolský titul, ale méně na skutečné hluboké vzdělání. Jako by šlechtice dělalo „von“ před jménem, a nikoli způsoby života a chování. Jestliže *noblesse oblige*, pak by to mělo platit i pro šlechtu ducha, tedy vzdělance. To ale bohužel příliš nevidíme. Podle mého soudu je to chyba a stojí za to se zamyslet, co s tím – jak docenit společenské elity (k čemuž patří dobré vzdělání, ale nezaručuje ho pouhý titul) a zlepšit skutečnou vzdělanost zasahující celého člověka, nejen nějakou utilitární dovednost?

Zřejmě všichni pozorujeme velkou změnu, která se týká technických vymožeností, sociálních sítí – mentální změnu týkající se vědomí kulturní jednoty. Jak na tyto podněty univerzity a vysoké školy reagují – konzervativně, nebo naopak

příliš vstřícně? Existuje v této oblasti střední cesta?

Kulturní jednotu je něco, co lze chápat různými způsoby. Pokud se tím myslí nutnost přihlásit se k nějakému ideologickému proudu, pak bych se jí bál a pokládal takovou jednotu za nežádoucí. Pokud se tím myslí respekt k vlastní společnosti a dlouhodobě tvořeným a kriticky prověřovaným hodnotám, pak ji velmi respektuji. Boom sociálních sítí však podle mého soudu vyvíjí tlak spíše k jednotě v prvním slova smyslu. Na Facebooku či Twitteru prostě probíhá spíše houfování do bojových linií nebo utvrzování v různých sociálních bublinách než náročnější debaty o podstatném. Myslím, že snahou by mělo být odolat krátkodobým hodnotícím trendům, jako jsou lajky na sociálních sítích. U nás zatím v této věci nevidím větší problém, ale to se může rychle změnit.

Co se týče jednoty v druhém zmíněném smyslu, vidím spíše chaos. Jistě mezi studenty i akademiky existují ideové proudy, které by rády vytlačily některá témata mimo prostor akademické diskuse, ale zatím nejsou příliš úspěšné. Na druhé straně o těchto věcech probíhá veřejná diskuse na univerzitách na můj vkus nedostatečně. Je samozřejmě velice obtížné hledat hranici mezi tím, co je legitimním předmětem diskuse, a o čem slušný člověk ani diskutovat nebude. Všichni se asi shodnou, že věci jako zpochybňování holokaustu do slušné debaty nepatří. Co ale jakási šedá zóna, kde názory shodné nejsou (spravedlivá válka, potraty, eutanazie, genderové otázky apod.)? Právě toto hledání rozumné dělící čáry by mělo být úkolem univerzit. U nás zatím zásadní vyloučení některých témat z legitimních diskusí nevidím, ale na druhé straně nevidím ani větší snahu o hlubší diskuse v těchto oblastech.

Změny se netýkají pouze mladších generací, studentů. Týkají se i změn sociálních rolí pedagogů. Pěkně je to vidět na pozici profesora:

v humboldtovském modelu nezpochybnitelná autorita, s důrazem na teorii, občas výstřední postava. Dnes se cení profesor spíše jako manažer či znalec toků peněz, především dotací. Jedná se o degradaci profesorského stavu? Pomohlo by zavedení tzv. funkčních profesorských míst nebo jiné opatření?

Humboldtovský systém počítá s profesory jako základními jednotkami univerzity – mají to být osobnosti shromažďující okolo sebe hierarchicky uspořádanou sestupnou pyramidu asistentů a studentů. Je zde velký důraz na jednotlivou osobu, a tím i na její individuální odpovědnost, ale na druhé straně to generuje nebezpečí hypertrofie formální autority.

Sám za sebe preferuji jako onu pomyslnou základní jednotku spíše tým složený z velmi zralých osobností (profesorů), dále ze schopných akademiků směřujících k této metě a vědeckých pracovníků a konečně ze studentů především postgraduálního studia. Na rozdíl od humboldtovského systému je tam víc možností názorových střetů, možnost střídání vedoucí pozice v daném týmu, sdílení některých schopností a dovedností apod. Autorita se v takovém systému nepopírá, ale musí být přirozená, nikoli daná především postavením.

Funkční místa neodmítám, ale k jejich zavedení a rozumnému fungování by bylo třeba změny mentality, aby se z této praxe nestal jen snadnější přístup k profesuře na nekvalitních školách. Takže jsem spíše skeptický. Snažil bych se raději kultivovat náš systém, na který jsme zvyklí.

Univerzity by nemohly existovat bez významných a charakterních osobností. Mohl byste uvést ze své zkušenosti někoho, kdo na vás nejvíce zapůsobil a byl vaším vzorem či autoritou?

Studoval jsem díky okolnostem ve více oblastech, takže bych si dovolil uvést za každou z nich aspoň jedno jméno. Na VŠCHT byl pro nás

nezpochybnitelným odborníkem a zároveň obrovsky respektovanou integrální osobností prof. Pavel Pitter, který vedl Ústav technologie vody a učil mě hydrochemii. V oblasti filozofie musím rozhodně jmenovat prof. Stanislava Sousedíka, který byl mým školitelem filozofické doktorské práce. Naučil mě nejen přísnosti na sebe sama, ale svým příkladem mi ukázal i snahu o integraci poznané pravdy do života, včetně velmi kolegiálního vztahu ke svým žákům, které respektoval a bral velmi vážně. U něj jsem si asi poprvé uvědomil, co znamená autorita profesora daná nejen titulem, ale především znalostmi, schopností skutečné kolegiality a životními postoji. V oblasti teologie to pak byl můj školitel teologické doktorské práce prof. Karel Skalický. Podobně jako u prof. Sousedíka si dokázal rychle získat úctu obrovskou šíří znalostí, ale i respektem k jinému zaměření studenta, který pro něj je vždycky kolegou na cestě hledání pravdy.

Do jaké míry lze podle vás přenášet zahraniční zkušenosti (i z daleka, z USA nebo Asie) do našeho středoevropského prostředí? Můžete uvést příklady úspěšného a méně úspěšného kulturního převezení některých zahraničních vzorů za posledních třicet let? Poznal jste nějakou univerzitu, která by mohla být pro české poměry příkladná, alespoň v nějakém zásadním ohledu?

V oblasti přírodních věd v zásadě existuje dost velká jednota – předmět jejich zájmu není vymezen či podmíněn kulturně nebo národně jako jazyk, literatura, historie apod. Angličtina je společný jazyk a existuje velká migrace badatelů i učitelů mezi univerzitami a kontinenty. Mluvit o potřebě přenášet zahraniční zkušenosti je v této oblasti nošením sov do Athén. V jiných oblastech onen přenos funguje různě podle typu dané disciplíny a je těžké hledat nějakou jednotnou formu. To, čeho se ale otázka týká nejvíce a kde má největší logiku, není podle mého soudu nějaká vědní oblast, ale přístup ke vzdělání a bádání jako celku, a především problematika struktury

a řízení univerzity, od personální politiky přes finance až ke stimulaci mezioborové spolupráce.

Začnu tím, co pokládám za pozitivní. Obdivuji systém svobodného vzdělávání a tutorský systém. Zvláště to první je ale přístup vzniklý v jiné kulturní oblasti a u nás by se prosazoval velmi obtížně. Co se týče tutorského systému, tam vidím různé intenzivní snahy se mu přiblížit, nejvíce asi na pražské Fakultě humanitních studií. Ohledně vnitřních mechanismů hodnocení a podpory rozvoje univerzit je pro mě zajímavý příklad Irsko, kde reforma podobná naší proběhla o něco dříve a řešili tam podobné problémy jako my dnes. Brát si v této věci příklad a zajímat se o to, jak některé mechanismy fungovaly a jaké poučení z toho plyne, mi připadá zajímavé a podnětné.

Kudy bych nešel? Na Ukrajině jsem si všiml obrovské tematické roztržitosti univerzit. Vedle spousty pedagogických univerzit, několika agrárních univerzit nebo zvláštností typu Univerzita lidského rozvoje tam existuje například Národní letecká univerzita nebo Národní univerzita potravinářských technologií. Je to proti myšlence univerzity – aspoň v rozměru univerzality, tedy šíře poznání. Vždycky se najdou specializovaná vysoká učení, ale spíš bych šel cestou sjednocování a usnadňování mezioborové spolupráce než přílišné specializace škol. Jiný trend, kterému bych se vyhýbal jako čert kříži, je východoasijský důraz na žebříčky univerzit. Otázka kvality bádání a vzdělání se do značné míry redukuje na postavení v žebříčku, což samozřejmě ovlivňuje metodiku tvorby žebříčků a jejich financování (nejde o nezaujaté měření kvality, ale o tvrdý byznys, který se řídí zájmy těch, kdo platí). Podobně bych si dával pozor na přecenění neustálého testování studentů s cílem vybrat nejlepší. Pokud se tlak na testování přezene, zabíjí iniciativu a tvořivost a hlavním cílem je pak uspět v testu. Životu a jeho otázkám a potřebám se tak může dění na univerzitách dost vzdálit. Posledním příkladem negativních trendů, kterým bych se vyhýbal, je především americká (ale šíří

se i přes oceán) pohodlnost a vystrašenost dnešní společnosti, a té akademické zvlášť. Objevuje se neochota vystavit se opačnému názoru, nejistotě, tlaku na nutnost obhajoby svého postoje, ať už experimentem nebo argumentem apod. Některá témata jsou tak kvůli politické nekorektnosti vytlačována na okraj, lidé jsou za některé postoje (dodávna naprosto nekonfliktní) profesně a lidsky ničení, šíří se potřeba *safe spaces*, množí se výkřiky o „necítění se bezpečně“. Kampusy přitom neobcházejí terminátoři, tyranosauři nebo aspoň chuligáni. Pouze jsou v nich lidé, kteří zastávají názory, které se revolučně naladěným skupinám studentů a akademiků nelíbí. To je ale smrt svobodného hledání pravdy.

Jedním z panujících trendů je značný zájem o vysokoškolské studium, což v našem prostředí zřejmě znamenalo snižování úrovně a kvality vzdělání i vědecké tvorby. Jste pro nějaké cesty z tohoto stavu (například snižování počtu přijímaných studentů, rozlišení univerzit na vědecké a spíše vzdělávací), nebo nepovažujete za vhodné se proti této univerzální společenské tendenci vzepít?

Asi bych vycházel z reality dneška, což znamená, že bych se s masifikací studia smířil. Je to dlouhodobý celoevropský trend, takže za schůdnější pokládám cestu boje za vnitřní diverzifikaci než proti masifikaci. Obojí je těžké, ale to druhé je prakticky nemožné.

Vnitřní diverzifikaci myslím hlavně dobré a důsledné rozlišení profesního a akademického typu studia, jasné odlišení bakalářského studia od dalších navazujících apod. Představíme-li si dřívější pětiletý průběh studia jako více méně lineární zvyšování míry vědomostí a dovedností, v současném děleném studiu a mnohem větším procentu populace, která do něj nastupuje, bych očekával onu pomyslnou křivku zalomenou tak, že v bakalářském studiu stoupá mírněji (s menší směrnicí než dříve v pětiletém), ale v navazujícím magisterském studiu

se trend mění k intenzivnějšímu růstu (s větší směrnicí než dříve v pětiletém). Do navazujícího studia už by také mělo nastupovat výrazně méně studentů než do bakalářského. Celková míra vzdělanosti by tedy po pěti letech měla být podobná, co se ale liší, je průběh studia.

Co se týká diverzifikace mezi samotnými vysokými školami, pak nejsem zastáncem rozdělení škol na výzkumné a nevýzkumné, protože univerzita musí být výzkumná ze své podstaty, jinak to není univerzita. To neříkám proto, že bych se bál o status univerzity, na které působím. Jihočeská univerzita byla spolu s univerzitami Karlovou, Masarykovou a Palackého, ČVUT a VŠCHT v posledním hodnocení vědy hodnocena písmenem A, které znamená excelenci. Jde mi o to, že nesmíme rezignovat na dobrý výzkum a silnou badatelskou základnu na žádné univerzitě, a jejich dělení na výzkumné a nevýzkumné by mělo tendenci nás přesvědčovat, že výzkum se má dít jen na některých univerzitách, což je tendence nebezpečná a nepřijatelná.

V moderní době došlo k rozdělení humanitních a přírodovědeckých oborů, což se týká nejen oblastí zájmu a metodologie, ale také například financování vědy. Pro překonání rozporů se klade důraz na interdisciplinaritu, což je intelektuálně velice náročná cesta. Kde vidíte možnosti k překonávání těchto moderních problémů – a vidíte je vůbec jako smysluplné?

Nyní se projevím velice kacířsky a popřu i mnohé z toho, co jsem ještě před deseti lety sám tvrdil. Myslím, že by českým vysokým školám prospělo zrušení fakult, nebo aspoň silné omezení jejich oborové nezávislosti a samostatnosti. Současný stav je relikv situace devadesátých let, kdy fakulty mívaly právní subjektivitu. Příliš velká samostatnost fakult brání ve větší spolupráci a vyčerpává mnoho lidí potřebou řešit mezifakultní politiku, financování apod. Něco takového by však muselo být

doprovázeno změnou celkové struktury a systému řízení, aby ony brzdy a protiváhy fungovaly jinak a efektivněji. Byl jsem děkanem i rektorem, takže vím, co říkám, ale mluvím o tom raději až teď, kdy už nejsem ani jedním, abych nebyl nařčen z toho, že si přihřívám nějakou svou polívčičku.

Větší pnutí než mezi humanitními a přírodovědnými oblastmi vidím spíš mezi základním a aplikovaným výzkumem. Mnohdy mají k sobě blíž filozof s teoretickým fyzikem či biologem nebo na druhé straně ekonom se strojařem než filozof a ekonom nebo teoretický fyzik a technolog. Je to stará otázka vztahu mezi životem teoretickým a praktickým, která se objevuje už v antice a v různých obdobích na sebe bere různé podoby.

Jiným příkladem moderního rozporu je důraz na individuální kariéru prostřednictvím vysokoškolského vzdělání proti společenské roli univerzit a společné péči o kulturní bohatství. Jak skloubit tyto nyní rozdělené funkce?

Při jedné debatě ve velmi inspirativní, ale názorově ekonomicky zřetelně liberálně vyhraněné společnosti jsem se setkal s velkým zdůrazněním vysokoškolského vzdělání jako typického soukromého dobra, které je ku prospěchu jedinci, ale není nějakým zájmem celé společnosti. Já mám v této oblasti jiný názor, protože jsem spíše personalistickým komunitaristou než liberálem. Vzdělání je samozřejmě individuálním dobrem pro jedince, ale je zároveň v zájmu celé společnosti, protože můj život zlepší nejen to, že sám mám kvalitní vzdělání, ale i to, že ho mají lidé okolo mě. Jsem klidnější, když jdu k doktorovi, než kdybych šel k šamanovi nebo ke kováři, a cítím se bezpečněji, když jedu po mostě, který projektovali a stavěli architekti a stavební inženýři a neměli ho na starosti jen námezdní kopáči. První důležitá věc je tedy podle mého soudu určité společenské vědomí, že dobré školství je důležité, i když sám nestuduji.

Evergreenem současného školství jsou finance, což souvisí se státními rozpočty, grantovou politikou, národními i mezinárodními projekty, dotacemi z Evropské unie a podobně. V České republice a v řadě střeoevropských zemí je to jedno z nejsilnějších témat, neboť neexistuje financování prostřednictvím školného a sponzorská podpora, například od bohatých absolventů, je prozatím velmi slabá. Jak dosáhnout změny v tomto jednostranném systému?

Toto je úkol pro celospolečenskou diskusi, abychom skutečně docenili vzdělanost, hodnotu poznání, kultivaci osobnosti pro fungování společnosti i rozvíjení technologií pro usnadnění našeho života. Podle loňského (2019) žebříčku prestiže různých povolání je vědec na druhém místě a učitel na třetím, takže základ máme. Stálo by však za to převést tuto teoretickou hodnotovou hierarchii do praxe, tj. zvýšit podíl prostředků z firem a vybudovat kulturu mecenášství. Neptejte se mě ovšem jak, protože to nevím.

Často však jde nejen o málo peněz, ale i o neefektivní nakládání s penězi uvnitř univerzit. Už jsem zmínil problém vnitrouniverzitního přetahování o peníze, které efektivně příliš neprospívá. A když už jsem s tím kacířstvím začal, zajdu ještě dál a řeknu to, o čem se v akademické veřejnosti i mezi politiky mluví potichu už dlouho – je to zastaralý a málo funkční model, dávající hlavní roli při schvalování rozpočtu akademickým senátům. Podle současných pravidel rozhoduje o rozdělení peněz několik desítek osob (z nichž minimálně třetina a maximálně polovina jsou studenti), které jsou voleny na řadě škol všechny všemi (v mnoha případech nevolí učitelé učitele a studenti studenty, ale všichni všechny), a takto vytvořené grémium ze zástupců fakult rozhoduje o stamilionových a vyšších částkách. Je velmi obtížné prosadit v takovém systému vznik něčeho nového, neboť transfer části prostředků do nové oblasti znamená úbytek možných prostředků pro stávající fakulty, z nichž

senátoři pocházejí. Nejsem vůbec proti demokratickým prvkům v řízení univerzit, ale je třeba dobře zvažovat, jakou formu, jakou míru a v jaké oblasti mají být.

Jako člen akademické obce Masarykovy univerzity bych se rád na závěr zeptal, v jakých oblastech vidíte perspektivu středně velkých střeoevropských univerzit jako MU a v čem vidíte možnosti jejího rozvoje.

Myslím, že rozlišovat univerzity na malé a velké je problematické. Např. MIT (Massachusettský technologický institut) má cca 11 000 studentů, což je u nás velikost spíše středně velké univerzity (MU jich má asi 30 000). Spíše bych mluvil o špičkových pracovištích. Některé univerzity jich mají jako šafránu, jiné solidní množství a některé jsou špičkové v mnoha případech. MU je v naší oblasti jistě ten třetí případ. Rozhodně bych nehledal žádné překvapivě inovativní recepty, ale šel bych cestou rozvoje vědy, osobnějšího přístupu ke studentům a silných vnějších vztahů jak v oblasti mezinárodní spolupráce, tak spolupráce s domácím prostředím (kam patří i tzv. třetí role univerzit). Rozvoj vědy je dnes podmíněn propojováním kapacit a interdisciplinariitou, což MU předvádí mj. v rámci CEITEC na vysoké úrovni. O snaze zlepšovat (rozumí se snižovat) poměr student : učitel jsem od bývalého rektora MU slyšel hodně. Myslím, že MU jde skutečně dobrým směrem a že možnosti, které v minulých desetiletích po nabytí svobody měla, využila více než dobře.

Jsme v krizi, která silně zasáhla celou společnost včetně školství. Myslíte si, že tato koronavirová krize ovlivní univerzity, a pokud ano, jakým způsobem?

Krátce bych řekl, že jsme zkusili možnosti větší flexibility v oblasti e-learningu, ale i běžné administrativy. Jednou z prvních věcí, kterou jsem po svém

nástupu do funkce rektora měl na starosti, bylo dotažení velkého evropského projektu ESF-ERDF pro univerzitu. Některé věci, které projekt nabízel, se tehdy chápaly jako něco nadbytečného, např. moderní způsoby výuky, elektronizace apod. Teď se nám to velice hodilo.

Na druhé straně je otázka, jak se to projeví v programu Erasmus a vůbec v akademické krátkodobé migraci. Předpokládám, že bychom spoustu věcí, kvůli kterým se cestovalo někdy i dost daleko, mohli do budoucna dělat spíše elektronicky (účast v komisích apod.), aspoň tam, kde je to velmi dobře možné. U nás je v této věci velmi daleko Fakulta rybářství a ochrany vod, která má obrovské množství zahraničních studentů a většina komisí zkoušek je složená i z cizinců, ale díky skvělému technickému

vybavení zvládají elektronicky komunikovat takřka bez padání systému a zasekávání obrazu. COVID-19 možná urychlí tento trend i na jiných pracovištích. ■

Rozhovor vychází v rámci projektu *Univerzitní ideje a vysokoškolské vzdělání ve střední Evropě a v České republice*.

Jiří Hanuš (1963), historik, působí na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.



INZERCE

3/20
revue pro literaturu a kulturu
www.souvislosti.cz

Král / Denemarková
Matys / Werfel
Dvořáková / Kamen
Pejčochová / Galmiche
Bednářová / Zizler
Ulmanová / Howells
Heinrichová / Roleček
Křikava / Jablonský
Frolík / Li / Nodl

„Mé srdce, pro co jsi bilo, to tě k Bohu ponese!“

**Před deseti lety odešel
Stanislav Krátký**

Aleš Filip, Jiří Baroš



Dne 13. listopadu 2020 uplynulo deset let od úmrtí mikulovského probošta a biskupa skryté církve Stanislava Krátkého, který se nesmazatelným způsobem vepsal do srdcí mnoha přispěvatelů a přátel časopisu *Kontexty*. Proto jsme se rozhodli oslovit některé z jeho blízkých s žádostí o vzpomínku. Chtěli jsme si připomenout vzácného člověka patřícího do rodu osobností, jichž se naší zemi v těchto časech nedostává. Z příspěvků, které se nám sešly, zde přinášíme malý výběr jako upoutávku na jeho portrét uveřejněný v on-line verzi časopisu *Kontexty* (www.casopiskontexty.cz), kde jsou dostupné všechny texty v plném rozsahu.

Otec Krátký nebyl někým, kdo by za sebou nechal množství učených spisů; na jejich sepsání neměl ani čas, jelikož doba na to nebyla příhodná a on cítil, že je třeba se věnovat službě těm, kdo mu byli postaveni do cesty. A byl to díky jeho charismatu velký počet lidí – odlišného naturelu, věku i vzdělání. Svědectví lidí, které ve svém životě potkal, doprovázel a formoval k lepšímu, mohou nejlépe ukázat cestu, jak se přiblížit moudrosti, již otec Krátký svým životem ztělesňoval.¹

Ve svém životě musel překonávat mnoho obtíží, což jej však spíše posilovalo – v duchu jeho úsloví: „Kříž nese ty, kteří jej nesou.“ Studium teologie za druhé světové války musel přerušit kvůli totálnímu nasazení poblíž Osvětimi. Po vysvěcení na kněze v Brně roku 1946 se záhy začal potýkat se šikanou komunistického režimu. Nenechal se zastrašit, podílel se na tajném vzdělávání adeptů kněžství, kteří podle vůle biskupů odmítli studovat na režimem ovládané teologické fakultě, a při brněnském

kaplanském působení v Řečkovicích a Husovicích se stal duchovním vůdcem zvláště mnoha mladých lidí. V roce 1958 byl odsouzen za rozvracení lidově demokratického zřízení a uvězněn v obávaných Valdicích. Po amnestii v roce 1960 pracoval manuálně, jako jeřábník se podílel na výstavbě brněnského sídliště Lesná, a zároveň se znovu zapojil do formace kněží v rámci skryté církve. Týden po vpádu vojsk 21. srpna 1968 jej biskup Felix Maria Davídek tajně vysvětil na biskupa, protože bylo zřejmé, že část působení církve se opět bude odehrávat ve skrytosti. Stanislav Krátký se od léta stejného roku opět mohl zapojit i do diecézní duchovní správy; jako farář působil v Kunštátě a od roku 1978 v Hrádku u Znojma a dvou sousedních farnostech, než byl konečně v roce 1999 ustanoven proboštem kapituly v Mikulově. Silným impulzem byl pro něj Druhý vatikánský koncil, o němž přednášel na konci 60. let na obnovené teologické fakultě v Olomouci. Od té doby se pro něj vžilo oslovení „pan profesor“. Během svého působení v odlehklém jiho-moravském pohraničí dokázal nejen obnovit zchátralé budovy, ale především učinit z Hrádku mimořádně přitažlivé místo duchovního povzbuzení.

Po roce 1989 zaměřil své úsilí na uznání skryté církve a jejích kněžských svěcení, aby mohla jak působit na veřejnosti, tak si zachovat své skryté misijní poslání v místech, kam nikdo nechodí, jak říkával. Velmi mu záleželo na kulturním ukotvení katolické církve, proto se zasazoval o založení rádia Proglas, televize Noe a také katolické univerzity, jejímž předstupněm mělo být Mikulovské centrum pro evropskou kulturu. Důležitým a zcela samozřejmým zdrojem duchovního života pro něj bylo umění, zvláště krásná literatura. Jak bude připomenuto, v Jihlavě studoval odkaz hudebního skladatele Gustava Mahlera. Ve finále své druhé symfonie *Vzkříšení* nechává Mahler zaznít svým vlastním veršům.² Stanislav Krátký připomněl jejich duchovní poselství doslova na prahu své poslední cesty v roce 2010.

² Stanislav Krátký v roce 2009. Foto: Norbert Schmidt.

Ze vzpomínek na Stanislava Krátkého

František X. Halas

historik a překladatel

Vše začalo někdy koncem ledna 1980 v našem brněnském bytě v ulici Arna Nováka 4. Pana profesora Stanislava Krátkého, který nás tam tenkrát navštívil, doprovázel štíhlý mladík, jehož nám otec Stanislav představil jako kněze, jemuž komunisté odňali státní souhlas. A pak pan profesor přešel k meritu věci – ohlásil nám, že se připravuje vydání české verze Jeruzalémské bible a že se hledají překladatelé, kteří by byli ochotni a schopni zajistit překlad tohoto vynikajícího díla do češtiny. Pan profesor nás informoval už několik let předtím, že se uvažuje o jejím vydání v češtině, a tázal se nás přitom, zda bychom byli ochotni se na přípravě onoho vydání podílet. Nezávazně jsme dali kladnou odpověď, ale pak bylo až do ledna 1980 „ticho po pěšině“.

Podstatou poselství, s kterým k nám toho lednového dne přišel otec Stanislav, byl návrh, abychom se namísto překladů „pro obživu rodiny“ věnovali překladu Jeruzalémské bible. Naši první reakcí bylo prudké odmítnutí návrhu pana profesora, které zřejmě zarmoutilo mladého kněze, jemuž komunisté odňali souhlas. Ale otec Stanislav se nevzdával. A my jsme začali uvažovat. Nakonec jsme se všichni dohodli. Pro nás ta dohoda znamenala, že jsme získali přítele pro celý další život, přítele nejvěrnějšího. Vedle přátelství nás s Dominikem Dukou spojovala práce na překladu Jeruzalémské bible. K podílu na úkolu, jímž bylo pořídit její co možná nejdokonalejší českou verzi, se vedle nás tří (to je F. X. Halase, Dagmar Halasové a Dominika Duky) přihlásilo mnoho dalších badatelů a odborníků, ale nikdo z nich u tohoto úkolu nevydržel do konce. Nedlouho před vydáním definitivní české verze Jeruzalémské bible komentoval tento stav věcí otec Stanislav Krátký

takto: Je snadné přihlásit se k práci na nějakém dobrém díle, ale vydržet při této práci až do vítězného konce, to je něco, co se podaří málokomu. Manželé Halasovi a Dominik Duka to uskutečnit dokázali.

Nepamatuji si už přesně, kdy přesně jsme zajeli do Mikulova, abychom předali zlatý výtisk Jeruzalémské bible otci Stanislavovi. Ale živě si vzpomínám, jakou z toho měl radost. Profesor Krátký dal před více než třiceti lety mně a mé paní příležitost ji překládat. A probošt mikulovský se dočkal toho, že držel v ruce definitivní vydání tohoto překladu Písma svatého. Měl z ní opravdu radost a děkoval za ni Pánu Bohu, za to, že se jí dočkal.

Pán Bůh odměňuje své služebníky, i když je často lidským zrakům skryto jak. V desetiletí po pádu komunismu, které jsme trávili většinou v Římě, jsme se s otcem Stanislavem vídali méně často než předtím, ale nemálo jsme na něho mysleli a já jsem se snažil využít všech možných prostředků, abych pro něho získal uznání za jeho působení ve skryté církvi a uznání jeho biskupské hodnosti. Úspěchu jsem se však nedočkal.

Dagmar Halasová

historička umění a překladatelka

Nikdy nemluvil o svém věznění. Nikdy s námi nemluvil o tajné či skryté církvi, nevěděli jsme, že je biskup. To vše jsme měli poznat a zvědět až poté, co se odhrnula či vytáhla železná opona. Můj muž byl jmenován velvyslancem České a slovenské federativní republiky u Svatého stolce. Byli jsme v Římě pár měsíců, byl duben roku 1991. Pan profesor přijel s poutníky z našich dvou vlastí, kteří tak opláceli papeži jeho návštěvu u nás na jaře roku 1990, kdy jsme, vyjádřeno slovy Václava Havla, nevěděli, zda víme, co je to zázrak. S poutníky přijeli čeští a slovenští biskupové. Pan profesor, to už jsme věděli, byl rovněž biskup. Chtěl na příslušných místech promluvit o skryté církvi, vysvětlit ji a snad si přál dosáhnout toho, aby mohla působit tak jako dříve, skrytě, tajně?

To nevím. Vím jen, že jeho spolubratři v biskupském úřadě se odebrali za vysokými hodnostáři, či jen za nejvyšším hodnostářem Kongregace pro nauku víry, a že jeho přijal jen podsekretář...

Tehdy v Římě jsem viděla pana profesora v ponížení a na to nezapomenu. Nevím, který to byl den, ale u příležitosti návštěvy biskupů k povinností či zdvořilostí velvyslance patřilo uspořádání malé recepce pro hierarchy z jeho vlasti. Slovenští pastýři se omluvili nedostatkem času, a tak do prostorného sálu papežské koleje Nepomucenum, kde bylo připraveno pohoštění, se dostavili jen biskupové z Čech a Moravy, v dlouhých sutanách, fialově přepásaní, na hlavách měli fialové solideo. Pan profesor přišel v civilu, opíral se o hůl a chtěl se, ut *unum essent*, připojit k jejich kruhu. Byl by však býval ten kruh rušil... kruh se neotevřel. Pan profesor neplakal. Neodjížděl z Říma se smutkem v srdci.

Doufal, že jeho působení, působení všech, kteří v dobách zlých těm, kdo nevědomky chodili tmami, otevírali dveře do radosti, dojde uznání a pochopení. Věděl nebo tušil, že mnozí budou dále chodit v pobloudění tmami... navzdory svobodě?

Klára Osolsobě

lingvistka

Pomáhat lidem povstat po pádech je jednou z velkých milostí, kterými slouží kněží katolické církve. A snad mi čtenáři této osobní vzpomínky nebudou zazlívát, vzpomenu-li své první zpovědi u kněze, biskupa, otce Krátkého. Bylo to někdy na jaře na počátku let sedmdesátých. Byli jsme s rodiči a sestrou hosty na kunštátské faře. Jara tehdy byla studená a já nedočkavá a protivná. Do krve jsem se před nedělní mší pohádala s maminkou o svoji garderobu, konkrétně o to, zda je počasí přiměřené vzít si podkolenky nebo punčocháče. Maminka o mě měla strach, sklon k onemocnění horních cest dýchacích mě tehdy věrně provázel, a tak na punčocháčích trvala. Já měla svou hlavu a přely jsme se velmi.



Vlevo otec Stanislav Krátký (v tmavých brýlích) na skautském táboře v Klášterci nad Orlicí v srpnu 1969, vpravo s Mons. Martinem Holíkem na táboře Radost v Orlických horách v létě 2009. Foto: archiv 91. oddílu Junáka, Brno a archiv Střediska Radost.

Pak už jsem neustupovala jen z principu a vztek se přetavil v lítost. K tomu se na tmavé chodbě kunštátské fary jako anděl z nebe nachomýtl pan profesor. Vyřešil to skvěle. Nevím přesně, zda už tehdy užíval sloveso „opucovat“ o svátosti smíření, ale ani jsem nevěděla jak, a seděla jsem s ním v pokoji na kunštátské faře, nechal mě políbit štólu a já jsem potahovala a mlela něco o podkolenkách. Podíval se na mě, zeptal se, zda je to všechno, dal mi (tehdy snad ještě latinsky) rozhřešení. Pak jsme vyšli ven, naši čekali, byli vážní a pan profesor se jich i mě zeptal, jestli známe tu písničku „Hej hola, hola, hola la, skaut má holá kolena...“. Všechny chmury byly pryč: „Věřím v odpuštění hříchů.“

Štěpán Maria Martin Filip OP
kněz, dominikán, dogmatický teolog

Pokud si dobře pamatuji, všechno to začalo v postní době roku 1985, kdy jsem se v Hrádku u Znojma, kde otec Krátký dlouhá léta působil, poprvé účastnil jeho duchovní obnovy před Velikonocemi. Dojmy z těchto duchovních obnov otce Stanislava (v Hrádku, pozn. red.) byly v tom nejlepším slova smyslu oslňující: uprostřed komunismu zde hovořil velmi otevřeně a odvážně; mluvil živě, duchovně a se „znalostí nauky“, a přitom velmi srozumitelně

a konkrétně. Souvisí to s tím, že pan profesor měl mimořádnou schopnost to, co říkal, shrnout do určité hlavní myšlenky, do jakéhosi hesla, na které se nezapomínalo.

Dokázal se bavit s lidmi na různé společenské a intelektuální úrovni i s lidmi různého duchovního, teologického a politického zaměření (kteří by se zřejmě mezi sebou mnohdy pohádali). I když otec Stanislav měl jako my všichni svá lidská omezení a nedokonalosti – a z vlastní zkušenosti vím, že on sám si jich byl na prvním místě velmi dobře vědom –, byl mimořádně integrální osobností. Byl vynikajícím pastýřem a pole jeho pastýřského působení bylo opravdu široké – nejenom co do počtu a různosti lidí, kterým se věnoval, ale také místně, protože se ani zdaleka neomezovalo jen na území farností, jež mu byly svěřeny. Dokázal také velmi prakticky zorganizovat opravy kostelů a kaplí, které měl na starosti, a zapojit do těchto oprav mnoho různých lidí.

Přestože pan profesor byl horlivý v pastorační péči a modlitbě, nepřestával pilně studovat a číst: je opravdu podivuhodné, jak to všechno zvládal. Měl bohatou knihovnu i s mnoha cizojazyčnými knihami a šíře knih, které četl, byla skutečně veliká: četl odborné teologické, duchovní a historické knihy, ale také krásnou literaturu a poezii, pro kterou měl vybraný vkus. Privilegované místo mezi jeho četbou zaujímal dokumenty církve, zvláště

papežské dokumenty. Při mších svatých je často postupně četl a komentoval a odvolával se na ně ve svých promluvách. I to ukazuje na jeho hlubokou lásku k církvi.

Pavel Kopeček

kněz, liturgický teolog

Mé první setkání s otcem Stanislavem Krátkým proběhlo při mé první návštěvě v Hrádku u Znojma za hluboké totality. Po dnu stráveném na ležení při otloukání staré omítky jsme s kamarády z kyjovského gymnázia přišli do kostela, kde mě fascinovala barokní kompozice interiéru, obrazy Franze Antona Maulbertsche a výzdoba Ondřeje Schweigla. V kostele jsem vnímal dvě úpravy, které narušovaly harmonickou kompozici: klekátko na ose kostela před svatostánkem a na pravé straně před lavicemi vyvýšený sedes s malým kazetovým magnetofonem. Bylo to symbolické, neboť tyto úpravy vypovídaly mnoho o službě místního duchovního správce, což jsem si uvědomil během bohoslužby. Spirituální a intelektuální zážitek ze slavené liturgie byl umocněn v následném rozhovoru s otcem Stanislavem, když jsem se s ním loučil.

Z Hrádku jsem odjížděl s vědomím, že zde mám otevřené dveře, na které mohu kdykoliv zaklepat. Nejvíce jsem na tyto dveře klepal v době mých bohosloveckých studií. Když jsme se setkávali v jeho temnělé pracovně, která by dle mého názoru vyžadovala lepší péči, podobně jako i zevnějšek otce Stanislava, uvědomoval jsem si, že to, co se mně jevílo důležité, on přecházel bez povšimnutí a pozornost upínal k vážným tématům. V tomto postoji se projevovalo jeho *episkopé* – poslání pastýře, který se soustředí na podstatné věci.

Otec Stanislav měl rád citáty, které komentoval a dělal jejich hermeneutiku. Při našem posledním setkání jsme hovořili o povolání, které je stálým úkolem, a naší odpovědi. Nestačí Pánu říci, že

půjdu, ale že půjdu rád. Jsem přesvědčen, že když jej Pán života před deseti lety zavolal, tak jej láska Kristova vedla k jeho oblíbenému citátu: „Ano a rád, i když je to těžké.“

Olga a Josef Poukarovi

pedagožka a zemědělský inženýr

Otec Stanislav se v Jihlavě (kam se jezdil léčit, pozn. red.) velmi zajímal o Gustava Mahlera. Velice podrobně se seznámil s jeho životem. V nemocnici přeložil všechny texty jeho písní i symfonií. V roce 2004 jsme přemýšleli o založení sdružení, jehož cílem by bylo vybudování pomníku Gustava Mahlera v Jihlavě, aby se v roce 2010 důstojně oslavilo výročí 150 let od jeho narození. Radili jsme se s ním, zda máme vzít na sebe takovou velkou odpovědnost, a on jenom prohodil: „Už to vidím hotové!“ Stal se naším prvním členem, povzbuzoval nás a požehnal místo budoucího parku, kde měl pomník stát. Jakou měl radost z vydané publikace *Pomník Gustava Mahlera v Jihlavě*, kde byl také uveden! Ještě v srpnu stačil navštívit již hotový Park Gustava Mahlera s jeho sochou. Při naší poslední návštěvě v Rajhradě nám napsal do publikace o pomníku v originále text závěru symfonie *Vzkříšení* (volně přeloženo): „Mé srdce, pro co jsi bilo, to tě k Bohu ponese!“ ■

- 1 Z literatury věnované Stanislavu Krátkému uvedme alespoň dva recentní tituly: Stanislav Krátký, *K plnosti. Rozhovory Jana Mazance s dobrým bratrem a biskupem skryté církve*. 2. vyd. Brno 2010; *Jezdili s ním andělé. In memoriam Stanislav Krátký*. Eds. Aleš Filip a Jiří Baroš. Brno – Mikulov 2012.
- 2 V doslovném překladu: „Budeš vzkříšeno, ano, vzkříšeno / mé srdce v jednom okamžiku! / Pro co jsi bilo / to tě k Bohu ponese!“ Ve verších páté věty 2. symfonie přitom Mahler navázal na dvě úvodní strofy F. G. Klopstocka.

Připravili **Aleš Filip** (1964), historik umění,
a **Jiří Baroš** (1981), politolog.

Berta Zuckermandlová: Evropanka ve dvou kulturách

François-Roger Cazala

Fascinující osobnost Berty Zuckermandlové (1864, Vídeň – 1945, Paříž) je dnes ve Francii, v zemi, kterou si sama zvolila, poněkud zapomenuta. Zakladatelka vlastního uměleckého salonu ve Vídni a propagátorka umělecké moderny bojovala za rakouskou identitu a prosazovala evropský projekt založený na kulturní výměně. Je proto načase vzdát jí čest a ocenit ji především jako ztělesnění evropského ideálu.

Často si připomínáme jednu větu, aniž bychom se důkladněji zabývali jejím obsahem – jde ostatně o podvržený výrok připisovaný Jeanu Monnetovi: „Je-li třeba něco předělat, začal bych od kultury.“ Podobné předsevzetí se může jevit jako příliš neurčité a vyvolávat kritiku: Má snad jít o odmítnutí různorodosti kultur našich zemí a o snahu zavést prostřednictvím výchovy a médií jednobarevnou a uniformní evropskou kulturu, o níž si můžeme učinit představu snad jenom podle aseptických a sterilních eurobankovek? Nebo má jít naopak o to vyvolat a dále rozvíjet zájem evropských národů o různorodost a důležitost kultur, které představují a které je třeba chránit?

Existují přece postavy, které jako by ztělesňovaly celé rozpětí vzájemné výměny mezi



Berta Zuckermandlová kolem roku 1910.

jednotlivými evropskými kulturami, což je už samo o sobě obdivuhodným a obohacujícím faktorem. Osobnost a dílo těchto mimořádných zjevů, jež bychom mohli označit jako kulturní „prostředníky“, vtiskují jejich názorům podobu ztělesnění Evropy – ne-li jako předmětu identifikace, tak přinejmenším a v každém případě jako předmětu obdivu a uvědomění evropskosti. Ať už se tyto mimořádné osobnosti staly mírou evropského obrazu, který šířily svými díly nebo činy, jsou co do počtu hojně zastoupeny ve všech oblastech tvorby od renesance po dnešek. Platí to o Erasmovi, ale také o Rubensovi, Lisztovi, Hugovi nebo o Goethovi.

Některé z těchto osobností vynikaly více svým příspěvkem k rozvoji vztahů a vzájemného poznání evropských národních kultur než v oblasti samotné tvorby. Životy těchto mužů a žen představují samy o sobě manifest svědčící nejen o existenci jedné evropské kultury, založené přímo na různorodosti svých jednotlivých součástí, ale také o nutnosti ji bránit a šířit, občas v ohrožení vlastní osobní

svobody, nebo dokonce vlastního života. To je případ Berty Zuckerandlové-Szepsové.

Na následujících stránkách chci připomenout životní dráhu této výrazné postavy, jež je dnes u nás téměř zapomenuta a jež chtěla a také dokázala Francii sloužit s obdivuhodnou energií a nasazením. O něco méně neznámá je ve své vlasti, v Rakousku, jehož specifická identita nikdy nepřestala obhajovat.

Dcera Moritze Szepse

Hovoříme-li o Bertě Zuckerandlové, je třeba v první řadě zmínit jejího otce, jenž umožnil osobnosti své dcery, aby se projevila v celé své originalitě.

Moritz Szeps (1835–1902) byl člověk novin a liberál. Syn židovského lékaře z Haliče se ve Vídni vrhl na novinářinu a záhy slavil úspěch díky svým analytickým schopnostem, literárnímu talentu a rovněž dobrému vystupování. Stal se šéfredaktorem novin *Wiener Morgenpost* a později vydavatelem *Neues Wiener Tagesblatt*. Když jej na základě politických tlaků z tohoto deníku vystrnadili, začal vydávat vlastní deník *Wiener Tagesblatt*, kde se vyjadřoval nejen k dění na domácí politické scéně, ale publikoval zde i své soudy týkající se zahraniční politiky.

A právě v oblasti zahraniční politiky se velmi výrazně odlišoval. Svými názory měl totiž blízko ke korunnímu princí Rudolfovi, který byl rozhodným oponentem pruské politiky svého otce Františka Josefa. Rudolf byl zastáncem vnitropolitické liberalizace a demokratizace a v zahraniční politice podporoval sblížení s laickou a republikánskou Francií. Tiskových orgánů Moritze Szepse využíval nejen k prezentaci svých postojů, ale jeho prostřednictvím navazoval také nenápadné, avšak četné kontakty s představiteli francouzské politiky.

Z francouzské strany udržoval kontakty s oběma muži především Léon Gambetta, s nímž se Moritz Szeps velice často stýkal až do jeho smrti v roce 1882. Díky němu se také seznámil s pozdějším

francouzským premiérem Georgem Clemenceauem, jemuž zprostředkoval setkání s následníkem trůnu ve Vídni při svatbě jeho bratra Paula s Bertinou starší sestrou Sophií v prosinci 1886.

Pokud šlo o Francii, dokázal Moritz Szeps při prosazování svých četných zájmů velice šikovně zapojovat do hry vlastní dcery, což dokládá již výše zmiňovaný sňatek Sophie s Paulem Clemenceauem. Také mladší dcera Berta po něm zdědila především jeho frankofilii, včetně hlubokého a soustavného zájmu o francouzskou kulturu a uměleckou modernu. Zděděný vklad byl natolik silný, že Berta s otcem spolupracovala jako jeho osobní tajemnice. Spravovala jeho korespondenci s korunním princem Rudoldem a zapisovala rovněž rozhovory s francouzskými politiky, především s Georgem Clemenceauem.

Sophie se stala Clemenceauovou švagrovou, avšak Berta byla svým způsobem jeho žákyní a důvěrníci. Sama o tom píše: „Georgeovi Clemenceauovi vděčím za to, že jsem mohla proniknout do světa umění.“ Vděčí mu nejen za zasvěcení do moderního umění, neboť měl rozličné kontakty, mimo jiné s impresionisty, s Augustem Rodinem či Eugènem Carrièrem, ale i za objev asijského, především japonského umění. Vzdělání doplňovaly návštěvy salonu starší sestry, jež se velmi aktivně prosazovala v pařížském kulturním a politickém světě. Salon Sophie Clemenceauové navštěvovali především hudebníci, mezi nimiž nechyběli Gabriel Fauré a Maurice Ravel. Její sestra Berta přijímala po válce ve svém vídeňském salonu intelektuály a politiky jako Paul Painlevé, který měl později v Bertině životě důležitou roli, nebo major Picquart, pozdější generál a ministr, který hrál významnou úlohu v Dreyfusově aféře a který byl rovněž nadšeným wagneriánem a propagátorem díla Gustava Mahlera ve Francii.

Salon Berty Zuckerandlové

V dubnu 1886 se Berta Szepsová provdala za Emila Zuckerandla, průkopníka patologické anatomie,

jenž byl rovněž židovského původu. Byl řádným profesorem na univerzitě ve Štýrském Hradci, v roce 1888 byl jmenován profesorem na lékařské fakultě Vídeňské univerzity. Berta v tomto období zahájila intenzivní společenský život. V počátečním období využívala především četných kontaktů svých rodičů, až později si vytvořila vlastní síť. Jádrem blízkých přátel se scházelo ve vile rodiny Zuckerkandlových v Döblingu. Ta se záhy stala místem setkávání vídeňské literární, umělecké a vědecké avantgardy. Kromě psychiatra Richarda Krafft-Ebinga bylo možné se v ní potkat se spisovatelem Hermannem Bahrem, hercem Alexandrem Girardim nebo s Arthurem Schnitzlerem, jenž byl po celý život Bertiným blízkým přítelem.

Spisovatelé, esejisté, dramatici, romanopisci – seznam stálých návštěvníků Bertina salonu byl obdivuhodný. Jako „jour fixe“ pro pravidelná setkání ustanovila středu odpoledne. Od počátku devadesátých let v něm nechyběl Peter Altenberg, občas se objevil Hugo von Hofmannsthal. Častými návštěvníky byli režisér Max Reinhardt a historik, esejista a rovněž herec Egon Friedell, později se přidali také Stefan Zweig a Franz Werfel.

„Salonní“ aktivity Berty Zuckerkandlové dosáhly svého vrcholu v roce 1901, kdy se jí podařilo přivést Gustava Mahlera, jehož předcházela pověst člověka, který nemá společenské akce příliš v lásce. Berta Zuckerkandlová pojala úmysl seznámit skladatele se svou nejlepší přítelkyní, jistou Almou Schindlerovou. Všichni víme, jak to dopadlo.

Na přelomu století byli ovšem v salonu Berty Zuckerkandlové nejvíce zastoupeni především představitelé výtvarného umění. Opravdu se zde objevoval skutečný výkvět Vídeňské secese: malíři Gustav Klimt, Koloman Moser, Carl Moll nebo Josef Engelhart a z architektů zejména Josef Hoffmann a Otto Wagner.

Tato stimulující atmosféra povzbudila Bertu k tomu, že se stala propagátorkou a obhájkyní Vídeňské secese – chopila se novinářského pera a věnovala se umělecké kritice. Smysl své práce viděla hned od

začátku nejen v estetické rovině, nýbrž i v širší politické perspektivě. Výsledky se dostavily později – šlo zejména o podporu festivalu v Salcburku a o potvrzení rakouské identity. Sama o tom napsala:

Povzbuzena tímto příkazem dne [tj. slavnou devízou vyvedenou zlatými písmeny na průčelí pavilonu Secese ve Vídni: „Dobře její umění a umění jeho svobodu“] jsem se pustila do boje. Šlo o to hájit čistě rakouskou kulturu, jež se hrdě dovolává národů sjednocených pod rakouským praporem. [...] Byl to stejný případ jako v osmdesátých letech, kdy šlo o hledání užšího kontaktu se západními demokraciemi. Ale tentokrát to byli umělci, jejichž aspirace se obracely na Francii a Anglii.

Anglie ovlivnila dekorativní umění a pozdější Vídeňské dílny (Wiener Werkstätte). „Z Francie se šířila nová vize impresionismu,“ píše Berta Zuckerkandlová, „a mladí rakouští umělci se učili vidět svět novými očima. Krajiny největšího rakouského malíře Gustava Klimta jsou Schubertovy melodie převedené do barvy.“

A právě v tomto duchu Berta publikuje řadu článků ve vídeňských denících. Dvěma články přispěla rovněž do *Ver Sacrum*, přední revue Vídeňské secese. První z nich nazvaný „Wiener Geschmackslosigkeiten“ (Vídeňská nevkusnost) měl mimořádný význam, neboť se stal manifestem odsuzujícím akademismus a nepřítomnost čehokoliv nového v umění. Berta Zuckerkandlová v něm připomíná všechny aspekty každodenního života, které je třeba obnovit, nejen dekoraci, ale i dekorum. Článek ji jen potvrdil v roli mluvčí Vídeňské secese. I proto se tak vášnivě angažovala v kampani proti rozhodnutí státu nepořizovat malby objednané u Gustava Klimta pro aulu Vídeňské univerzity.

Svět umění

Po roce 1914 se jí dostalo příležitosti sladit své aktivity se svým vybraným stylem, když si u architekta Josefa Hoffmanna objednala mobiliář pro svoji jídelnu. Ovšem Gustav Klimt ji nikdy neportrétoval, což patrně cosi vypovídá o umělcových sazbách. Stalo se tak v případě obou jejích švagrůvých, Pauly a Amalie Zuckerkandlových. Portrét Pauly, ženy průmyslníka Viktora Zuckerkandla, Emilova bratra, který zadal Josefu Hoffmannovi a Wiener Werkstätte stavbu sanatoria v Purkersdorfu, se bohužel ztratil. Portrét Amalie, rozené Schlesingerové, ženy urologa Otty Zuckerkandla, je uložen v depozitáři vídeňského Belvederu. Obraz je tragický hned ze dvou důvodů: Klimt zemřel právě v době, kdy na něm pracoval, takže zůstal nedokončený, a mimořádně krásnou ženu, jež je na něm zachycena, nacisté v roce 1942 deportovali a zavraždili ve vyhlazovacím táboře Belzec jako židovku, neboť se před svatbou obrátila na judaismus. S ní zahynulo i jedno z jejích tří dětí.

Berta Zuckerkandlová se zaměřila rovněž na navazování vztahů mezi rakouskými a francouzskými umělci. Podílela se na propagaci děl Maneta, Toulouse-Lautreca, Cézanna nebo Gauguina, ale také na propagaci keramiků jako Émile Gallé nebo módních návrhářů jako Paul Poiret. Se dvěma tvůrci ji však navíc pojilo hluboké osobní přátelství a oba těžili především z jejích neumdlévajících aktivit. Tím prvním byl malíř Eugène Carrière, který obě sestry Szepsovy portrétoval a stal se čestným členem Vídeňské secese. Tím druhým byl Auguste Rodin, jehož význam pokud jde o umělecké kontakty mezi Francií a tehdejším německojazyčným světem je nedoceníitelný. Berta Zuckerkandlová se s Rodinem seznámila pravděpodobně prostřednictvím Clemenceaua v roce 1895 a od té doby trávila dlouhé chvíle v jeho ateliéru v rue de l'Université nebo v Meudonu. Auguste Rodin, jenž byl rovněž čestným členem Vídeňské secese, se na rozdíl od Carrièra do Vídně vracel. Pobýval zde pod

dohledem Berty Zuckerkandlové, která jej seznámila s Gustavem Mahlerem – Rodin poté vytvořil jeho bustu – a rovněž s většinou umělců Secese počínaje Klimtem, o čemž svědčí pikantní historka, již Berta s potěšením vyprávěla:

Zuckerkandl a já jsme Rodina pozvali, aby si s námi vychutnal Vídeň. Byl krásný červený den a v Prátru se sešla celá Secese. Klimt byl přímo v oslnivé náladě, Rodin vedle něj se rozplýval nad „elegancí“ projíždějících vídeňských drožek. Nechala jsem postavit stůl na terasu. Vedle Klimta usedly dvě okouzlující ženy, které nadchly i Rodina. Klimt vytvořil z Vídeňanky ideální typ: moderní žena štíhlá jako chlapec. Maloval ženy jako bytosti s enigmatickým šarmem. V té době ještě nevešlo ve známost slovo „vamp“, ale Klimt vytvořil typ Greta Garbo a Marlene Dietrichové dávno předtím, než začaly skutečně existovat. A ženy právě tohoto druhu se k oběma vášnivě smysluplným mužům, Klimtovi a Rodinovi, téměř přilepily. V rozlehlém sále, jehož velké dveře byly otevřené, seděl u klavíru Alfred Grünfeld. Klimt se k němu nenápadně naklonil: „Zahrajte nám Schuberta, prosím pěkně.“ A Grünfeld s cigárem v ústech začal se zasněným pohledem hrát Schuberta. Rodin se naklonil ke Klimtovi a říká mu: „Něco takového jako teď jsem ještě nikdy nezažil. Vaše freska Beethovena, tak tragická a zároveň božská, vaše nezapomenutelná výstava, která působí jako chrám, a nyní zdejší zahrada, ženy a hudba! A radost ve vás a kolem vás, radost a dětské veselí: jak si toto všechno vysvětlit?“ Klimt k němu naklonil svou nádhernou hlavu připomínající hlavu svatého Petra a vyřkl jediné slovo: „Rakousko“.



Nedokončený portrét Amalie Zuckermandlové od Gustava Klimta (mezi lety 1917 až 1918), Österreichische Galerie Belvedere. Zdroj: Wikimedia Commons.

Clemenceau

Intenzivní angažovanost Berty Zuckermandlové v uměleckém světě neznamenal, že by se přestala zajímat o politickou dimenzi francouzsko-rakouských vztahů. Jistě, sblížování už nebylo na pořadu dne, jak tomu bylo v dobách spolupráce jejího otce s arcivévodou Rudolfem. Dokázala nicméně využívat svých častých cest mezi Vídní a Paříží k udržování kontaktů s Clemenceauem a vztahu s Paulem Painlevém. Vztah s posledně jmenovaným byl důvěrný a trval až do jeho smrti v roce 1933. Jmenování Clemenceaua premiérem v říjnu 1906 považovala za věc příznivou pro vytvoření francouzsko-rakouské aliance na základě vyjednávané dohody v srbské otázce. To, že příležitost nebyla využita, způsobila úmyslná pasivita francouzského velvyslance ve Vídni. Clemenceau podal v roce 1909 demisi a sešel se s Bertou při léčebném pobytu v Karlových Varech. Šlo o jejich předposlední

rozhovor; k tomu poslednímu došlo v Paříži v květnu 1914 a dopadl velice špatně, „jako kdyby byla právě ona zodpovědná za nesmyslnou rakouskou politiku“. Nikdy později se už nesetkali.

Hledání míru

V životě Berty, jež v roce 1910 ovdověla, tehdy nastalo tragické období. Vyhlášení války v roce 1914 pro ni znamenalo zhroucení všeho, v co mohla věřit, a především toho, co sama prosazovala. Síť kontaktů a vztahů vybudovaných v průběhu předcházejících třiceti let byla v troskách. A především ji hluboce zraňovalo bolestné oddělení od sestry. „Ale nikdy jsme se jedna druhé neztratily, nikdy. Ona byla celou svou duší s Francií, byla francouzská. Já jsem měla, abych tak řekla, v krvi Rakousko, avšak jedna i druhá jsme měly společnou třetí vlast, kde není nenávist ani bratrovražedná válka. Ta není z tohoto světa.“

Smrt Františka Josefa a nástup císaře Karla vyvolaly nové iniciativy spojené s vidinou separátního míru rakousko-uherské monarchie s Trojdohodou. Okolnosti, které Bertu přiměly v souvislosti s těmito iniciativami sehrát určitou roli, jsou nejasné. Myšlenku odjet do Švýcarska jí patrně vnukl hrabě Harry Kessler, jenž byl rovněž velký „prostředník“ mezi kulturami, ovšem v jeho případě šlo o francouzsko-německý kontext. Hrabě Bertu navštívil koncem roku 1916 a informoval ji o poslání, jímž jej pověřilo německé ministerstvo zahraničí a jež spočívalo ve zlepšování vnějšího obrazu Německa pomocí kulturní propagandy zaměřené na ukončení válečného konfliktu. Podle některých pramenů se jí dokonce svěřil s tím, že jde o krytí tajných mírových vyjednávaní. To se však zdá být málo pravděpodobné. Berta si uvědomila, že jde o výbornou myšlenku, jíž by se dalo využít i v případě Rakouska.

Zvažovala tuto možnost a prostřednictvím sestry se spojila s francouzskými přáteli. V lednu 1917 ji oddělení psychologického boje pověřilo

propagaci rakouské kultury ve Švýcarsku. Berta Zuckerandlová tam dorazila v únoru a sestru požádala, ať za ní začátkem března přijede do Ouchy u Lausanne. V průběhu roku 1917 ji Sophie Clemenceauová informovala, jak pokračuje jednání francouzské vlády o návrhu separátního vyjednávání o míru s Rakouskem, které podle ní mělo uzrát na podzim. Okolnosti však tuto vyhlídku záhy zhatily. Říjnová revoluce bolševiků otevřela cestu k separátnímu míru Centrálních mocností s Ruskem a Clemenceauův nástup do funkce předsedy vlády s krajně vyhoceným válečným programem znamenal ukončení veškerých jeho vztahů s rodinou švagrův, a tedy i s jeho někdejší chráněnkyní a žákyní Bertou.

Až do října 1918 zůstala Berta ve Švýcarsku, kde navazovala nové kontakty a upevňovala ty staré. Nejdůležitější pro ni bylo setkání s pacifistickou spisovatelkou Annette Kolbovou. V Ženevě se stýkala s malířem Ferdinandem Hodlerem a seznámila se také s Romainem Rollandem. Znovu se setkala s Hofmannstalem i Franzem Werfelem – v počátcích jeho vztahu s Almou Mahlerovou. Především však navštěvovala hraběte Kesslera. Jeho role byla v daných okolnostech nejasná. Využíval její naivitu učednice v tajných službách, zneužíval její důvěry a o všech jejích akcích i postojích informoval své pány v Berlíně.

Berta Zuckerandlová se po pádu rakousko-uherské říše a vyhlášení Rakouské republiky vrátila do Vídně. Její důvěryhodnost zůstala nedotčena: v listopadu byla dvakrát naléhavě požádána o pomoc při jednání s francouzskou vládou kvůli zmírnění potíží se zásobováním potravinami v Rakousku. Při své misi se obrátila na své dávné známé, ale narazila na Clemenceauovo veto. Napsala dopis svému švagrovi, v němž se dovolávala milosrdenství vzhledem k jejich přátelskému vztahu. Tento poslední krok se nemínil účinkem a spojenecká komise zahájila jednání s rakouskou vládou.

Festival v Salcburku

Po návratu do Vídně zažila Berta počátkem roku 1919 krátké období klidu. Na podzim ho však rychle ukončila návštěva Huga von Hofmannsthal, jenž počítal s její účastí na projektu festivalu v Salcburku, jímž společně s Maxem Reinhardtem doslova žili, a žádal svoji dvorní rádkyni o podporu a přispění. Berta se pro věc okamžitě nadchla. Našla novou příležitost zmobilizovat nejen svoji energii, komunikační talent a síť kontaktů, ale rovněž podpořit něco, co jí bylo drahé: rakouskou identitu. Dnes se už trochu zapomnělo, že salcburský festival byl svými zakladateli pojat, jak to napsal Hofmannsthal, jako svědectví nesmrtelné duše Rakouska, a to navzdory rozpadu habsburské říše a zredukování jejího území na malou Rakouskou republiku. Šlo o to světu ukázat, že Rakousko má v sobě něco nenahraditelného, čím jej může obohatit. Berta byla autorkou předmluvy k programu prvního ročníku festivalu v roce 1920, publikovala rovněž řadu článků a při propagaci se zaměřila na své četné přátele v Rakousku i jinde. V jejím salonu v bytě nad slavnou Landtmannovou kavárnou na rohu Oppolzergasse, kam se nastěhovala v roce 1916, mělo premiéru veřejné čtení Hofmannsthalovy hry *Velké divadlo světa* napsané podle Calderóna, jež zahajovalo festival v roce 1922.

V té době Berta obnovila a rozšířila své aktivity v cizině, především ve Francii. Nelze tu vyjmenovat všech sto dvacet her, u kterých uplatnila své překladatelské schopnosti, a nešlo přitom o ledajaké francouzské autory: kromě Paula Géraudyho přeložila Marcela Acharda, Sachu Guitryho, Charlese Vildraca, Jeana Giraudoux, a dokonce i Jeana Anouilleho.

Od října 1920 přijímala u sebe ve Vídni Maurice Ravela, jenž pobýval střídavě v jejím bytě a ve vile Almy Mahlerové. Prosadila zařazení jeho děl do programu Konzerthausu, kde měly mimořádný úspěch. Salon Berty Zuckerandlové obnovil svou předválečnou slávu. Nyní v něm často přijímala i politiky,

a to včetně katolického kněze Ignaze Seipela, jenž byl kancléřem v letech 1922–1924 a 1926–1929.

Anšlus

Berta se ze světa kultury přesunula do světa politického a stala se nejvýznamnější rakouskou komentátorkou zahraniční politiky. Přezdívalo se jí vídeňská Kasandra, neboť její texty na sebe často brávaly formu napomenutí nebo varování. Bertiny četné známosti jí otevřely mnohé dveře, a díky tomu také napsala několik novinářských „trháků“, což jen potvrdovalo její mimořádnou pověst.

Nechala se rakouskou vládou znovu naverbovat k navazování polooficiálních kontaktů ve Francii, což mělo velice příznivý dopad ve chvíli, kdy se její přítel Paul Painlevé stal předsedou vlády a Joseph Caillex ministrem financí. Její vztahy s Dollfussem byly obtížnější. Po jeho zavraždění Berta ukončila všechny politické aktivity. Ke kancléři Schuschniggovi nechovala žádné sympatie a opět se soustředila výlučně na kulturní život.

Dne 12. března 1938 došlo k anšlusu. Když se Berta dozvěděla o sebevraždě dvou blízkých přátel, Gottfrieda Kunwalda a Egona Friedella, rozhodla se odjet za synem, usazeným od roku 1934 v Paříži. Francouzské vízum jí zařídili Paul Géraudy, Paul Clemenceau a André-François Poncet. Třináct dní po anšlusu nasedla do vlaku do Paříže, zpátky do Rakouska už se nevrátila.

V Paříži se z jejího bytu stalo místo, v němž se setkávali rakouští a němečtí exulanti. Shledala se zde s Annette Kolbovou, Almu Mahlerovou, Franzem Werfelem a také Josephem Rothem. Stejně jako dříve ve Vídni ji navštěvoval Klaus Mann. Syn Frédéric Zuckerkandl a jeho rodina získali v listopadu 1938 francouzské občanství, jeho matka ovšem nikoli. Našla však v sobě novou sílu, začala pořádat své paměti a psát knihu o Clemenceauovi.

V květnu 1940 se rodina rozdělila. Vojenská jednotka, k níž příslušel její syn, byla umístěna

v Bourges. Berta se s ním chtěla spojit, ale jen co přijela 17. června do města, byla jeho jednotka demobilizována. Snažili se nalézt zbytek rodiny usazené v Grasse. Matka Frédérica přesvědčila, že je třeba se rozdělit a dorazit po různých cestách do Montpellier. Tehdy začalo jedno z nejpodivnějších a jistě i nejtragičtějších období Bertina života. Věrně ho zachytila v pamětech, které vyšly později na přání jejího vnuka. Zvláštní je, že je začala psát v němčině, avšak rychle přešla na francouzštinu, jako kdyby mateřský jazyk nemohl vyjádřit úzkost, jakou v těchto chvílích prožívala. Připomíná tím Klause Manna, který se rozhodl, že se bude během války vyjadřovat pouze v angličtině.

Z Bourges do Alžíru

V Bourges se Bertě na poslední chvíli podařilo nasednout do přeplněného autobusu do Moulins. V Moulins se vydala na nádraží, aby mohla odjet do Montluçonu, ale žádný vlak tam už neodjel. Vyhledová a žíznící našla spolu s ostatními uprchlíky úkryt ve starém kině, kde prožila čtyři děsivé dny v přeplněném prostoru, což šestasedmdesátiletou ženu přivedlo na pokraj sil. Soucit jedné spolence v neštěstí jí pomohl se trochu vzpamatovat. Společně si ve městě našly ubytování, avšak byt musely opustit záhy poté, co se v něm usadily. Když se Berta dozvěděla, že se blíží německá armáda, zničila všechny své osobní doklady i průvodní list z obavy, že ji Němci zatknou. Jediným identifikačním dokumentem, který jí zůstal, byl její rytířský kříž Čestné legie. Spolu s přítelkyní nakonec našla útočiště ve zrušených kasárnách, do nichž zatékalo, ale dalo se v nich nějakou dobu jakž takž přebývat. Později našla trochu pohodlnější místo a v Moulins zůstala ještě čtyři týdny.

Poté se musela vrátit do Vichy a obstarat si nové doklady i průvodní list. Na francouzském ministerstvu zahraničí se jí podařilo navázat kontakt s ředitelem odboru pro politické záležitosti, který působil

v třicátých letech jako diplomat na francouzském velvyslanectví ve Vídni – šlo tedy o starou známost. Teprve potom se mohla vydat na cestu do Montpellier. Její syn a vnuk už dávno odjeli do Alžíru. Ona sama se ke svým blízkým připojila o něco později – na podzim roku 1940 byli všichni znovu pohromadě.

Rodina žila ze skromného platu Frédérica Zuckerkandla. Všechny Bertiny úzkosti však rozptýleny nebyly, v očích tamních úřadů zůstala cizinkou židovského původu. Situace se zlepšila až po vylodění Američanů v listopadu 1942 – Berta se znovu chopila novinářského pera a od roku 1943 nahrávala pořady pro vysílání německojazyčného oddělení amerického válečného rozhlasu. Znovu se vrátila i k jakémusi společenskému životu. Kromě malé rakouské kolonie v alžírském exilu se setkávala s americkými a francouzskými vojáky, ale také s Andréem Gidem, i když prameny jsou v tomto ohledu nejasné.

Plánovala návrat do Evropy a jednomu ze svých přátel napsala: „Pochopitelně bych ráda spatřila Ameriku, ale tam bych byla napořád jako utečenec, zatímco v Paříži se cítím jako doma ve Vídni.“ V dubnu 1945 vydala v ediční řadě revue *Fontaine* knihu *Clemenceau tel que je l'ai connu* (Clemenceau, jak jsem ho znala). Poté onemocněla a pobyt v Alžíru, kde ji vysilovalo vedro a kde nebyla dostupná lékařská péče, se pro ni stal nesnesitelný. Synovi se podařilo zajistit dvě místa ve vojenském letadle do Paříže, kam dorazila v půli září. Byla v takovém stavu, že ji okamžitě převezli do britské vojenské nemocnice, kde zemřela 16. října 1945. Pohřbili ji na hřbitově Père-Lachaise v dočasném hrobu, odkud byla exhumována a správě hřbitova není o definitivním místě jejího odpočinku nic známo.

♦♦♦

Berta Zuckerkandlová se především svou osobností a skutky a v menší míře i svým skromným dílem zapsala mezi velké evropské kosmopolitní intelektuály, „prostředníky“ mezi kulturami konce

devatenáctého a začátku dvacátého století. Francouzský básník a dramatik Paul Géraudy připomněl její odkaz těmito krásnými slovy:

Byla nejvýraznější osobností, jakou jsem kdy poznal... Byla vtělenou radostí, bytostí plnou humoru, půvabu a vnitřního záření. Naplňovala místnosti svým půvabem a veselostí. Z jejího domu vyzařovalo štěstí. Za celý svůj dlouhý život jsem nepotkal nikoho, kdo by byl schopen ve mně vyvolat pocit až do té míry plný rovnováhy a harmonie. Byla z poloviny intelektuálka a z poloviny žena srdce. Její půvab prostupoval vším, čeho se dotkla. Stárla, ale byla mimo čas. Poznal jsem v životě mnoho velkých osobností, ale jí se nikdo nemohl rovnat. Nic pro ni nebylo obtížné, všechno ji zajímalo. Měla v sobě zároveň lehkost a hloubku. Když s ní někdo hovořil, byl to kontakt absolutní a spontánní. A jak přesný měla úsudek! Tato intimnost nemusela na velkou vzdálenost fungovat. Ona byla ve Vídni, já v Paříži. Ve skutečnosti jsem ji nikdy neopustil. Vstoupila do mého života a já v něm pro ni nalezl místo navždy. Bylo to absolutní přátelství. ■

François-Roger Cazala, „Berta Zuckerkandl. Une Européenne aux deux cultures“, *Commentaire* n° 171 / Automne 2020, s. 583–590. Mírně kráceno.

/ Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek. /

François-Roger Cazala (1957), francouzský ekonom a politik, umělecký ředitel festivalu Les Lisztomanias v Châteauroux.





Kateřina Hloušková

Josef František Maria Hoffmann se narodil před 150 lety, 15. prosince 1870, v Brtnici u Jihlavy. Vystudoval vídeňskou Akademii výtvarných umění, byl žákem i spolupracovníkem Otto Wagnera a dlouholetým profesorem Uměleckoprůmyslové školy ve Vídni. Společně s Gustavem Klimtem, Josephem Mariou Olbrichem, Kolomanem Moserem a dalšími stál u zrodu Sdružení výtvarných umělců Rakouska – Secese. Inspirován britským hnutím Arts & Crafts založil slavné Wiener Werkstätte – Vídeňské umělecké dílny, které navrhovaly i vyráběly dodnes vysoce ceněný nábytek, nádobí, koberce, látky, tapety, oděvy či šperky. Je autorem pozoruhodných staveb v duchu Gesamtkunstwerk, jako jsou Palác Stoclet v Bruselu nebo Sanatorium Westend v Purkersdorfu. Byl hvězdou, oslavovaným vídeňským architektem a designérem první poloviny 20. století, ale především člověkem hluboce přesvědčeným o blahodárné a nezastupitelné roli krásy.

Moravské kořeny

Josef Hoffmann pocházel z vážené rodiny brtnických purkmistrů. Mezi jeho předky nalezneme zajímavé i velmi talentované osobnosti. Například Silvestra Weltze, kapelníka a dvorního skladatele hraběte Jana Nepomuka Collalta, majitele panství. Silvestrův strýc Ignác, rychtář a později purkmistr, získal a barokně upravil honosný dům na náměstí v Brtnici – dnešní Muzeum Josefa Hoffmanna. Ignácova dcera Alžběta se provdala za Františka Hoffmanna, Josefova pradědečka, velmi podnikavého a majetného muže, který v roce 1800 společně s hrabětem Eduardem Collaltem a hospodářským radou Františkem Schupanzichem zřídil místní bavlnářskou manufakturu k.k., priv. Baumwollwaarenfabrik des Eduard Grafen Collalto und Comp., kde v roce 1807 pracovalo až 250 dělníků. Tato brtnická textilka se sice již v následujícím desetiletí stala obětí krize, ale Františkova pověst tím nijak neutrpěla – i on byl zvolen purkmistrem a zůstal jím až do své smrti v roce 1845. Jeho syn Karel Hoffmann se v roce 1866 oženil s Leopoldinou Tuppy z brněnských Přízřeníc, s níž měl šest dětí. Dospělosti se dožili tři dcery a syn Josef, otec stejnojmenného slavného architekta, který pokračoval v rodinné tradici a celých 35 let zastával úřad brtnického starosty.

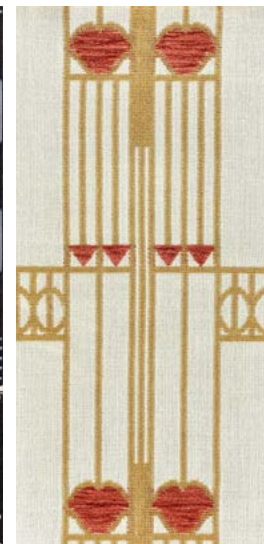
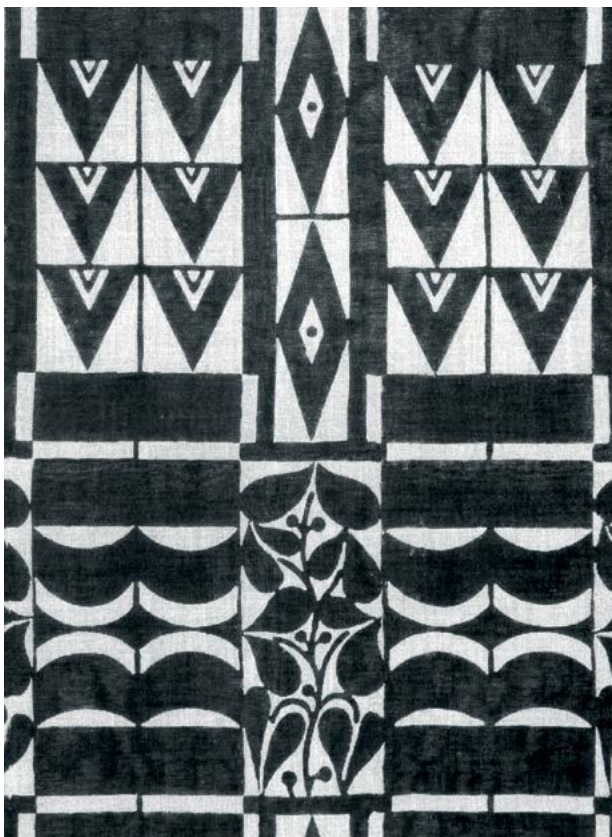
Rodná Brtnice, místní krajina a lidé sehráli v životě Josefa Hoffmanna důležitou roli. Rád se sem vracel a láskyplné vzpomínky jim věnoval i ve svých pamětech.*

„Kopce a širé pláně, podivuhodně členěné osetými poli, loukami a lesy, osamělými mlýny, schoulenými městečky a vesnicemi, snivý pohádkový ráj [...] jarmarky a pouti, které nám týdny předem nedávaly spát a jichž jsem si užíval s takovou blažeností, jakou jsem pak už nikdy v životě nezažil. Ten šťastný život nabitý událostmi pozdější čas bohužel navždy zničil.“

Motiv „ztraceného ráje“ se v jeho životě objevuje s nástupem na jihlavské gymnázium:

„Gymnázium se pyšnilo věhlasem nejpřísnějšího ústavu široko daleko a nebylo vůbec snadné jím projít. Býval jsem sklíčený a cítil jsem se zastrášený a opuštěný. Neměl jsem tak dobrou paměť, aby zvládala tehdy mimořádně oblíbené biflování, a ačkoliv jsem chtěl svým milovaným rodičům dělat radost, nemohl jsem při nejlepší vůli dosáhnout toho, abych jakkoliv vynikl. Propadl jsem ve třech předmětech a musel jsem k nesmírnému zděšení svých rodičů opakovat. Moje prestiž tím značně utrpěla a mně a mým schopnostem se počalo nedůvěřovat. Školní rok skončil – a já jsem namísto tří předmětů neprospěl v šesti. S tímto vysvědčením jsem byl nucen vrátit se domů. Ta ostuda a trýzeň mi ztrpčily mladý život natolik, že jistý pocit méněcennosti mne už nikdy neopustil. Byl mi předurčen život zoufalce. Vyhýbal jsem se ulicím, kradl se potajmu do okolních polí a lesů a domníval se, že každý, koho potkám, si mě, věda o mé situaci, změří pohrdavým pohledem.“

Otec snil, jak ze syna jednou bude ctihodný c. a k. státní úředník, a maminka, podle všeho pečující, ale přísná a rázná žena z dobře situované rodiny, se svým hlubokým zklamáním také netajila. Naštěstí při něm stály alespoň sestry, které mu dávaly na srozuměnou, že to s ním zdaleka není tak beznadějně. Zde se zrodil jejich celoživotní vřelý vztah, který neochladl ani v dobách Hoffmannovy největší slávy. Té však zatím nic nenasvědčovalo. Josef vypomáhal na rodinném hospodářství a netušil, co bude dál. Naštěstí se však přátelil se synem místního stavitele, a aby byl pokud možno užitečný, chodil mu pomáhat.





Zrekonstruovaný rodný dům Josefa Hoffmanna v Brtnici.
Foto: Filip Šlapal, zdroj: Pelčák a partner architekti.

„Stavatelství se všemi jeho tajuplnými možnostmi nejenže podněcovalo mou fantazii, ale svou cílevědomou čínorodostí mne na tuto dráhu přímo táhlo. Přemýšlel jsem, že bych si toto povolání mohl zvolit, ale nevěděl jsem, co by tomu můj těžce zklamaný otec řekl. Po jistých bojích mi bylo (protože se toho ode mne beztak již moc neočekávalo) dovoleno odejít do Brna a vyučit se tam stavitelství na vyhlášené Státní průmyslové škole.“

K přijetí na brněnskou průmyslovku mu pomohly rodinné konexe. Matčina sestra byla provdána za jednoho z významných brněnských textilních fabrikantů Carla Vincenze Sternischtieho, který se pyšnil i šlechtickým přídomkem z Carlshainu. Coby člen Moravského průmyslového spolku byl jedním z mecenášů Moravského průmyslového muzea. Rodina bydlela na dnešní Kopečné ulici a její dům sloužil jako jeden z brněnských salonů,

kde se setkávali všichni, co v tehdejších místních intelektuálních a kulturních kruzích něco znamenali. Hoffmann vzpomíná, že za svojí tetou a strýcem chodil každou neděli na dobrý oběd a mohl se „tohoto pestrého společenského kroužku tiše účastnit“. Přestože jej brněnská škola bavila a brzy začal vynikat, v očích své rodiny se plně neočistil. „Byli rádi, že už se mnou nejsou žádné problémy, a uspokojili se tím, že mi náleží role člověka upotřebitelného v podřadném postavení. I když jsem všechny ročníky absolvoval s vyznamenáním a rovněž u maturity jsem obstál, nebyl nikdo na mé další vzdělávání zvědav.“ Shodou okolností mezi jeho spolužáky patřili i budoucí velmi slavní architekti Adolf Loos a Leopold Bauer. Z Brna Hoffmann odešel na povinnou roční praxi do bavorského Würzburgu, kde se, jak sám píše, poprvé cítil jako platný člen společnosti. Rozhodl se, že bude pokračovat v dalším studiu, a zvolil si architekturu na vídeňské Akademii výtvarných umění.

Vídeňská kavárna

Roku 1892 byl přijat do třídy tehdejšího rektora a uctívaného stavitele Burgtheatru či Hofburgu Karla svobodného pána von Hasenauer, který se však studentům věnoval naprosto minimálně. Mnohem zajímavější „studium“ proto nabízely vídeňské kavárny. „Měli jsme neurčité tušení, že si jakési nové hnutí začíná razit cestu také v malířství a sochařství, a tak se rozumělo samo sebou, že jsem se připojil k malému kroužku studentů, kteří si žertem říkali Siebener Club (Klub sedmi) a hledali nové formy tvorby ve všech oborech.“ Hnacím motorem této skupinky byl Koloman Moser, ale velmi podnětným členem se ukázal i Joseph Maria Olbrich, který byl zaměstnán v ateliéru u Otto Wagnera a „denně nás zpravoval o epochálních myšlenkách a dílech tohoto vynikajícího architekta“. Šťastnou souhrou náhod a přes značný odpor některých konzervativních kruhů byl Otto Wagner jmenován profesorem ateliéru architektury. „Nemohl mít nadšenější žáky. [...] Byl neúnavným inspirátorem a měl v sobě

přirozené kouzlo. Náš kroužek se kolem něho semkl a v neustálém kontaktu jsme byli i mimo školu při každodenní kávě v Heinrichshofu“ – oblíbené kavárně členů Akademie výtvarných umění a také Vídeňské opery (dnešní Opernringhof).

Hoffmann opět patřil k nejlepším studentům a kromě mnoha ocenění získal i prestižní Římskou cenu, která jej opravňovala k ročnímu studiu v Itálii (1895–1896). Pobytem byl nadšen, i když ne tak, jak by se dalo očekávat.

„Nějakým způsobem se stalo, že se mě vlastně hlouběji dotkl prostý, ale mimořádně svérázný způsob stavění běžný především na venkově, mimo hlavní proud oficiální velké architektury. Měl totiž mnohem více co říci naší snaze přizpůsobovat tvar účelu a materiálu. Můj skicák se bezděčně plnil právě těmito stavbami zvláštního osobitého kouzla. Snad každé městečko, které jsem navštívil, oplývalo podněty v podobě onoho samozřejmého, přirozeného stavebního provedení, jež se pro mě stalo zjevením a představovalo také potvrzení mých vlastních snah.“

Za zmínku stojí, že Hoffmann v Římě bydlel ve věži Palazzo Venezia. Tento proslulý, původně benátský palác připadl Rakousku, které zde zřídilo své velvyslanectví a také ubytovnu pro návštěvy a stipendisty. Později se tato nádherná renesanční budova s ikonickým balkonem nesmazatelně zapsala do světových dějin jako hlavní sídlo Benita Mussoliniho.

Po návratu z Itálie dostal Hoffmann nabídku spolupracovat na velkých zakázkách ve Wagnerově ateliéru, šlo především o výstavbu právě vznikající vídeňské městské dráhy. Byl nadšen, ale zároveň stále více cítil potřebu nové cesty, nového uměleckého stylu, který by lépe odpovídal duchu doby. *Dobře její umění, umění jeho volnost* – pod tímto heslem vzniklo roku 1897 Sdružení výtvarných umělců – Secese. Založili jej pánové Hoffmann, Klimt, Moser, Olbrich, Stöhr, Bernatzik, Bacher,

Josef Hoffmann, portrét od Emila Orlika
v roce založení Wiener Werkstätte (1903).



Kurzweil, Jettmar a Engelhart a připojovali se další. Hned jejich první výstava, kterou uspořádali v dnes již neexistující výstavní síni Zahradnické společnosti, měla obrovský úspěch. Navštívilo ji přes 100 000 návštěvníků a zisk z prodeje vstupenek byl společně s nemalými finančními dary průmyslnických rodin Wittgensteinů a Mautnerů použit na stavbu vlastní výstavní síně, slavného Pavilonu Secese, podle návrhu Josepha Marii Olbricha.

Wiener Werkstätte

„Přelomová éra založení vídeňské Secese v Moserovi i ve mně mocně posilovala touhu po novém utváření všeho, co souviselo s každodenním životem. Pokus uskutečňovat naše nápady tehdejšími firmami musel ztroskotat na tom, že v nich nebyli lidé stejného smýšlení jako my. Rukodělná práce ustoupila sériové výrobě a v těchto podnicích chyběla chuť riskovat nebo cokoliv měnit. Byli jsme zoufalí a při našich poledních schůzkách neustále panovala výbušná nálada.“

Jediným řešením bylo založit vlastní umělecké dílny, ale na to chyběly finanční prostředky. Naštěstí do jejich kavárenského kroužku už nějakou dobu docházel i Fritz Waerndorfer, textilní průmyslník, spoluvlastník impéria Baumwollspinnerei Waerndorfer-Benedict-Mautner se sídlem v Náchodě. Friedrich „Fritz“ Waerndorfer stejně jako jeho obchodní společník Isidor Mautner a jeho uměnímilovná žena Jenny rozená Neumannová či Paul a Karl Wittgensteinové byli vůbec prvními, kteří v tyto moderní umělecké vize uvěřili. Byli ochotni poskytnout začínajícím umělcům potřebný kapitál, ale hlavně vytvořit prostor pro první zakázky a realizace.

První krůčky budoucích celosvětově proslulých uměleckých dílen známých jako Wiener Werkstätte však byly úsměvné a roztomile naivní: „Fritz se nás žertem zeptal, jaké prostředky by byly pro založení dílen nezbytné. Moser mínil, že asi tak šest set korun by mohlo pro začátek stačit. Waerndorfer se smíchem řekl, že ten obnos nám ze své peněženky dá ihned k dispozici. Překvapilo nás to, ale okamžitě jsme byli připraveni jednat.“ Ještě ten den si Moser s Hoffmannem pronajali malý byt na Heumühlgasse a ve vetešnictví nakoupili nábytek z období biedermeieru, který považovali za



Josef Hoffmann a Friedrich Waerndorfer s prvním stříbrným výrobkem (1903).

Obchodní značka a světově proslulý monogram firmy Wiener Werkstätte a osobní značky Josefa Hoffmanna a Kolomana Mosera.



Ikona moderního designu, která se vyrábí nepřetržitě již více než 100 let! Josef Hoffmann: Bronzit serie B, 1912, pro firmu Lobmeyr.

poslední skutečný umělecký styl. Večer už seděli ve svém nově zařízeném „studiu“ a přemýšleli jak dál. „S financemi jsme byli hned první den na dně a nevěděli jsme, jak tento debakl Waerndorferovi oznámit, ten se ale smál a utěšoval nás [...] za několik dní měl pohromadě částku padesát tisíc korun, pro nás sumu vskutku nepředstavitelnou, takže jsme se okamžitě vydali hledat a vybavovat vhodné prostory pro plánované dílny.“ Wiener Werkstätte se tedy brzy stěhovaly do tovární budovy na Neustiftgasse, která již poskytovala skutečně vše, co do začátků potřebovali – zřídili zde truhlářskou, kovotepeckou, stříbrotepeckou, keramickou, emailérskou a šperkařskou dílnu, následovala dílna na zpracování kůže a knihvazačství. Ještě později vznikly také krajkářské, textilní a módní dílny, které nabízely vše od ubrusů a závěsů přes dekorační a potahové látky až po umělé květiny, tapety či originální modely ženského i mužského oblečení. Byla to naprostá exploze originality a nevšední invence. Dílny přitáhly mnoho nadšených mladých umělců ze všech myslitelných oborů. Ti se s nebývalým elánem i nasazením pustili do práce, které nebyly kladený žádné překážky. „Nebylo toho mnoho, co bychom ve Wiener Werkstätte nevyzkoušeli. Vznikla obsáhlá originální produkce, a tak nebylo divu, že obchodní

vedení s námi nestačilo držet krok a že pro naše netuctové výrobky nebylo vždy schopné nalézt správné obchodníky.“ Ikonická značka WW se tak od samého počátku a více či méně po celou dobu své existence potýkala se závažnými finančními problémy, které ohrožovaly samotnou její existenci.

Dostatek kvalitních řemeslníků zajistila dílnám školská reforma, jež také vzešla ze spolku Secese, konkrétně od jeho prezidenta Feliciano svobodného pána von Myrbach-Rheinfeld, který byl jmenován i ředitelem vídeňské Uměleckoprůmyslové školy. Právě von Myrbach nabídl profesorské místo nejprve Hoffmannovi a později i Moserovi. Po von Myrbachovi se ředitelem školy stal „Mahlerův“ scenograf Alfred Roller, který přivedl další významné osobnosti. Jejich vliv byl brzy patrný všude a lze říci, že to byl vliv epochální. K tomuto nesmírně inspirativnímu okruhu se přidávali i mnozí jiní talentovaní umělci, připomeňme alespoň ikony vídeňské keramiky Bertolda Löfflera a Michaela Powolného či architekta a designéra Otto Prutschera, který se proslavil především svými návrhy stříbrných předmětů, skla a bytového zařízení. Ve Wiener Werkstätte našla přirozeně uplatnění řada talentovaných studentů a absolventů Uměleckoprůmyslové školy. Za všechny jmenujme „módní návrháře“ a designéry Eduarda Wimmera-Wisgrilla a Marii Likarzovou či Mathildu Flögllovou. Žádný z umělců se neomezoval jen na jedno umělecké odvětví, každý z nich volně přecházel od textilu ke šperkům, od keramiky k návrhům interiérů nebo třeba hraček. Dílny měly sít vlastních obchodů – ve Vídni na ulici Am Graben a Kärntnerstrasse, v Karlových Varech, Mariánských Lázních, Zürichu, Berlíně a New Yorku, řadu jejich návrhů realizovaly a prodávaly i jiné firmy, například Lobmeyr, Jacob & Josef Kohn či Gebrüder Thonet a mnohé další.

Ještě před založením dílen, v době silného uměleckého přetlaku i existenční nejistoty, se zásadním způsobem proměnil i Hoffmannův osobní život. I když se o tom nikde nezmiňuje, v roce 1898 se oženil (nebo snad jen začal žít) se svojí první ženou,



Sanatorium Purkersdorf: současný stav po rekonstrukci (pohled ze zahrady),
dobová fotografie zařízení pokoje.



kavárenskou pokladní Annou Hladikovou. V roce 1900 se jim narodil jediný syn Wolfgang. Jiné zdroje však uvádějí, že ke svatbě došlo až v roce 1903. Tyto nejasnosti nejsou ničím zvláštním, Hoffmann si své soukromí velmi bedlivě střežil, o jeho intimním životě proto víme velmi málo. Rodina bydlela v nenápadném činžovním domě na Magdalengasse, nikde ani zmínka o společných aktivitách či zážitcích. Ani nejbližší kolegové a spolupracovníci dlouho netušili, že Hoffmann má syna. K vlastnímu nemalému údivu to zjistili až ve chvíli, kdy Wolfgang Hoffmann začal studovat na škole, kde jeho slavný otec již léta učil. Mnozí autoři spekulují, že jejich vztah byl napjatý, protože rodiče se v roce 1922 rozvedli a otec se podruhé oženil s výrazně mladší modelkou Karlou Schmatzovou. Jejich pozdější dochovaná korespondence ani Wolfgangovo přání jít v otcových stopách a vést jeho podnik v USA, kam emigroval, však nic takového nepotvrzují.

Hoffmannovo tajnůstkářství, pokud jde o soukromý život, je v určitém rozporu s tím, jak na něj vzpomínali ti, kteří jej znali: vždy pečlivě upravený, elegantní, vstřícný, milý, štedrý a neustále

obklopený krásnými ženami, většinou vlastními studentkami. Miloval krásu, nesnášel špínu a nedokonalost. Byl prý obzvláště zaměřený na půvab, či naopak ošklivost lidských rukou, a pokud někoho shledal v tomto směru nedokonalým, zdráhal se mu podat ruku. Mnohé z popisů Hoffmannových zvyků či z historek s ním spojených, třeba ta, že nejedl jídlo, které připravil někdo, kdo se mu nelíbil, však spadají spíše do oblasti legend ve stylu anekdotických vyprávění z románu *Teta Joleschová* od Friedricha Torberga. Jednu mám však obzvláště ráda: Když do Hoffmannovy oblíbené kavárny majitel umístil umělou palmu a odmítl ji odstranit, znechucený Hoffmann tam prý nadobro přestal chodit a našel si jiný podnik.

Gesamtkunstwerk – Sanatorium Purkersdorf a Palác Stoclet

Začátek nového století byl pro Josefa Hoffmanna dobou plnou práce a obrovského nasazení. Kromě již zmiňovaných uměleckých dílen se rozhodujícím



Sitzmaschine, dodnes vyráběné polohovatelné křeslo, původně navržené pro sanatorium Purkersdorf (1905).

způsobem podílel i na pořádání převratných výstav spolku Secese, získal profesuru, účastnil se Světové výstavy v Paříži, dostal první významné zakázky na domy v umělecké vilové kolonii Hohe Warte a na podnikový hotel oceláren Poldi v Kladně. V roce 1904 získal i první velkou zakázku ve stylu Gesamtkunstwerk, tedy celkového architektonického návrhu včetně kompletního zařízení interiéru. Jedná se o dodnes funkční a velmi oceňovanou stavbu sanatoria (dnes Centrum péče pro seniory) v Purkersdorfu. Tato čistá, jednoduchá stavba založená na čtverci, který se neustále opakuje jak v půdorysu, tak i na stěnách, černo-bílých dlaždicích i nejrůznějších geometrických detailech, je vzorovou stavbou vídeňské moderny a ztělesněním samotného Hoffmanna, kterému se za jeho práci začalo přezdívat Quadrat Hoffmann. V rámci této pozoruhodné zakázky, kterou získal díky svému přátelství se slavnou kritičkou a novinářkou Bertou Zuckerkandlovou, vzniklo i ikonické polohovatelné

křeslo *Sitzmaschine* (Stroj na sezení), které se vyrábí a prodává dodnes. Sanatorium je snad první budovou na světě, která vznikla bez jakýchkoli stylových a jiných dekorativních detailů. Je podřízena výhradně svému účelu a hygienickým požadavkům, a přesto je překrásná a útulná.

Hoffmann si však tento nesporný úspěch nemohl dokonale užít, protože zadavatel Viktor Zuckerkandl odmítl dodavatelům zaplatit s poukazem na to, že práce byla odvedena ledabyle a stavba údajně nic nevydrží. Všechny soudní spory sice Zuckerkandl nakonec prohrál, ale tato mimořádně nepříjemná záležitost se táhla léta. A aby toho nebylo málo, v roce 1926 bylo přes výslovný Hoffmannův nesouhlas rozhodnuto o přístavbě dalšího patra, jehož autorem nebyl nikdo jiný než jeho spolužák z brněnské průmyslovky Leopold Bauer. Hoffmannův promyšlený koncept tím výrazně utrpěl. Návratu ke stavu, který plně respektuje původní návrh, se autor již nedočkal, přinesla jej až celková citlivá novodobá rekonstrukce z let 1995–2006.

V turbulentních časech výstavby zmiňovaného sanatoria však na Hoffmanna čekaly ještě mnohem větší výzvy. V roce 1905, kdy se odchodem tzv. Klimtovy skupiny (kam také patřil) rozpadl spolek Secese, přišla skutečně pozoruhodná nabídka: „V mém ateliéru se jednoho dne objevil bruselský velkofinančník pan Stoclet se svojí chotí, mimořádně zajímavou dámou, a prosil nás, abychom pro něj postavili velký palác. Byl jsem překvapen, avšak okamžitě nadšen a ochoten poznat a splnit jeho přání,“ zvláště když „o nějakých finančních překážkách nebo jiném omezení nemohlo být ani řeči.“

Adolphe Stoclet, belgický bankéř a finančník, a jeho žena Suzanne, rozená Stevensová, dcera pařížského uměleckého kritika a obchodníka s uměním, měli skutečně vybraný vkus, který mohli uspokojovat z téměř neomezených finančních zdrojů. Cestovali po celém světě, byli sběratelé a mecenáši umění. Část roku trávili ve Vídni, kde se přátelili mimo jiné i s Carlem Mollem, kterému Hoffmann nedlouho předtím navrhl jeho dům na Hohe Warte.



Palác Stoclet:
 ↑ celkový pohled z ulice;
 ← detail vlysu *Naplnění* Gustava Klimta
 ← jídelna s částí vlysu.

Šlo o legendární dvojduo Carla Molla a Kolomana Mosera na Steinfeldgasse 6–8, hned vedle dalšího Hoffmannem navrženého domu postaveného pro nadšeného fotografa Friedricha Victora Spitzera. Manželé byli návštěvou této umělecké kolonie nadšeni a rozhodli se pro velký reprezentativní palác v obdobném stylu. Původně jej chtěli postavit také ve Vídni, ale z rodinných důvodů se museli přesunout do Bruselu. Měli sice jasné představy

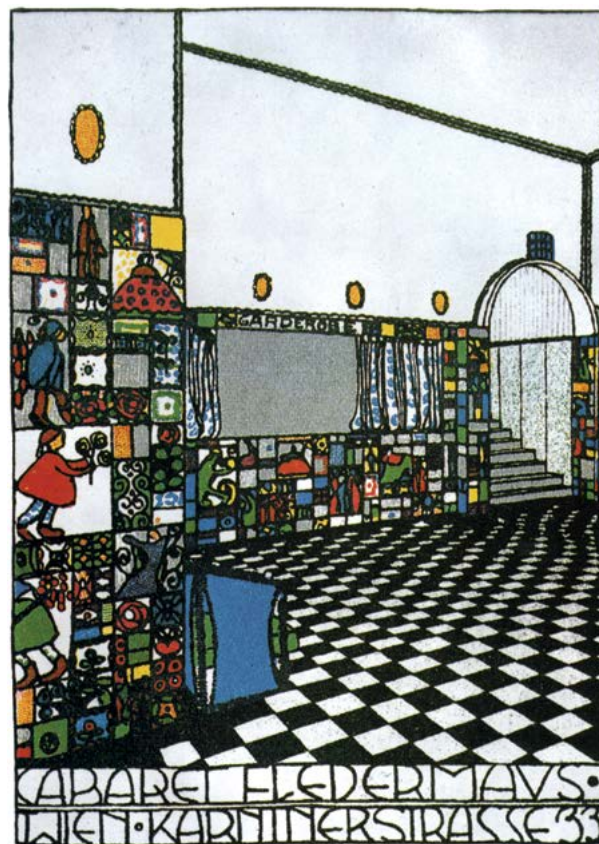
o funkčnosti, pohodlí i nezbytném příslušenství a výbavě, ale co se týče samotného provedení, nechali Hoffmannovi zcela volné ruce i otevřený účet. Hoffmann se nadšeně vrhl do práce, ale velmi prozíravě navrhl, že veškeré návrhy vykoná bez nároku na honorář, pokud manželé nechají interiéry vybavit jednotlivými dílnami jeho Wiener Werkstätte. Stocletovi souhlasili.

Tříposchoďová masivní stavba na bruselské třídě Tervuren inspirovaná anglickými venkovskými sídly a barokními paláci je nepřehlédnutelná. Upoutá svojí geometrií a typicky hoffmannovským střídáním světlé a tmavé – dům je obložen světlešedým belgickým mramorem, ovšem na hranách jsou desky osazeny lisovanými kovovými díly s jednoduchým ornamentem. Ty postupem času dostaly lehce nazelenalou patinu, která celé stavbě dodává pozoruhodný půvab. Potřebnou „hoffmannovskou atmosféru“ interiéru vytváří ve většině místností bílošedý mramor a tmavé palisandrové dřevo. Jedním

z uměleckých vrcholů celé stavby je nepochybně jídelna, kde nad řadou originálních stylových příborníků poutá pozornost souvislý mozaikový vlys, mistrovské dílo Gustava Klimta. Mozaiky *Očekávání*, *Naplnění* a *Strom života* – to je strhující hra barev a tvarů, pestré květiny, stylizované stromoví, zlaté výhonky s detaily ptáků a výraznými figurami, velkolepá symfonie skutečného mistra oboru. Hoffmannův Palác Stoclet z let 1905 až 1911 je vrcholnou realizací vídeňské moderny, která se zde uplatnila nejen v rámci samotného domu a jeho vnitřního vybavení, ale také v provedení všech teras, zahrad, bazénů, tenisového hřiště, pergol, zahradního nábytku, garáží či jiného nezbytného zázemí. Palác a jeho okolí jsou koncipované jako komplexní umělecké dílo, které se naštěstí beze změny zachovalo do dnešních dnů. Milovníkům umění tak kazí radost jen jediná „drobnost“ – palác ani zahrady nejsou nijak přístupné, dodnes je totiž vlastní příbuzní osvětlených zadavatelů, kteří si nepřejí narušení svého soukromí. Od roku 2009 je celý komplex chráněn jako součást světového dědictví UNESCO.

Fledermaus, americké bary a Loos

Další nepřehlédnutelnou, i když výrazně menší realizací byl návrh prostoru a vybavení proslulého vídeňského Kabaretu Fledermaus (Netopýr), který byl otevřen ve sklepě domu na Kärntnerstrasse roku 1907. Jeho majitelem byl Fritz Waerndorfer, tedy již zmiňovaný spoluzakladatel a finanční ředitel Wiener Werkstätte. Hoffmann měl za úkol v omezeném prostoru vytvořit intimní, ale zároveň noblesní prostory divadla-kabaretu včetně veškerého nábytku, kuchyně, šatny, toalet, ale i jevištních dekorací, kostýmů či plakátů. Jednoduchý černo-bílý interiér ostře kontrastoval s pitoreskními keramickými obklady stěn z dílny Löfflera a Powolného. Dodnes jsou ceněny Hoffmannovy návrhy křesel, židlí, taburetků a stolů, při nichž plně využil konstrukčních možností, které poskytovala technologie ohýbání



Kabaret Fledermaus – pohlednice Josefa Hoffmanna, pohled do foyer baru.

dřeva. Hoffmannovi se podařilo vymyslet vzdušný, odlehčený a relativně levný nábytek, který byl založen pouze na základních geometrických tvarech a subtilních přímkách. Jediným zdobným motivem byly drobné kuličky, které však zároveň sloužily jako výztuhy spojů. Nezaměnitelný Hoffmannův rukopis byl navíc podtržen jeho oblíbenou barevnou kombinací, kdy u černého nábytku byly kuličky natřeny bíle a u bílého černě. Tento nábytek začala vyrábět firma Jacob & Josef Kohn a později i slavná Gebrüder Thonet. Kolekce inspirované původními Hoffmannovými návrhy se s úspěchem prodávají dodnes.

Další novinkou, kterou zde uplatnil, bylo uspořádání vstupního prostoru, kam umístil takzvaný „americký“ bar. Obojí, kabaret i bar, si brzy získaly

takovou popularitu, že sem přesídlil i proslulý literární a umělecký kroužek z Café Central včetně Petera Altenberga, Karla Krause a dalších výrazných vídeňských osobností. Mimořádně živý literární a společenský život sem vábil i mnoho dalších návštěvníků, a tak se Kabaret Fledermaus stal jedním z nepřehlédnutelných symbolů předválečné Vídně. Ovšem popularita Fledermausu měla i svoji negativní stránku. Kabaret a dění kolem něj pohltilo Waerndorfera natolik, že se prakticky úplně přestal věnovat Wiener Werkstätte, což si brzy vyžádalo nezbytné změny. Waerndorfera nahradil jiný bohatý muž, původem z českých zemí, podnikatel v cukrovárnictví, majitel významného olomouckého bankovního domu, vlivný politik a člen panské sněmovny Otto Primavesi. Dílny tehdy opustili též Moser a Czeschka, Hoffmann se tedy nadále opíral o své mladší spolupracovníky, především o velmi talentovaného designéra Dagoberta Pecheho nebo Maxe Snischeka.

Zvláštní shodou okolností v sousedství Kabaretu Fledermaus v boční uličce Kärntner Durchgang navrhl svůj slavný Americký bar i Adolf Loos, Hoffmannův krajan, bývalý spolužák a v mnoha směrech antipod. Oba významní muži své doby vzpomínali, že se spolu prakticky neustále přeli. Hoffmann si dle svých vlastních slov Loose vážil, i když s ním v mnohém nesouhlasil. Loos se naopak o Hoffmannovi vyjadřoval pohrdavě, avšak za ostrými slovy mnozí současníci spatřovali spíše uraženou ješitnost a závist. Loos se nesnášel s Waerndorferem, proto měl zavřené dveře do Wiener Werkstätte, a kvůli poměrně konfliktní povaze a pro mnohé šokujícím detailům z osobního života se k němu stavěly nepřátelsky i oficiální místa a instituce. K vážné a vlastně definitivní roztržce mezi nimi došlo roku 1909, kdy Loos začal pracovat na zakázce pro firmu Goldman & Salatsch na Michalském náměstí a napsal svůj slavný text *Ornament a zločin*. Hoffmann byl k ostrým Loosovým výpadům zdrženlivý a odmítal na ně reagovat v osobním kontaktu i v tisku: „My, co jsme bývali

v Café Central pečení vaření, jsme jeho útoky nebrali příliš vážně. Loos, který měl to štěstí, že získal mnoho zkušeností na cestách do Londýna a Ameriky, nám imponoval tím, že znal svět.“ Loos žil svůj soukromý i pracovní život veřejně, zatímco Hoffmann se mistrovsky halil do tajemství a se všemi výhodami, které mu to nepochybně přinášelo, se stylizoval jako anti-Loos.

Rozpustilá společnost

Hoffmann po celý život nepřetržitě pracoval na svých architektonických a interiérových návrzích. Pro svého stálého klienta, rodinu kladenských průmyslníků Wittgensteinů, postupně navrhl několik domů a loveckých chat včetně vybavení, ředitelství

Gustav Klimt: portrét Mädy Primavesi, dcery Otty a Eugenie (Mädy) Primavesi (1912).



hutě Poldi v Kladně, podnikovou prodejnu potravin a oděvů či vilu ředitele jejich kladenského závodu Franze Hatlanka. Mezi další Hoffmannovy realizace patří například domy Sigmunda Berla v Bruntále a Fritze Grohmannna ve Vrbnu pod Pradědem, po válce pak venkovský dům Eduarda Asta u Wörthersee nebo vila Sonji Knipsové ve Vídni. Mezi velmi významné zakázky patřily i práce pro rodinu Primavesi. Například rozsáhlý projekt městského paláce v Hietzingu pro Roberta Primavesiho a jeho družku (tzv. Vila Skywa-Primavesi) nebo přestavba banky a částečně i rodinné vily Otty a Eugenie (Mädy) Primavesi v Olomouci, ale především komplexní projekt jejich „rekreačního“ domu v Koutech nad Desnou.

Na základě přání zadavatelů šlo o *villa rustica* v neopalladiánském stylu, avšak s odkazy na místní typické srubové stavby. Exteriéru i interiéru dominovaly folklorní prvky – pestré dřevořezby, keramika, malovaný nábytek, ložní prádlo a závěsy ze lněných látek s ručním potiskem a koberce podle vzorů Wiener Werkstätte. Pro hosty Hoffmann navrhl dokonce i speciální pohodlné oblečení – taláry z ručně potištěného hedvábí. Za čerstvým vzduchem a krásnou přírodou se sem sjížděla velmi vybraná společnost včetně samotného Hoffmanna, Klimta či talentovaného sochaře, brněnského rodáka Antona Hanaka, který se podílel na zařizování domu a společně s Hoffmannem vyzdobil i již zmiňovanou Vilu Primavesi v Olomouci. Hoffmann na letní dny strávené v Jeseníkách vzpomínal s lehkým humorem:

„Byl to příjemný život s procházkami, koupáním a sluněním v přírodě a krátkými vyjíždkami autem, improvizovanými slavnostmi a mnoha pěknými večery. Oficiálně se muselo chodit brzy spát, ale společnost včetně pána domu se tajně shromažďovala v dolních prostorách, kde se veselila při dobrém vínu a kde udával tón duchaplný a vtipný Hanak. [...] Také Klimt si užíval

těchto přátelských posezení. Paní Primavesi však časem bohužel pojala podezření a jednou nás při těchto zakázaných radovánkách překvapila, což nezůstalo bez následků. Paní Primavesi totiž opravdu pečlivě dbala o zdraví a blaho svých podřízených i přátel a chtěla po nich, aby dodržovali zásady zdravého života. Proto byla svým zjištěním mimořádně rozrušena a postarala se, aby nám k zotavení dopomohl svými zvláštními metodami pan farář Meier ve Weinwasseru u Hermagoru. Paní Mäda trvala na tom,

Gustav Klimt: portrét Eugenie (Mädy) Primavesi (1913).



že tuto kúru musíme podstoupit všichni, což však bylo poněkud obtížné. Když jsme dorazili k faráři Meierovi, museli jsme ve čtyři hodiny ráno vstávat a úplně nazí dvě hodiny stoupat na kopec, muži na jeden a dámy na druhý, protější, aby bylo vyloučeno jakékoliv setkání. Po návratu jsme podstupovali různé vodní procedury se sprchováním, sedacími koupelemi a dlouhotrvající vzdušnou lázní. Strava sestávala většinou z polévky z obilných vloček a zeleniny, maso bylo zapovězeno, stejně tak alkohol. Po několikátýdenní péči jsme byli každopádně dokonale vysílení a potřebovali jsme následné zotavení.“

Dům, kde se sjížděla tato rozpustilá společnost, dnes už bohužel nestojí. Rodinu Primavesi opustilo štěstí. Do finančních problémů ji dostala urputná snaha paní Eugenie (Mädy) udržet Wiener Werkstätte, ožebračila je i první světová válka a následný rozpad Rakouska-Uherska. Navíc jejich dům v Koutech nad Desnou v roce 1922 až na kamennou podezdívku vyhořel. Objevily se spekulace, že požár byl tehdy založen úmyslně s cílem řešit tíživou finanční situaci hotovostí z vyplacené pojistky. To je však patrně jen pomluva. Zdá se, že rodina ztráty domu, kam se s přáteli často uchýlovala i v nelehkých dobách první světové války, skutečně velmi želela. Otto Primavesi těžkou životní situaci neunesl a v roce 1926 spáchal sebevraždu. Vdova v roce 1927 pozemek i s torzem domu prodala. Na původní kamenné podezdívce byla později vybudována horská ozdravovna, která nejprve patřila místnímu německému spolku, pak nesla název Chata Edvarda Beneše a později Vítězný únor. Dnes je opět v provozu pod hrdým názvem Horský hotel Primavesi. Jde sice o úplně jinou stavbu, ale kamenná podezdívka, venkovní bazén a některé další detaily jsou zachovány.

Nešetrné přestavby se dočkala i jejich olomoucká vila, z jejíhož honosného interiéru se zachovaly jen

střípky, a tak šťastná léta slavné rodiny připomínají už jen dva krásné obrazy Gustava Klimta – portrét paní Eugenie (Mädy) Primavesi, který věnovala svému milovanému muži jako vánoční překvapení, a jediný Klimtův dětský portrét, překrásné vyobrazení jejich tehdy devítileté dcerky Mädy. I těch se ale rodina musela nakonec vzdát, a tak je dnes můžeme obdivovat v Metropolitním muzeu v New Yorku a v Městském muzeu umění v Tojotě.

Labutí píseň

„Vídeň se sice snažila ze všech sil udržet vše v běhu a umění nezanedbávat, ale zhroucení se všemi důsledky nakonec přece přišlo a roztrhalo tuto pěknou část Evropy na kusy. Co kdysi bylo vlastí, stalo se nepřátelským územím, rodiny byly násilně rozděleny a nakonec bylo ztraceno vše, co předchozí generace vybojovaly a vybudovaly za cenu těžkých zápasů.“

První světová válka a rozpad monarchie znamenaly postupný úpadek vídeňské moderny a s ní i Wiener Werkstätte. Bývalá klientela se podobně jako zmiňovaná rodina Primavesi dostala do výrazných finančních těžkostí a rostoucí nová elita jak v samotném Rakousku, tak především v nástupnických zemích hleděla jiným směrem. Posledním mecenášem Vídeňských uměleckých dílen se stal další průmyslník původem z českých zemí – Kuno Grohmann z Vrba pod Pradědem. Josef Hoffmann se s ním seznámil při úpravách jeho zámku a také návrhů domů pro jeho tovární dělníky. Určitým vrcholem i posledním vzednutím Wiener Werkstätte byl rok 1928, kdy k pětadvacátému výročí existence slavné značky vyšla reprezentativní pamětní kniha s nádhernou originální vazbou. Stála za ní žena – Mathilde Flögllová. Prosazení žen nebylo náhodné. Období první republiky (nejen československé, ale také té rakouské) lze označit za období zjevné

ženské emancipace. Ženy se dokázaly rychleji vzpamatovat z traumatu první světové války, která pro ně byla nejen těžkou zkouškou, ale také příležitostí k posílení sebedůvěry. Za nepřítomnosti otců, manželů a bratrů se musely postarat jak o sebe, tak o své rodiny, zvykly si rozhodovat nezávisle na mužích, a toho už se nechtěly vzdát. Válka s sebou přinesla i revoluci v odívání, zmizely nepraktické korzety, kostice a nákladné šaty z ohromného množství látky a nahradily je úspornější a pohodlnější modely. Na tuto novou ženskou poptávku dokázaly nejlépe reagovat právě zase ženy a nabídka i činnost Wiener Werkstätte se tomu přirozeně přizpůsobila.

Důraz na originální návrhy a tvorbu pohodlné ženské módy včetně nevšedních doplňků byl v dílnách patrný už za působení Mädy Primavesi.

„Paní Primavesi, která se o vše starala s neobyčejným zápalem, přiměla také mou sestru, paní generálovou Cechovou, aby pro nás zajišťovala styk s vídeňskými zákazníky. Obě dámy se předháněly v nadšené pomoci a těšily se z každého nového kousku. Nejraději by byly všechno z toho vlastnily samy a jejich absolutní jistota proto také určitě ovlivňovala veřejnost. Jakoukoli výtkou by byly jistě nesmírně trpěly, takže člověk musel tak jako tak přistoupit na jejich stanovisko a řídit se jejich upřímnou radou.“

Dílny se začaly plnit spíše ženskými profesemi, jako byly švadleny, pletárky či vyšivačky, zvláště populární začaly být pletené oděvy a šperky i doplňky

Maria Likarzová: Pohlednice Wiener Werkstätte č. 775 a 557.





Emilie Flögeová:
nahore v šatech od Kolomana Mosera,
dole s Gustavem Klimtem.



z drobných skleněných korálků. Ženy se ale s úspěchem zhostily i mnohých dalších odvětví – vynikaly například v práci s hlinou, sklem, kůží či v oblasti grafiky. Současná výstava *Die Frauen der Wiener Werkstätte* a stejnojmenná publikace vídeňského Muzea užitého umění (MAK), věnované této doposud poněkud opomíjené stránce, představují téměř dvě stovky žen, které v rámci této slavné značky působily. Cestu jim však bezesporu prošlapaly neobyčejně emancipované sestry Flögeovy (kromě vůdčí Emilie ještě Pauline a Helena), které spoluvlastnily proslulý vídeňský módní salon, jehož interiér v roce 1904 navrhl Josef Hoffmann a Koloman Moser. Krásná Emilie kromě své vlastní tvorby příležitostně pracovala pro Wiener Werkstätte jako modelka, ale proslavilo ji také intimní přátelství s Gustavem Klimtem, se kterým byla zároveň rodinně spřízněna (bratr Gustava Ernst si vzal její starší sestru Helenu). Klimt Emilii zvětšil na několika obrazech, možná i na tom nejslavnějším – *Polibku*. Emilie se ale vždy bránila označení, že byla jeho múzou. Tvrdila, že jej inspirovala stejně, jako on inspiroval ji, že si byli rovni. Nebyla milenkou a pasivní inspirátorkou, ale přítelem, rovnocenným partnerem v životě i v uměleckém projevu. Sestry Flögeovy předběhly svoji dobu, byly to ony, kdo jako první nabízel ženám svobodu a pohodlí v oblékání (tzv. reformní šaty, róby s volným pasem, ve kterých své modely často maloval i Gustav Klimt), ale také sebevědomí z nezávislé tvůrčí práce, vlastního příjmu a podnikání.

Vídeňská moderna milující tvary, barvy, dekor a lesk se marně snažila uspět ve světě, který stále více dával přednost strohosti a domnělé či skutečné funkčnosti. Ornament byl zavržen a s ním i epocha, která jej vlebila. Grohmann přišel o veškeré jmění při krachu na burze v roce 1929 a byl nucen vyhlásit bankrot. Wiener Werkstätte definitivně zanikly v září roku 1932, kdy byly jejich stroje, materiál i hotové výrobky draženy v několika aukcích



Muzeum Josefa Hoffmanna v Brtnici. Foto: Filip Šlapal, zdroj: Pelčák a partner architekti.

a rozsáhlé archivy převzalo muzeum MAK. Josef Hoffmann se ještě několik let bránil jejich výmazu z obchodního rejstříku a snil o tom, že se mu je podaří oživit, třeba ve Spojených státech. Jepičí život měl i pokus o znovuotevření dílen v roce 1948 pod novým názvem Österreichische Werkstätte. „Uměnímilovní lidé bohužel zmizeli, zahynuli, zchudli, byli zastrašeni nebo uprchli. Zatím se za ně nenašla náhrada; dnešní společnost je těžké nadchnout pro jedinečné a výjimečné věci, neboť nejistota existence je sotva způsobilá k tomu klást si podobné cíle,“ napsal Josef Hoffmann v závěru svých pamětí. Pracovat však nepřestal. V roce 1934 navrhl budovu rakouské expozice pro Benátské bienále, která svému účelu slouží dodnes. A i když v roce 1936 odešel z Uměleckoprůmyslové školy do penze, v tvůrčí činnosti pokračoval. Podle jeho návrhů se realizovalo ještě několik komunálních bytových domů, které stavěla vídeňská radnice – od nadčasových a střízlivě půvabných Klosehofu či Winarskyhofu až po bezduché činžáky z 50. let. Sám Hoffmann se roku 1939 přestěhoval do honosného arizovaného bytu po vystěhovaných židech na rohu ulic Salesianergasse a Rennweg. Na tomto domě, kde v požehnaném věku 86 let roku 1956 zemřel,

byla později odhalena jeho pamětní deska. Pohřben je v čestném hrobě vídeňského Centrálního hřbitova v těsném sousedství dalších významných osobností (nejen) rakouského kulturního života.

Muzeum Josefa Hoffmanna

V roce 1911 vyšel v časopise *Das Interieur* článek Petera Leima „Die Interieurs in Prof. Josef Hoffmann Vaterhaus“. Autor navštívil Hoffmannův brtnický rodný dům, který byl právě (po smrti rodičů) čerstvě adaptován na letní byt, a to nejen pro rodinu samotného Hoffmanna, ale také pro jeho sestry. Nezbytná rekonstrukce téměř nijak nezasáhla exteriér, barokní uliční část zůstala zcela zachována, ve dvoře jen přibyla terasa a bývalý seník se proměnil na letní altán s kuželnou. Pozoruhodných změn se však dočkal interiér. Podle dochovaných fotografií víme, že Hoffmann zde kreativně skloubil staré s novým. Zachoval původní členění prostoru i cenné kusy nábytku po rodičích, doplnil je však oblíbenými novinkami a vše nově umístil do velmi invenčně dekorovaných místností. Obklopil se vším, co se mu líbilo. Použil své nejoblíbenější šablony pro výmalbu

stěn i ikonické geometrické detaily na obkladech či vlastním zařízení. Vše dohromady tvořilo příjemný a vyvážený celek. Peter Leim dům chválil jako „důstojný pomník vrcholné bytové kultury“ navržený „nikoliv fanatikem od rýsovacího prkna“, ale „ohleduplným tvůrcem, který ví, jak důležité je vytvořit specifickou atmosféru domova“.

Je velké štěstí a také trochu zázrak, že se tímto nádherným domem můžeme těšit i dnes. Po desítkách let chátrání se opět můžeme nechat unášet krásou hoffmannovských linií i pozoruhodnou souhrou baroka a moderny. Výzdoba interiéru se částečně vrátila do doby letních rodinných pobytů, ve dvoře opět stojí altán a dům zdobí i zrekonstruovaná terasa a zahrada. Stačilo však málo, a vše bylo ztraceno. Již po první světové válce se uvažovalo o přestavbě domu na několik menších bytů, které by pomohly řešit nelehkou sociální situaci brtnické chudiny. Tehdy o dům bojovala především Hoffmannova sestra Hedwiga, která ve svém dopise tehdejšímu Státnímu památkovému úřadu pro Moravu a Slezsko vyzdvíhovala jeho jedinečnou hodnotu jako celku a snažila se o jeho prohlášení za kulturní památku. To se díky Hoffmannovu vlivu a konexím podařilo v roce 1943, avšak po druhé světové válce byl dům a s ním i veškerý rodinný majetek zabaven. I přes trvajících památkovou ochranu se stal štábem Rudé armády a následně coby Dělnický dům připadl místní organizaci Komunistické strany Československa. Byly zde kanceláře, úřadovna SNB a od roku 1970 místní knihovna. V témže roce se na domě načas objevila i pamětní deska, ta však musela záhy zmizet a s ní bohužel i zbytek cenného zařízení interiéru. Část původního nábytku se však naštěstí podařilo zachránit díky uložení do taktéž značně chátrajícího brtnického zámku. Po revoluci, v roce 1992, byla založena Společnost přátel Josefa Hoffmanna, která usilovala o záchranu památky a její nezbytnou rekonstrukci. Projekt byl zadán architektům Petru Hrůšovi a Petru Pelčákovi, samotné

práce však mohly z finančních důvodů začít až v roce 2003. V roce 2006 dům do své správy převzala Moravská galerie a stal se společným pracovištěm MG Brno a MAK Wien. Vznikla zde stálá expozice s názvem „Josef Hoffmann: Inspirace i prostory“ pro tematické výstavy a nezbytné zázemí.

Svět stvořený milovníkem krásy Josefem Hoffmannem stále inspiruje a těší mnoho obyčejných lidí i umělců. Výmluvná jsou slova současné umělecké šperkařky, designérky a kurátorky světového věhlasu Evy Eislerové: „Josef Hoffmann svojí prací ovlivnil řadu generací, jen pro do nebe volající příklad uvádím jednoho z nejvýznamnějších architektů současnosti, newyorského architekta Richarda Meiera. Jednou jsem se ho zeptala, zdali mu není trapné, že tak doslova opisuje Josefa Hoffmanna, a on na to odvětil: Byl absolutně nejlepší, nemůžu si pomoci.“ ■

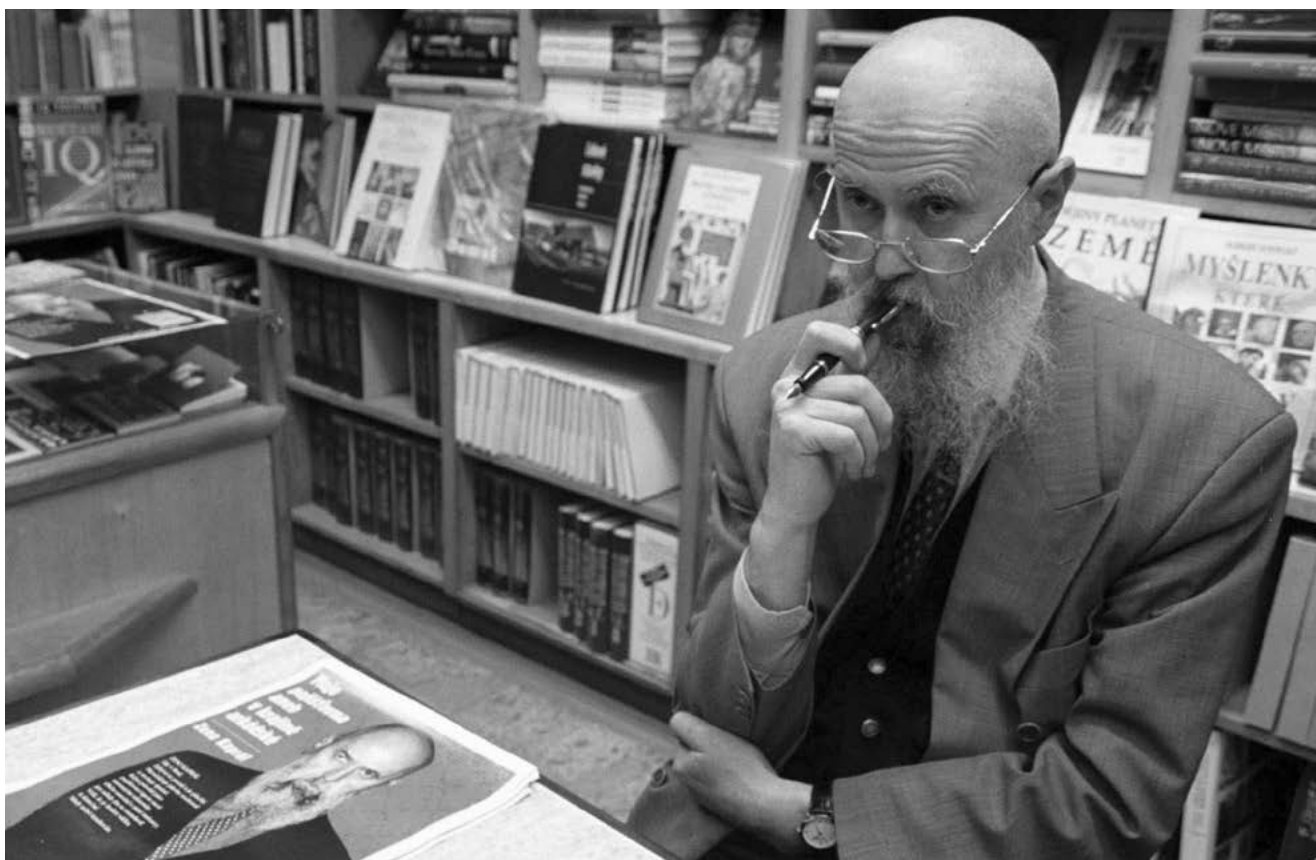
* Hoffmannovy paměti byly poprvé publikovány v roce 1972 ve *Ver Sacrum, Neue Hefte für Kunst und Literatur*. Nevíme, kdy přesně je Hoffmann sepsal, jistě však až v pokročilém věku a ne dříve než v roce 1948. V českém prostředí byly vydány u příležitosti otevření expozice „Josef Hoffmann: Inspirace“ v Muzeu Josefa Hoffmanna v Brtnici. Pokud není uvedeno jinak, jsou všechny citace z: Peter Noever, Marek Pokorný ed.: *Josef Hoffmann: Autobiografie*, MAK Wien a MG Brno, 2009.

Literatura:

Peter Noever, Marek Pokorný ed.: *Josef Hoffmann: Autobiografie*, MAK Wien a MG Brno, 2009.
 Peter Noever, Marek Pokorný ed.: *Josef Hoffmann. Architektonický průvodce*, MAK Wien a MG Brno, 2010.
 August Sarnitz: *Josef Hoffmann 1870–1956. Ve vesmíru krásy*, TASCHEN, Nakladatelství Slovart, 2008.
 Gabriele Fahr-Becker: *Wiener Werkstaette 1903–1932*, TASCHEN, 2008.

Kateřina Hloušková (1976),
 historička, analytička v Právém
 břehu – Institutu Petra Fialy.





Zeno Kaprál na autogramiádě své knihy v roce 1999. Foto: René Volfík, zdroj ČTK.

Jednou až nebudem a vyprázdněno bude...

Martin Stöhr

Ohlédnutí za básníkem Zeno Kaprálem (1941–2020)

Byl v učení u těžkých vah žánru, jakými byli Rilke nebo Valéry, přesto svou typicky precizní tvorbu nepateticky a důsledně nazýval *básničkami*. O osud poezie se nestrachoval. „Její existence je založena na naději. Kdybychom přidali ještě víru a lásku, zamává nám teologie; ta ovšem hraje vyšší ligu,“ řekl mi kdysi. A pak dodal: „Napsal jsem básničku, která začíná verši: *Jak malinké jsi Brno moje / tak Strmilov je veliký...* Ale co z toho vyplývá, nevím. Snad jen, že v obou případech žiju v ústraní.“ Na konci října, krátce po svých sedmdesátých devátých narozeninách, skonal uprostřed své rodiny v kapesním městečku Strmilově, s nímž ho spojovaly rodové vazby a kde (mimo své erbovní Brno) našel svůj pozdní domov.

On the road po česku

Zeno znamená „od Dia darovaný“ a on tohle ne-
zvyklé jméno obdržel ve válečném roce 1941 na
přání babičky z otcovy strany, neboť právě tak se
jmenoval její syn, akademický malíř, který začátkem
třicátých let zemřel na tuberkulózu. Po maturitě si
musel nechat zajít chuť na studia filozofické fakulty,
místo toho nastoupil do výroby a rok pracoval v br-
něnské Zbrojovce. Když se z inzerátu v novinách
dověděl, že v Karlových Varech otevírají pedagogický
institut, nečekal na kladný kádrový posudek, který
by pravděpodobně stejně nezískal, a patřičný glejt
s pokoutně získaným razítkem do Varů odeslal sám.

Byl přijat, na přelomu dekády školu absolvoval
a spřátelil se zde s generačním druhem, básníkem
Ivanem Wernischem. „Jednou jsme s Ivanem došli
pěšky z Varů až do Prahy. Z nouze. Původně jsme dou-
fali v autostop, ale nikdo nám nezastavil. Měli jsme
pak takový hlad, že jsme se v prázdném bytě u Wer-
nischů přiotrávili pokojovou lipkou, jejíž listy jsme si
nakrájeli do vody.“ Takové on the road po česku. I ve
své mladofrontovní prvotině *Ploty* z roku 1962 byl
Zeno pod vlivem „američanů“ a vzýval volný verš,
který se u něj později objevuje už jen sporadicky. V še-
desátých letech stihl vojnu v Sokolově a knihovnické
a pedagogické štace v různých koutech republiky.
V Bystrici pod Hostýnem pracoval jako vychovatel
v Domově mládeže se zvýšenou výchovnou péčí, tak
se v tehdejší hantýrce nazývala polepšovna. Jako autor
byl k zastížení na tehdy obligátních časopiseckých ad-
resách: ve *Tváři*, *Plameni*, *Hostu do domu*. V roce 1968
sice zadal do Československého spisovatele rukopis
své druhé sbírky *Zachránci ptáků*, ale z té už nebylo
nic, tak jako z jiných četných plánů tehdejší svobodně
vzrušené doby. Kopii nevlastnil. Ztráty nelitoval.

S hlavou ve hvězdách

Tehdy také definitivně zakotvil v Brně a stal se z něj
„úředník-agent“ v České státní pojišťovně. V této

instituci následně strávil dlouhých třicet let. Po-
zorným čtenářům jistě neušlo, že se pod jménem
Zdenko Maršál mihnul také kultovním románem
Pavla Řezníčka *Hvězdy kvelbu*, který popisuje bujaré
časy tehdejší umělecké periferie, jíž zde kraloval
vyšinutý „demiurg“ Jan Novák. Kaprál vždy tvrdil,
„že se s takzvanou brněnskou bohémou stýkal spíše
jako volně přidružený soupevník“, a pokračoval:

„Po okupaci veřejná publicita ustala, ale já
ani moc nepsal. Nebylo proč. Oženil jsem
se a hořel myšlenkou pojišťovnictví. To byla
sedmdesátá léta. O dekádu později jsem
se zase rozepsal a vydal si pro radost deset
samizdatů v nákladu po padesáti kusech,
jež jsem rozdál kamarádům. Myslel jsem si,
už tehdy, že žádná sbírka básní víc čtenářů
nemá, a kdoví jestli. Ale z těch sbíreček mi
v roce 1992 Martin Reiner udělal knížku,
a tak po třiceti letech vyšel Reinerův výbor
v oficiálním nakladatelství.“

Do tohoto útlého výboru napsal doslov zmí-
něný už Ivan Wernisch: „Zeno se do centra kum-
štýrského pinožení nijak nehrnul, vybral si raději
klid na periferii, a hle, bylo to tak lepší. Ze svého
brněnského (a tedy poněkud vyvýšeného) okraje
měl dobrý rozhled a mohl si nerušeně psát básně,
lepší a lepší. Nikomu se nepodbízel, dělal si své a já
mu závidím.“

Byla to volba? Byl to úděl? A byl hodný závisti?
Kaprálůva generace přece jen patřila k těm zle zna-
menaným a jistě měl pravdu Pavel Řezníček, když
konstatoval, že on a jemu blízcí šli vždy „s hlavou ve
hvězdách a s nohama v blátě“. Kdo se nestihl vyda-
vatelsky etablovat v liberálnějších šedesátých letech
či nepatřil k ikonám podzemní kultury, byl po Listo-
padu, i po své padesátce, v podstatě začínající autor.
Když v polovině devadesátých let vyšel akademický
Slovník českých spisovatelů od roku 1945, na Kaprála
se jaksi zapomnělo. Byl jsem u toho, když na to do-
šla řeč. Bez hořkosti nad tím mávnul rukou.

Vzepřít se věčnosti

Z většiny napsaných a vytištěných textů se dříve či později stane jen smutná makulatura. Časy i generace se mění, střídají se čím dál rychleji, ve větru už dnes povlávají zbytečné odpovědi na zítřejší tolik naléhavé otázky, slova umírají, kornatí do své němoty a pozítří budou k užítku už jen pod neslavitelným protektorátem poznámek pod čarou, interpretací a unylého světla badatelen. Ovšem báseň, každá aspoň trochu slušná báseň, zůstává srozumitelná a živá klidně desítky let, což se rovná zázraku. V *Reinerově výboru* Zeno Kaprála jsou fantastické verše:

Úsvit

Copak se úsvit vždycky musí zdařit?
Jednou až nebudem a vyprázdněno bude,
po cestě ani chodec, ve vzduchu pták.
Tak jako na počátku snad.

I proto strach z tvé temné noci, Pane,
do korun stromů spánek ukrývá,
za každou brázdou v poli roztrhaném
kde v bázni choulí se a lká.

Jsou tvoje východy mu stejně neurčité
jak zítřky včerejšků pro nejistotu dne
z všeho co podrží; a ještě za úsvitem.
Pokud se ohlédne.

Všechn čas se bojíme, že se jednoho dne
ohlédneme a že tam budou chybět ti, které tolik
milujeme. Je jen málo způsobů, jak se dá vzepřít
Věčnosti, jak se jí nedarovat lacino, jak skutečně
s někým dále existovat, jak s ním aspoň trochu být,
i když už je obzor pustý a prázdný. Básník se v básni
daruje celý a celý v ní zůstává i po své smrti.

Krása (ne)vážnosti

Kaprálovu metodu a vlastně i jeho samého trefně
charakterizoval kritik Jan Štolba: „V tom vězí kus
jeho kouzla: ač ve svém psaní tak kontrolovaný, zá-
roveň je duší excentrik. Nikdy nepoznáme, jak vážně
je vše myšleno, jsou tu však místa natolik zřetelně
krásná, že na (ne)vážnosti úmyslu přestane záležet.“
Zeno i to psaní *básniček* popisoval neuvěřitelně:

„Musím se přiznat, že píšu povytce odpo-
ledne v posteli, jsa ve věku vyžadujícím po-
obědní siestu. O kázni a přísnosti ovšem rád
mluvím a svým způsobem svoje verše sta-
vím do latě. Zavedl jsem pro ně řeholi de-
mokratického totalitarismu. Každá básnička
sestává ze čtyřverší ve dvou alternativách.
Buď je jich pět, seřazených do dvou strof,
kdy první má nejméně deset veršů jako ta
druhá, nebo jich má jedenáct až devatenáct
a zbytek tvoří ta druhá strofa. A pak je kratší
verze, kdy čtyřverší jsou tři a vždy přizná-
vají barvu, to jest tři strofy. Rým mi není
důležitý, ale není na škodu, když básnička
s ním vypadá uhlazeněji. Ve skutečnosti
však záleží pouze na rytmu, jak to už dávno
obhájili zastánci volného verše.“

Jako bych ho viděl. Vysokého Ahasvera s dýmkou
a mocným vousem, kvůli léčbě *vážné nemoci* nako-
nec už velmi řídkým, jak zdánlivě bezkrevně pronáší
tuhle repliku a pak se nenapodobitelně potutelně
rozesměje. On se s oblibou stylizoval do role jakéhosi
zenového úředníka. Na čteních i jinde rád hlásal,
že se „v podstatě fláká“. Tedy až na ty básničky; od
dětství prý věděl, že se mu stanou osudem. Nakonec
stihl vydat téměř dvě desítky knížek, mezi nimi verše
pro děti či fejetony inspirované prací v pojišťovně.
Ještě v poslední hodině mohl díky vždy pohotovému
Martinu Reinerovi a jeho Druhému městu v rukou
podržet svou poslední sbírku nazvanou *Tříděný od-
pad*... Sladit dech boží a sladit dech svůj v jediném

tempu. Myslím, že žádná z jeho knih nevyšla v pevných deskách. Proč taky. Ve skutečnosti záleží *jedině na rytmu* toho nádherně marného marše.

Pár slov na cestu

Znali jsme se spíš ze zdvořilého odstupu, který byl dán rozdílnými daty narození i našimi vcelku uzavřenými povahami. Občas jsme se potkali nad nějakou literární agendou, protože Zeno po odchodu z pojišťovny ještě dlouho působil jako tajemník brněnského střediska tehdejší Obce moravskoslezských spisovatelů. V půvabné *zašívárně*, v kanceláři na Dřevařské, byl se svou dýmkou a šachovnicí šťastný. Úřadoval zde nenapodobitelně a (nejen) tuto jeho životní etapu pěkně zachycuje dobře dostupný medailon, který v roce 2005 pro Českou televizi natočil jeho přítel, divadelník Arnošt Goldflam. Poprosil jsem ho o vzpomínku:

„Se Zeno Kaprálem jsem se znal a kamarádil snad pětapadesát let. To je hrozná doba, dlouhá... To jsem byl ještě dělníkem na brněnském Výstavišti a on pracoval v pojišťovně, což jsem mu záviděl, protože tam ráno přišel, chvilku pobyl a pak vyrazil na pomyslné pochůzky, aby se vrátil až před koncem pracovní doby. Vídali jsme se často, já jsem k němu chodil obvykle po práci domů, zdřímnuł jsem si na otománku, vypil čaj a zase jsem šel. Jindy zase chodil on ke mně do mého vlhkého ateliérku na ulici Marxově č. 13, nyní Spolkové, natáhl se, zdřímnuł si, vypil čaj a šel. Někdy jsme ani mluvit nepotřebovali, jen jsme se chtěli vidět. Chodili jsme na výlety, na prázdniny jsme za svobodna jezdili jeho trabantem do Mrákotína, do Řásné a koupávali jsme se až do konce října ve Velkém pařezitém rybníku. Jindy jsme si zase dost povídali, Zeno mi dával číst své básně, kterými jsem byl unesen.

I ve Strmilově, kde poslední leta žil a byl velice opečováván ženou Jarkou, jsem ho několikrát navštívil. Byl to jeden z mých přátel nejbližších, a když mi jeho žena telefonovala, že je mrtvá a chci-li mu ještě na cestu poslední říct pár slov, řekl jsem, ale ke konci se mi hrdlo sevřelo pláčem. Už se nikdy nevidíme. Sbohem, Zeno, drahý příteli!“

P. S. na lanku božím

Více jsme se sblížili až při přípravě jeho předposlední sbírky *Elegie naruby*, která vyšla v Hostu. Daroval mi tehdy několik milých setkání. Jsou to zátiší, která si nechávám pro sebe. Na stole mám poslední dopis ze Strmilova a stále váhám s jeho otevřením. Nejvíce se mi na něm líbilo, jak z balkónu své kanceláře, jako kdesi z nebe, na dlouhé šňůře, na lanku božím, v takovém černém váčku, spouštěl klíče návštěvám. Jako jasnou a dobrou zprávu. Úplně beze slov.

Zpráva

Vznosné a vznešené věci.
Děje, jež předcházejí.
Jsou uzavřeny v zahradách
za zády hlučných měst.
Ticho tam panuje. Pták
sedí na větvi cypřiše
a zahradník je pomalý.
Růže kvetou rychleji.
Jejich vůně chladí.
Živé obluzuje, ale mrtvé
nechává na pokoji.

Psáno pro *H7O* a revue *Kontexty*.

Martin Stöhr (1970), básník
a redaktor *Hosta*.



Za Petrem Králem

Před několika měsíci, 17. června 2020, zemřel v Praze Petr Král, básník, prozaik, kritik, esejista, překladatel, a také náš pravidelný přispěvatel.

Petr Král (*1941) byl osobností mimořádného rozhledu, autorem, který své pojetí literatury, výtvarného umění a filmu (vystudoval FAMU a později získal na Sorbonně z filmových věd doktorát) dokázal formulovat česky i francouzsky. Poté, co v srpnu 1968 emigroval, stala se mu Francie osudem. V Paříži prožil polovinu života, téměř čtyřicet let; zde se jeho původně surrealisticko-levicový pohled na svět začal proměňovat směrem ke společensky kritickým, ale skeptickým, naprosto antiutopickým postojům. Jedinou vírou a skutečným domovem mu bylo a zůstalo umění. Královy výzkumy se ubíraly individuální cestou, k níž patřila každodenní mnohahodinová četba s tužkou v ruce (tedy myšlení skrze čtení) a každodenní mnohahodinová práce u psacího stolu (tedy myšlení skrze psaní).

Po návratu do Prahy byla Petru Královi udělena Státní cena za literaturu (2016), a ani Francie na něj nezapomněla, v roce 2019 se jako jediný Čech v historii stal laureátem Velké frankofonní ceny Francouzské akademie.

Přinášíme malý výběr z Královy exilové poezie, z období, kdy třeskutou surrealistickou obraznost vystřídal jemná, soustředěná básnická kresba.

↗ Petr Král, začátek šedesátých let.



Strup růže

Pod pečetí prachu, černochův nůž
je jen modravý odlesk bezpráví
v hrobce metra, krach dehtového krále.

Sirotčí smích, drť drti, usedá zvolna poblíž pramene,
ach knihy, na smrt bledé knihy.

Ze sbírky Železná neděle (1967–1970)

Meteo

Zataženo. Z nabobtnalé tlapy na rohu rue
de Rivoli začíná tiše sněžit mouka.

Křehké průčelí Společnosti filantropů
v pobledlém posledním slunci.

Kdyby se tu řítla sebezběsileji, šedá limuzína
nedožene spadlý list, jenž jí zvolna klouže po střeše.

Ze sbírky Modré srdce čili Uši (1970–1975)

Léta prosperity

Pro François

Zelená se vrací
v roletách,
v hlubokém stínu
sezón.

Svět, pěkná díra
hloubená sluncem.
Kost lodi vězí
v jícnu vln,
cesty ustrnuly
před bílou hrobů.

O kus dál, ve sklepeních masa,
řezník beze spěchu sekerou
měří čas.

Ze sbírky Prázdná světa (1981)

Fanfára

Pro Marie-Claire

Zčerstva krvavé sukně kolonád, i se zvířením
zlekané pěny.
Zčerstva blýskavice masožravých muzik, sůl a vítr ve
slavných cárech těl.
Zčerstva nedočkávané chvění praporů. Konfet
spadaného listí přibývá
v zákulisí parku.

Všechno o stmívání

Jiřímu Kolářovi

I

Den teskně dohasíná na dalekém dómu,
motocyklisté jediným shrbením vyrazí pod stromy
do noci, žíhání dávnou loučí –
a první hvězda je slza, zadřený diamant
v modrém sametu chvíle i jejího rubu, vnitřního
hrobu a ticha po pohřešovaných,
jak dosud otálí nad spáleným lesem.

2

Den dohasíná na dalekém dómu,
motocyklisté jedním nahrbením vyrazí do noci,
první hvězda je slza.
Na dómu v dálce, sladce, teskně,
jediným nahrbením pod stromy jako ke dnu jeskyně,
hořká, ale utkvělá slza v modrém sametu chvíle
i jejího rubu.
Den hasne, dohasíná na daleké kupoli, jakože
nejjasnější hodina
má v dálce na obzoru, na růžovém dně hrdla
sladkou chuť, vidinu chybějícího Říma,
která ji teskně prodlužuje za ni samu.
Jediným nahrbením pod stromy bulváru, jediným
zvířecím zaržáním,
které vzlíná v temnějším hřbetu; jak se tu na nás
řítí, žíhání dávnou loučí,
spojují nás přes cizost svých strojů jen s důvěrnou
jeskyní noci
na dně nás samých. První hvězda je slza, zadřený
diamant
v modrém sametu chvíle i jejího rubu, vnitřního
hrobu a mlčení pohřešovaných
otálejícího nad spáleným lesem. Pod stromy v exilu
bulváru není šířící se tma
víc než dočasná úleva z objetí poledního stínu.



Při návratu, zatímco město už nám vycházelo
vstříc pouští předměstí, zvedl náš průvodce
znenadání ruku k ostrůvku zeleně, v níž se u dna
neděle mísily neznámé zahrady. Nacházelo se tam
snad *místo*? O chvíli později jsme přesto pokračovali
v chůzi památným prachem

Osvětlení

Rozžaté nebe dává vyvstat kosti
Strom si sáhl do prachu hrabivým stínem

Tráva vlažně ožívá na hrobě
Bzučící neprostupnost siluet uschlý blesk
klouže dávný flanel

Rezavé větve jestli strne vítr
drhnou o prázdno pozadí
Nedovedli bychom jinak při té záři

Oslněná zeď staví na odív své tajemství
aniž je vydá

Nad námi už teď
dávné zčeření zrcadla

Stáří ticha

Prchající plyn sivě rozechvívá vzduch
v zapomínání soumraku nad zmrzlou hlinou
Navečer je z náměstí znovu poušť pár kroků za
městečkem
je země dosud holá
někdo se rozpomene na obzor snad i na pobledlou
hvězdu
Ztichlí sousedé k nám prorůstají tmou



Petr Král, začátek devadesátých let.

Obzory

Olze a Michelovi Le Guévelovým

I

Štěstí bylo docela blízko, v království zahrady, na svazích hebkých, zelených kopců jen zlehka omžených výčítkou, posetých korunami zjihlých, ale zřetelně čitelných stromů. V jejich dosahu se tvůj pohled stával náhle horoucí i vědoucí, jen málo a řeklo by se pohled zakladatele, ohlížejícího se po svém díle. Ale vystavět, vlastnit zakládáním nebylo už pro nás.

2

Ztroskotaná zeď, oprané plátno oranžové stříšky pod bledým nebem, prkenná ohrada jen tak tak rozsvěcená cáry zašlých plakátů: byl svět k obdivování jenom ten, co tu byl předtím? Pod hrozbou zaslepení, tak jako tak, bylo už napříště nutné držet si nahotu všeho v bezpečné vzdálenosti od těla.

3

Noční poušť čtvrceného deptaná hvězdami.

4

A zas je tu návrat, prach, který si nenápadně sedá na stromy bulváru, aby znovu přiložil dusítko. V hloubi sálu, v příšeří a ve zčeření hlasů, které je stůj co stůj křísí k životu, pohled dosud zvlhlý vzduchem odjinud se vrací z daleka, neproniknutelnější a jasnější než kdy jindy.

Z okraje

I

Pro Mimi Divišovou...

Bludiště zahrádek u vody a za zákrutem zpustlá továrna.

U vody, ale málem jakoby už pod vodou: sinavá lucerna nad tovární zdí střeží už zatopené město, dusný mrak komárů větší nad temnějící záhon budoucí spoušť.

Děvčátko, které tu ještě mohlo proběhnout, neslo nerozžatou lampu nebo černé pouzdro bez houslí.

Jihnoucí světlo ji vedlo mezi kapusty neomylně plavými střepy kaluží a váhavé něhy.

2

...a Ivanovi

Ulice města zmlkly, zhoblovány tichem. Pod šedým plechem boudy u silnice, na kraji předměstí, klokotají řeči mírným varem do bledého světla hořáku: jeden chce přidat brambůrků, druhý dva párky jako obvykle, prodavačka je unavená na sezónu dopředu a léto váhá, nastavuje za sebe podzim a menší nehody. Ve městě dojedli a tráví; nasycená slova se bez hluku vracejí na svá místa v hloubi slovníků. Za městem se zastavil u boudy kamion s koněm a od kopyt, jež bijí o stěny, se rozechvívá noc jako gong.

Ve zčernalých keřích příkopu svítá sivý kov blesků a nahého masa.

(Amiens, srpen 1984)



Petr Král,
2007.

Tête-à-tête

Fernandu Ouellettovi

Tentokrát bylo jezírko suché; jen masa fontány vyhasle trůnila uprostřed. Zimní slunce, ne bez námahy, se o ni přelo s mrazem. Rozhlédl jsem se, zavěsil se na loket jednoho z litinových andílků a vyšplhal na fontánu. Zatímco chlad zvolna vnikal paží k hlubinám těla, viděl jsem oblaka míjející nad sousoším pohybovat zlehka modrým nebem.

*

Na nároží předměstské tepny mě optikova černobílá tabulka přilákala pod okno v prvním patře, kde je zavěšena. Stoupám si na špičky a pokouším se – jak se tu zdá namístě – *uvidět* co nejvíc. Obraz se ale pohledu zdráhá vydat: tabulka se svými úhledně tiskacími písmeny, odrazy ostře rýsovaných větví v prachu na okenním skle

se neodbytně staví do cesty přítmi tam vevnitř a prudkému světlu žárovek, které jím proniká. Spodní vrstva obrazu zůstává nedostupná; všechno mě tvrdošíjně vrací na hladinu, jediné obydlí.

*

O něco dál se náhle zaskví mé myšlení, před očima všech, na ortopedově vývěsním štítu, třícím nad krámem příčně do ulice: právě jsem k sobě mluvil o zimě a chladnu, které, říkal jsem si, *zjevuje kost* – a teď tu náhle stojím před tou skleněnou, mrazivě namodralou deskou, kde představuje nohu právě jen kresba kosti. Překvapeně postoupím blíž k desce, tvář nastavenou slunci. Mohu udělat víc?

Chvíli nato, sám ani nevím jak, se náhle otáčím zpátky – a zároveň s tím jako bych vymazal i vývěsní štít. Přede mnou je znovu jenom poušť chodníku, zaplavená světlem až k oslepení.

(Montréal, zima 1983)

♦♦

Nic dosud mírně rozhoupané křeslo
před prázdnou nedohlednou zátokou

Ze sbírky *Přízemní blesky* (1985)

Básně pro *Kontexty* vybral Ivan Wernisch. Fotografie:
archiv Petra Krále.

Čechy, země literárních objevů

Rozhovor s Andrzejem Babuchowským

Josef Mlejnek



Andrzej Babuchowski.

S polským překladatelem české literatury Andrzejem Babuchowským (1944) jsme se doposud osobně nesetkali, i když o sobě víme poměrně dlouho. Nejblíže jsme k tomu měli loni v listopadu při setkání polských a českých překladatelů v benediktinském klášteře Broumov, ale Andrzej na poslední chvíli onemocněl a nepřišel. A mé letošní plánované cestě za ním se nakonec postavila do cesty pandemie, takže jsme náš rozhovor nakonec uskutečnili dálkově a korespondenčně.

Vystudoval polskou filologii na Jagellonské univerzitě v Krakově, kromě překládání z češtiny se živil jako novinář a literární kritik. V letech 1967–1981 pracoval v katovickém studiu Polského rozhlasu, po vyhlášení výjimečného stavu byl propuštěn z práce. Poté byl zaměstnán v týdeníku *Katolik* a od roku 1988 do konce roku 2005 vedl kulturní rubriku v týdeníku *Gość Niedzielny* (*Nedělní host*). Žije se svou ženou Ewou v Katovicích, mají spolu dva dospělé syny.

Z češtiny přeložil více než čtyřicet knih, mezi nimi jediný polský výbor básní Jana Zahradníčka *Śpiew niedokończony* (*Nedokončený zpěv*, 1992) a obsáhlý výbor básní Bohuslava Reynka *Odłot Jaskółek* (*Odlet vlaštovek*, 2019). Je autorem antologie české metafyzické poezie dvacátého století *Na ostří plamene* (1998). Za popularizaci české kultury v Polsku získal v roce 2000 na Velehradě čestné uznání České biskupské konference, za překlady děl českého teologa Tomáše Halíka získal doma Cenu Fénixe (2008). V roce 2019 vyšel v Nakladatelství IPN jeho překlad knihy Miloše Doležala *Jako bychom dnes zemřít měli* věnované životu a mučednické smrti pátera Josefa Toufara. (jfm)

Narodil ses v Katovicích? Pochází odtamtud i tvůj rod?

Katovice nejsou mé rodné město. Narodil jsem se v Krasném, dnešní čtvrti městečka Rejowiec v Lublinském vojvodství, založeném Mikołajem Rejem, otcem polské národní literatury, který v jedné ze svých básní napsal: „A národové sousední nechť seznají, že Poláci nejsou husy a že svůj jazyk mají.“ Dědeček z otcovy strany pocházel z Busku (u řeky Bugu), vzdáleného nějakých třicet čtyřicet kilometrů od Lvova. Měl tam dům a vedl hospodu.

Můj otec Zbigniew se narodil v roce 1919 v Lublinu, kde žil až do vypuknutí války. Po maturitě vstoupil do důstojnické školy, ale brzy poté přišli Sověti a tátu, jak byl, v uniformě, posadili do vlaku jedoucího neznámo kam. V lesní stanici Szeptówka – dnes je to Šepetivka na Ukrajině – vlak na chvíli zastavil a táta požádal ozbrojenou stráž, jestli by nemohl v lese vykonat malou potřebu. Strážce o tom nechtěl slyšet, ale nakonec mávl rukou: Tak běž, ale hned se vrať! A v tu chvíli se stal zázrak: když otec vyběhl po náspu z druhé strany do lesa, vlak se dal prudce do pohybu a odjel.

Možná ho to zachránilo před Katyní?

V každém případě před gulagem. Při útěku potkal mladíka, který ho přivedl ke svým rodičům. Ti se o něj postarali, dali mu civilní oblečení, protože byl v uniformě. Nějak se pak dostal do Lublinu a zapojil se do odboje proti Němcům. Víím, že cestou domů našel medailonek s nápisem *Ježíši, v Tebe doufám*, který nosil ještě dlouho po válce.

Neměli bychom zapomenout na tvou maminku...

Moje maminka Leokadia (ročník 1923) pocházela z Rejowce, ale školní léta až do tzv. malé maturity strávila v Katovicích, protože tam dostal práci její otec pocházející z těšínského Slezska. Tátu poznala v Rejowci, protože musel krátce po návratu zase

z Lublinu utéct. Kolportoval podzemní tisk a musel se skrývat před Němci. Když ho gestapo nenašlo, sebrali jeho matku a drželi ji přes dva týdny ve vězení na Lublinském zámku, kde jí vymlátili všechny zuby, ale nic z ní nedostali. V Rejowci se rodiče v roce 1942 v tichosti vzali. Na tajné „veselce“ byla jen nejbližší rodina, farář a několik řeholních sester, které upekly svatební dort. Babiččin bratr potom mému otci sehnal práci u dráhy, kde už byl více v bezpečí. Na železnici nakonec pracoval celý život, a když dostal v roce 1946 práci v Katovicích, rodiče se tam přestěhovali natrvalo. Maminka nikdy nechodila do práce, starala se o domácnost a o dva syny – mám ještě o šest let mladšího bratra.

Jak jste se poznali s tvou ženou?

S Ewou jsme se seznámili během polonistických studií v Krakově, oba jsme působili ve Studentském divadle poezie. Spřátelili jsme se při cestě do Chorvatska, kam jsme se po dlouhých letech dvakrát vrátili, abychom oživilí dávné vzpomínky. Po studiích jsem se vrátil do Katovic, Ewa mne po roce následovala a vzali jsme se. Pracovala jako redaktorka mimo jiné ve Slezské knihovně, v Nakladatelství sv. Jacka a v *Nedělním hostu*. Po léta pozorně čte všechny mé překlady předtím, než je pošlu do nakladatelství.

Jaký byl tvůj první kontakt s českým světem?

První Čech, kterého jsem v životě poznal, se jmenoval Pepík. Příjmení si už přesně nepamatuji. Bylo to v padesátých letech, v období stalinismu. Pepíkovi bylo sedm nebo osm let, byli jsme vrstevníci. Ministroval v posádkovém kostele v Katovicích. Přicházel občas za mnou k nám domů, dokonale ovládal latinské ministrování a na jeho přání jsme spolu „sloužili“ mši. Vzpomínám si, že nám kalich nahrazoval malý svícen obrácený dnem vzhůru. Náš kontakt se přerušil, když se Pepík natrvalo vrátil do Československa. Nikdy jsem už o něm potom neslyšel.

Ve stejné době jsem se už setkával také s českým tiskem, ale vnímal jsem jenom obrázky, protože jsem česky pochopitelně neuměl. Vzpomínám si, že když jsem čekal u holiče, až přijdu na řadu, ležel tam vždy na stolku *Dikobraz*.

To u nás se v padesátých letech u holičů často povaloval pro změnu polský satirický časopis *Szpilki*...

Bylo mi tehdy sedm let a prohlížel jsem si dost zaraženě všechny ty rádoby směšné obrázky, které mě ani v nejmenším nerozesmávaly, byl jsem dítě vychovávané v úctě a lásce k církvi. Spíš mě šokovaly. Byla to hodně primitivní satira, v níž byla víra prezentována jako projev tmářství a zaostalosti, kněží jako vykořisťovatelé lidu a přísluhovači amerického imperialismu.

A nejen klérus, tj. vypasení faráři v něm dostávali co pro to, ale také různí keřasové a vůbec všichni buržoasti.

A teprve nedávno, když jsem překládal knihu Miloše Doležala o otci Toufarovi a o zázraku v Číhošti a prohlížel jsem si ilustrace, kterými autor doplnil svůj text, jsem si uvědomil, že to přece jsou stejné obrázky, které jsem už více než před půlstoletím viděl u holiče. Odulý Američan s cylindrem vodí papeže jako loutku, papež o něco níž vodí jako loutku faráře a ten následně tahá za oltářní křížek. Byl to pokus využít autentické události k zesměšnění církve. Komunistická vláda zároveň rozpoutala pronásledování ve velkém rozsahu.

Jak na tebe působila čeština?

Z chlapeckého období svého života si dodnes pamatuji ještě jedno bezprostřední setkání s češtinou. V učebnici asi pro třetí třídu základní školy jsme měli báseň J. V. Sládka *Ten náš pes* v češtině, byla jen přepsaná do polského pravopisu: „Ten náš pes,

/ skákal dnes, / skákal také včera; / bude as / skákat zas / zítra do večera. // Pejsku náš, / co to máš, / žes tak vesel stále? / „Řek bych vám, / nevím sám“ – / hop! – a skákal dále.“ Musím říct, že naše reakce, mne a mých spolužáků, na tu báseň čtenou s učitelovou pomocí nahlas a v originále byla přímo nadšená. Češi náhle získali naše sympatie, my se naučili báseň nazpaměť a mnohokrát jsme si ji o přestávkách opakovali. Jde o nezvratný důkaz toho, že literatura sblížuje národy.

Mně se z „volyňského“ dětství zahryzly do paměti některé polské písničky, jako třeba *Přijeli huláni pod okénko*... Měl tvůj školní zážitek později vliv na rozhodnutí studovat bohemistiku?

To byla spíš jen prehistorie mých kontaktů s Čechy a s českými zeměmi. Záměrně nepoužívám pojem Česko, protože se mi nelíbí. Když se rodiče po válce přestěhovali do Katovic, chodil jsem po základní škole na všeobecné gymnázium (lyceum) a v roce 1961 jsem začal studovat na Jagellonské univerzitě v Krakově polonistiku. Titul magistra jsem získal v roce 1966. Po dvou letech jsem se hlásil na fakultu slavistiky, neboť jsem si přál studovat srbochorvatštinu. Šéf katedry profesor Urbańczyk mě tehdy vyrozuměl, že o srbochorvatštinu má dostatek zájemců, ale přijme mne pod podmínkou, že se zapíšu na bohemistiku. Po krátkém váhání jsem souhlasil.

Sládkův pejsek radostně nezaštěkal?

To si už nevzpomínám, ale bylo to, jak se později ukázalo, jedno z nejdůležitějších rozhodnutí v mém životě. Semináře z české literatury tehdy vedl můj jen o několik let starší kolega Jacek Baluch, pozdější profesor Jagellonské univerzity a velvyslanec Polské republiky v Československu a v České republice v první polovině devadesátých let. Měl mimořádné znalosti, fascinovala ho česká kultura a především literatura dvacátého století. Objevoval pro mne věci, které jsem

předtím neznal. Za mnoho mu vděčím! Krátce po ukončení studia polonistiky jsem se vrátil do Katovic a začal pracovat v Polském rozhlasu. Studium bohemistiky jsem už nezakončil diplomem, ale naštěstí jsem mohl rozvíjet své české afinity i na rozhlasových vlnách, neboť jsem už jednou spolkl háček.

V polovině šedesátých let se v Československu dal do pohybu tzv. obrodný proces, který přinesl velké uvolnění především v kultuře, zatímco v Polsku došlo po březnu 1968 spíš ke zmrazení. Jak ses dostával k informacím o tom, co se děje u vašich jižních sousedů?

Informace o kulturní oblevě v Československu pronikaly do Polska postupně. Její první vlnou byla pro mne česká kinematografie. V Krakově a později v Katovicích jsem chodil na filmy Formana, Menzela, Passera a Chytilové. U nás byly tehdy velice populární snímky jako *Lásky jedné plavovlásky*, *Hoří, má panenko*, *Černý Petr* a o něco později ještě *Ostře sledované vlaky*. Po filmech vzápětí následovala literatura – Hrabal, Škvorecký, Kundera. V Polském rozhlasu Katovice, kde jsem pracoval v letech 1966–1981, se často hrály i melodie z českých muzikálů. Obecné klima v Polsku bylo tehdy pro českou kulturu velice příznivé.

V té době jsi už překládal?

Ještě před koncem studií mi ve varšavském *Tygodniku Kulturalnym* vyšel vůbec první překlad – tři básně Miroslava Floriana.

Florian patřil v české poezii šedesátých let k tomu lepšímu, ale v době normalizace se spojil s rolí jednookého mezi slepými. K překládání prózy ses dostal až později?

Katovické nakladatelství Śląsk mělo zavedenou ediční řadu Knihovna českých a slovenských spisovatelů, v níž se vedle socialistickorealistických

„slouhů“ (a bylo jich bohužel hodně) občas přece jen podařilo vydat něco opravdu hodnotného, například Kunderovy *Směšné lásky*, Škvoreckého *Zbabělce* nebo *Smrt krásných srnců* Oty Pavla. V téhle řadě jsem debutoval překladem satirického románu Jiřího Marka *Můj strýc Odysseus*. Češi v té době získávali v mých očích stále větší uznání, s o to větší bolestí a hanbou jsem prožíval v srpnu roku 1968 vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Pracoval jsem v rozhlasu, poslouchal dramatické zprávy o tom, co se u vás děje, a cítil jsem naprostou bezmoc. A právě tehdy ve mně uzrálo rozhodnutí, že se budu ještě intenzivněji zabývat českou literaturou, i když se mi přístup k ní zkomplikoval.

Vedle autorů, o nichž mluvíš, existovala skrytá tvář české literatury, o které psal Zdeněk Rožek a která byla v šedesátých letech odhalena jen částečně – šlo o básníky a spisovatele umlčené po únoru 1948. Jak ses dozvěděl například o Demlovi a Čepovi, o Zahradníčkovi a nakonec i o Reynkovi?

To nebylo vůbec jednoduché. Pomáhali mi v tom konkrétní lidé, jimž bych zde chtěl dodatečně poděkovat. V obou našich zemích fungovala za komunistů bdělá preventivní cenzura a mnoho autorů, obzvlášť v Československu, bylo odsouzeno k čtenářskému nebytí, takže moje objevování mělo často až detektivní charakter. Hodně titulů jsem získal oklikou ze Západu, kde působila exilová nakladatelství, ale hledal jsem spíš naslepo. Kamínkem, který uvedl do pohybu celou lavinu mých objevů, byl svazek básní Jana Zahradníčka *Čtyři léta* s doslovem Bedřicha Fučíka. Stalo se to v době válečného stavu, tehdy mě vyhodili z práce v rádiu za členství v Solidaritě. Byl jsem na tom hodně zle. A právě tehdy mě navštívil můj český kolega Petr Poslední, lektor českého jazyka na Slezské univerzitě, a daroval mi zmíněnou Zahradníčkovu knížku se slovy: To tě určitě trochu utěší. Hned večer jsem začal číst – a téměř jsem zkameněl! Zažil jsem šok, ale i něco jako

katarzi. Nikdy předtím jsem se nesetkal s tak geniální proměnou utrpení v literární dílo. Moje vlastní ponížení se mi najednou zdálo malicherné. Vrhli jsem se do překládání a poprosil jsem své známé, aby mi pomohli shánět další Zahradničkovy knihy. V roce 1985 jsem chtěl připomenout a uctít básníkovy nedožití osmdesáté narozeniny a zoslovil jsem překlady jeho básní do různých časopisů, především katolických. Všude je otiskli, i když tu a tam byly, například v *Tygodniku Powszechnym*, poznamenány zásahy „socialistické“ cenzury.

Jaký tehdy měly Zahradničkovy básně v Polsku ohlas?

Na můj zcenzurovaný text v *Tygodniku* se ozvala velice milým dopisem česká karmelitka, sestra Marie Magdaléna, která žila v Krakově a která mě krátce poté pozvala do kláštera v Koperníkově ulici – mluvili jsme spolu přes mřížku. Předala mi také několik „zakázaných“ knížek a časopisů. Sestra Magdaléna byla po řadu let vězněná, ale nikdy se nevzdala a nadále udržovala kontakty s disidentským hnutím. Zemřela v roce 2017 a je pochovaná na krakovském Salvátoru. Velice důležitou etapou v poznávání „skryté tváře“ české literatury pro mě bylo dvouměsíční stipendium Polského institutu křesťanské kultury v Římě. Přivezl jsem si z Věčného města velkou krabici knih – mezi nimi byly krom jiného básnické sbírky a velice zajímavá antologie *Básníci ve stínu šibenice*.

To bylo ještě za bolševika?

Ne, to se už psal rok 1990 a ve střední Evropě proběhly politické změny. V Římě jsem se seznámil s významným českým teologem otcem Karlem Skalicým, s nímž si doposud píšu. Mám většinu jeho děl, především teologických, a v domácím archivu více než sedmdesát jeho dopisů. Naposledy mi poslal svůj fascinující životopis *Vyznání na hraně času a věčnosti*. Po návratu ze stipendia jsem se

DOPIS SESTRY MARIE MAGDALENY SCHWARZOVÉ

J + M

Kraków dne 15. 10. 1985

Vážený pane,
dopis, který Vám píši na poděkování, musím začít dvěma omluvami: zaprvé neznám Vaši titulaci, a proto se omlouvám za neosobní oslovení, a zadruhé Vás prosím za prominutí, že nepíši polsky. Nechci urážet Váš zrak pravopisnými chybami, nejsem tu ještě dost dlouho, abych polštinu pořádně ovládla. Ale konečně myslím, že člověk, který věnoval článek plný porozumění málo známému a nepřekládanému básníkovi, určitě porozumí i tomuto povídání nevalné úrovně.

A tím se už dostávám k příčině tohoto psaní. Chci Vám prostě ze srdce poděkovat za článek o mém milovaném a uctívaném Janu Zahradničkovi v TP z 12. t. m. a celé redakci za to, že na sebe vzala nebezpečí zásahů cenzury a všechny s tím spojené nepříjemnosti. (Mimochodem, co Vám to vyškrtli kromě toho vězení? Asi Znamení moci nebo Dům Strach, ne?) Pán Bůh Vám to odplať. Věřte, že se za celou redakci TP často modlím, a už několikrát jsem za různé články chtěla poděkovat, ale neznalost polského vyjádření mi v tom vždy zabránila.

Na závěr bych se měla tak trochu představit. Jsem tu v Krakově od ledna t. r. jako řeholní sestra v klášteře Karmelitanek Bosych przy ul. Kopernika 44. Protože jsem byla v téže době jako Jan Zahradniček a za velice příbuzné „zločiny“ ve vězení, měla jsem neobyčejné potíže s vystěhováním do Polska. Nakonec se mi to podařilo pod podmínkou, že se vzdám státního občanství ČSR, a tudíž tu teď jsem jako „Bezpaństwowiec“ (Citát z Dow. Osob.).

Dnešního dne náš řád slaví pro nás velký svátek sv. Terezy z Avily. Prosím ji o přímluvu za Vás a upřímně Vám přeju hodně síly a vytrvalosti.

V Kristu oddaná

S. M. Magdalena od Ran Kristových

začal starat o vydání výboru básní Jana Zahradnička v Polsku. Díky finanční podpoře tehdejšího Konzulátu České republiky v Katovicích a spolupráci tří

dalších překladatelů se mi nakonec podařilo vydat v nakladatelství PAX svazek, kterému jsem dal název *Nedokončený zpěv*.

Co ještě jsi z té přivezené krabice předložil svým krajanům?

V únoru 1993 vyšlo zvláštní české číslo měsíčníku *Więź*, které mělo na obálce růžový tank. Publikoval jsem tam tehdy Skalického esej *Prolegomena k příští filosofii českých dějin* a skicu otce Karla Vrány *Teologie humoru* a krom toho jsem tam měl reportáž z pobytu na Moravě *Neopeřená svoboda*. To číslo u nás mělo mimořádně pozitivní ohlas.

Kdo tě oslovil z českých prozaiků?

Vzpomínám si, jak mě nadchly věci Jana Čepa. Jedna známá bohemistka mi půjčila román *Hranice stínu*, ale více se mi líbily povídky. Pro *Więź* jsem přeložil jeho esej *Dvojí domov*. Přes zdánlivou prostotu jde o spisovatele, který se těžko překládá, protože má v sobě něco neuchopitelného, co se může v překladu snadno ztratit. Nevím, co to je. Jakási zvláštní aura, nějaký odlesk ne z tohoto světa. Ale mezitím jsem zvolna „dozrával“ k práci na antologii české metafyzické poezie dvacátého století *Na ostří plamene*. Vyšla v roce 1998 v Poznani a inspirací a v jistém smyslu vzorem pro mě byla antologie *Krajiny milosti*, kterou uspořádal Ivan Slavík. Také jsem ho požádal, aby k ní napsal úvod. Vím, že knížka vyvolala u některých českých kritiků různé výhrady. Jedna recenze vyšla pod názvem *Antologie jako papírová pevnost*, někdo jiný se ptal, proč v ní není zastoupen Vladimír Holan.

A proč v ní nebyl?

Záleželo mi především na tom, abych polským čtenářům odhalil „neznámou tvář“ české literatury, naproti tomu Holan byl v té době v Polsku velice dobře známý a vyšla mu doma také řada knih.

V polovině devadesátých let jsem dělal rozhovor s Czesławem Miłoszem, který zpočátku nějak vázl. Zavedl jsem řeč na Vladimíra Holana a chtěl jsem s ním probrat případné styčné body jejich poetik, ale on přiznal, že Holana až na pár básní vlastně nezná...

To je zvláštní, ale reakce polských čtenářů, jimž byla tato kniha určena především, mě povzbuzovaly na duchu. V antologii se objevila většina závažných jmen z této oblasti literatury. Je v ní například báseň Miloše Doležala *Zvon*. Mezi zařazenými autory se objevuje rovněž Bohuslav Reynek, ale je zde zastoupen pouze básněmi v próze.

Na konci sedmdesátých let jsem poslal do Lublinu na katolickou univerzitu Reynkovy verše a zeptal jsem se, nevědí-li o někom, kdo by je přeložil do polštiny, ale nikdo se jich tehdy neujal. Jak ses vlastně dostal k poezii Bohuslava Reynka?

Pokud se pamatuji, daroval mi Reynkovy básně můj přítel a překladatel polské literatury Jaroslav Šubrt. Bylo to exilové vydání ve dvou svazcích pod názvem *Básnické dílo* s doslovem jistého Josefa Hradce. Možná budeš vědět, kdo se skrývá za tím pseudonymem? :

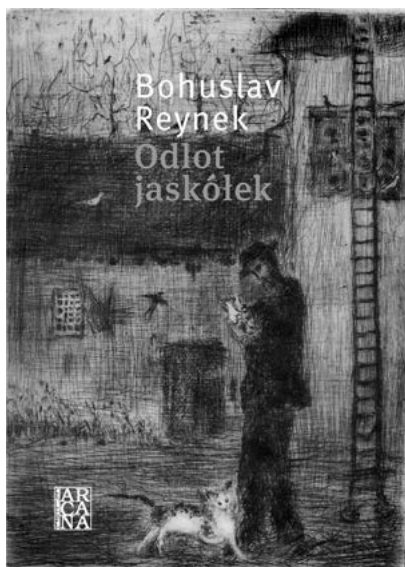
To nevím, ale říkám to s velkým sebezapřením :

Reynek mě silně přitahoval hned od začátku, ale dost dobře jsem nevěděl, jak se do jeho poezie správně „zakousnout“. Příkrádal jsem se k ní trochu jako zloděj nebo jako liška ke kurníku. Protože je velice netypická. Je na první pohled tradiční a starosvětská, je v ní plno narážek a odkazů na Biblii a křesťanskou kulturu, ale zároveň je nějak zakoreněná v modernosti. Forma je u ní rovněž silně různorodá. Obával jsem se, aby se toto vše v mém překladu neztratilo. Proto jsem se choval hodně opatrně a nejdřív jsem zkusmo několik jeho básní publikoval v rzeszowském periodiku *Fráze*. Ale nakonec se mi najednou ozval Wojciech Wencel,

který se po přečtení antologie *Na ostrí plamene* do Reynka zamiloval a napsal mi, že je šance vydat výbor jeho básní v krakovském nakladatelství Arcana. Přijal jsem Wojtkův návrh s chvějícím se srdcem, ale takovou příležitost jsem nemohl odmítnout. Přes půldruhého roku jsem pracoval trochu jako v transu. A myslím, že se to vyplatilo. Před dvěma roky vyšel první výbor z díla petrkovského básníka nazvaný podle poslední sbírky *Odlet vlaštovek*, s předmluvou Wojciecha Wencela a mým doslovem.

Čím si vysvětluješ Wencelovo nadšení Reynkovým dílem? Mimočodem se mu povedl roztomilý „překlep“ – název sbírky *Podzimní motýli* si přeložil jako „Podzemní motýli“ a nazval tak jednu ze svých sbírek.

Myslím si, že na jeho uhranutí Reynkovou poezií mají rovněž podíl tři výpravy do Petrкова, neboť se zachoval podle Goethova doporučení *Wer den Dichter will verstehen*. Anebo, jak radí Herbert, s nímž jsem měl kdysi tu čest dělat rozhovor do rádia, *aby se celou svou kůží změřil se světem*. Aby nasákl krajinou a atmosférou místa, v němž umělec, v tomto případě Bohuslav Reynek, žil a tvořil.



Obálka polského překladu básní B. Reynka *Odlet jaskólek*, Arcana, Kraków 2019.

Kdy ses poprvé vydal do Čech ty sám?

Protože vyznávám podobnou zásadu, vždy jsem toužil navštívit místa, kde se rodila a rozkvétala česká kultura, ale před nějakými čtyřiceti padesáti lety to nebylo tak snadné jako dnes. Můj první prázdninový pobyt v Československu se odehrál v roce 1976. Po příjezdu do Prahy jsme se se ženou ubytovali na Vlachovce, v Hotelu v sudech. Byla to dost kuriózní situace, protože jsme spali v obrovském sudu předělaném na pokojíček se dvěma postelemi. V hotelové restauraci každý večer probíhala taneční zábava, zdi byly pomalované výjevy ze života hříšných mnichů. Dodnes si pamatuji různé žertovné nápisy jako *V nebi budvar není, pijme ho na zemi* a podobně. Naštěstí bylo horké letní počasí, takže jsme většinu času strávili prohlídkami města nebo na nedalekém koupališti.

S kým ses v Praze tehdy setkal?

Moje fascinace Prahou se datuje už od počátku sedmdesátých let, od rozhovoru s významným českým polonistou Karlem Krejčím a především po četbě jeho znamenité knihy *Praha legend a skutečností*. Prahu jsem navštívil několikrát ještě před listopadem 1989, setkal jsem se s řadou ochotných lidí i mezi překladateli, s Jaroslavem Simonidesem, Danielou Lehárovou, později se zmíněným Jardou Šubrtem, kteří mi pomáhali a podporovali mě v různých situacích. V době, kdy jsem překládal román *Myši Natálie Mooshabrové*, jsem se v Praze sešel s Ladislavem Fuksem. Krátce předtím jsem také poznal Bohumila Hrabala.

Budu hádat: bylo to v jeho hlavním stanu v pivnici U Zlatého tygra?

Pamatuji se, že jsem si objednal pivo se žlutým pivním sýrem a zeptal jsem se číšníka, chodí-li tam pan Hrabal. On mi odpověděl: Pane, zrovna je tady. Spisovatel byl ve výborné náladě, u stolu s ním



Andrzej Babuchowski (uprostřed) na autorském večeru Miloše Doležala (vlevo) v Ratiboři, 2017.

sedělo ještě několik lidí. Nabídl mi, ať si přisednu, a přizval ke stolu také Otakara Bartoše, překladatele Schulzových *Skořicových krámů*. Hrabal mi tehdy řekl, že považuje tento román za nejkrásnější a zároveň nejsmutnější knihu na světě. Nakonec si vzal kabát a doprovodil mě k metru. Podruhé jsem ho spatřil ve stejné hospodě asi o deset let později. Věděl jsem, že se vyrovnává se smrtí ženy. Seděl osamocen s hlavou skloněnou nad sklenicí piva. Neodvážil jsem se za ním jít. Pohled na žalem sklíčeného autora *Tanečních hodin pro starší a pokročilé* mne hodně rozesmutnil.

Češi se často chlubí, že jsou jedním z nejateističtějších národů v Evropě, nebo že dokonce zaujímají na pomyslném stupínku první místo. Potvrdila ti při tvých návštěvách něco podobného i tvoje vlastní zkušenost?

Spíš jsem měl silný pocit, že mínění o Čechách jako nejvíce zateizované zemi v Evropě je hodně přehnané.

Více důvodů by se pro ně asi našlo v české části naší země než v moravské...

Je pravda, že se mou největší láskou stala právě Morava, *krajina mírných pahorků pokrytých lesy, opravdové „zagłębie“*...

Toto slovo se do češtiny překládá jako pánev, a ke všemu uhelná, nejraději bych je nechal jako záhloubí, protože případné slovo „zázemí“ naznačuje pouze jakousi povrchovou skrývku.

Nebo hlubinu? Hlubinu, z níž vystupují znamenití básníci a spisovatelé. Jakub Deml, Jan Zahradníček, Jan Dokulil, Jan Čep, Václav Renč a řada dalších. Moravu jsem navštívil několikrát, rovněž v době nezapomenutelné návštěvy Jana Pavla II. na Velehradě. Nejlíp jsem ji však poznal v roce 1992 během dvoutýdenních rodinných prázdnin v Brně. Staral se o nás tehdy jezuita otec Vojtěch Suchý, mimořádný a nezištný člověk, který nás každý den někam zavezl svým autem. Díky němu jsme tak poznali řadu svatostánků, měst a městeček. Přiznám se, že jsem do té doby nezažil takovou zhuštěnost poutních míst spjatých s kultem Boží Matky na tak malém prostoru: Tuřany, Lechovice, Kostelní Vydří, Vranov, Sloup, Křtiny, Rajhrad, Svatý Hostýn... I naše putování „po stopách Cyrila a Metoděje“ nám znovu připomíná, že křesťanství k nám přišlo z českých zemí a že Češi jsou našimi kmotry, tj. *křestními rodiči*. A je to křesťanství vzdor setrvalé laicizaci stále živé, o čemž nejlépe svědčí životopis číhoštského faráře otce Josefa Toufara, jednoho z mnoha českých mučedníků komunistické epochy. Jsem moc rád, že tento tragický příběh kněze, který tak mnohostranně vyložil Miloš Doležal v knize *Jako bychom dnes zemřít měli*, se nedávno dostal do rukou i polským čtenářům.

Mrzí tě, že jsi něco nepřeložil?

Možná jsem někdy zalitoval, že jsem tu či onu knížku nepřeložil nebo že mi někdo nějaký zajímavý titul vyfoukl před nose. Dnes se na to dívám jinak. Víím, že jsem udělal, co jsem mohl. Všechno

se stejně nedá stihnout. Je mi už skoro sedmdesát sedm let. A těší mne především to, že se mi prostřednictvím některých článků nebo překladů podařilo alespoň částečně narušit stereotypy Poláků v jejich pohledu na české dějiny, kulturu, náboženství, tradici. Nejednou jsem při reakcích svých krajanů zaznamenal nefalšovaný údiv, překvapení, občas dokonce nevěřícnost. Je pro mě velkým zadostiučiněním, když například vidím, že mé překlady a články inspirovaly k psaní dalších textů, reportáží nebo diplomek.

Co v nejbližší době plánuješ?

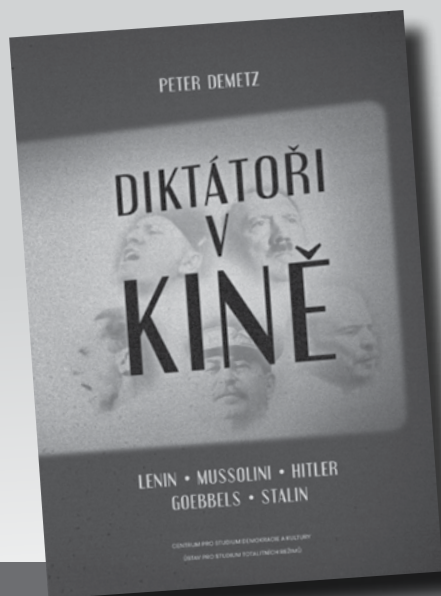
Po loňském *Odletu vlaštovek* jsem zatím žádnou přeloženou knihu nevydal, protože se v poslední

době soustřeďuji na publikování v periodikách. Přispěl jsem články a překlady do letošního českého čísla časopisu *Topos*, které mělo velice živý ohlas. A po něm se už objevila tři další! Velice rád bych vydal nějaký reprezentativní výbor esejů profesora Skalického. V šuplíku mám přeložený krásný triptych pro děti *Dobrodružství pavouka Čendy* od Pavla Čecha. Originál s krásnými autorovými ilustracemi vyšel v Petrkově. Ale patrně kvůli penězům se otázka polského vydání zatím nepohnula z místa. ■

Josef Mlejnek (1946), básník,
kritik a překladatel.



INZERCE



PETER DEMETZ

DIKTÁTOŘI V KINĚ

LENIN • MUSSOLINI • HITLER • GOEBBELS • STALIN

Knih známého germanisty, literárního vědce, kritika a překladatele Petera Demetze zachycuje pozoruhodný svět kinematografie coby nástroje i oběti propagandy v rukou diktátorů. Přibližuje filmy, které viděli a do jejichž podoby nezřídka zasahovali, režiséry, herce i herečky, jež zbožňovali.

A5 | vázaná | 236 stran | 349 Kč

Centrum pro studium demokracie a kultury
objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz





Ilse Tielschová

Významnou rakouskou básnířku a prozaičku s moravskými kořeny Ilse Tielschovou jsme již představili v jednom z minulých čísel *Kontextů* ukázkami z její básnické tvorby (1/2019). Je však více známá jako autorka románů a různých krátkých próz, které byly přeloženy do mnoha světových jazyků.

Tvorba Ilse Tielschové je často autobiograficky laděná. Narodila se v roce 1929 v Hustopečích, studovala na gymnáziu v Mikulově a ve Znojmě. V dubnu 1945 uprchla před blížící se frontou do Rakouska, kde vystudovala germanistiku a žurnalistiku na Vídeňské univerzitě. Od roku 1964 působí jako spisovatelka a básnířka na volné noze. V českém překladu loni vyšel v nakladatelství Books & Pipes její nejnovější román *Poslední rok*, nyní se k vydání připravuje výbor z jejích drobných próz *Vzpomínka na dědečka a jiné povídky z jižní Moravy*, v nichž se vrací na rodnou Moravu svého dětství.

Pro čtenáře *Kontextů* vybíráme povídku „Vzpomínka na dědečka“, ve které se plně projevuje autorčino poetické vidění světa a vypravěčské mistrovství.

Daleko odtud, na obzoru, kde se nebe a země zdánlivě dotýkají, vidím kráčet dědečka. I na tu vzdálenost ho dobře rozpoznám. Nebylo by ani možné ho s někým zaměnit. Nikdo jiný nechodí tak jako on, nikdo tak nenosí pušku přes rameno, nikdo nemá tak černé vlasy. Také jeho knírek je černý, konce jsou zatočené nahoru, jeho oči jsou tmavohnědé.

Dědečkovo jméno začíná na ZEM, to znamená země.

Můj dědeček jde přes kopce, přes pole, podél polní cesty. Vedle něj běží Flek, lovecký pes. Je jaro, brzy pokvetou broskvoně.

Můj dědeček je hodně veliký, to je tím, že já jsem malá. Běžím mu naproti přes kopce, stojím před ním, vzhlížím k němu, on mě zvedne a posadí si mě na ramena.

Flek, ten lovecký pes, pádí velkými skoky přes pole. Můj dědeček zapíská, pes se k němu vrací. Nad námi krouží na nebi skřivánek, zakloním hlavu, vidím ho, jen malou tečku, hned, to vím, bude padat jako kámen, těsně nad zemí se zastaví, rozprostře křídla a hra se bude opakovat znovu. To ale už neuvidím, mám jinou zábavu: dědeček zpívá.

Je léto, kukuřice je vysoká jako člověk, klasy plné, zrna už tvrdnou. Žluté obilí stojí na poli. Můj dědeček mávne kosou, obilí padá ve stejnoměrných řadách, ženy je posbírají. Stébla jsou ostrá jako nože, rozpíchávají ruce i nohy.

Můj dědeček mi ukázal, jak chodit bosý přes strnisko a nezranit se.

Nad poli se vzduch vedrem tetelí, polní cesty se mění v šedivé brázdy prachu. Když se teď zvedne vítr, tak před sebou požene mraky, do ulic města, přes tržiště, okolo oken, do všech skulin.

Podzim. Hrozny dozrály, po jednom je odřezáváme, noži nebo nůžkami. Vozy s po okraj plnými káděmi drkotají cestami kolem sklípků. Můj dědeček je ve vinohradech a na vozech, u vinařů a u koní, u sudů a kádí, v lisovně a ve sklípku. V celém městě je cítit rmut.

„Když víno kvasí,“ říká dědeček, „nesmí jít nikdo do sklepa bez hořící svíčky. Dokud svíce hoří, nehrozí nebezpečí.“

(Malý bílý špic, který patřil mé mamince, se ztratil. V zimě ho pak najde dědeček za jedním z těch sudů. MRTVÉHO.)

V předsíních teď leží kukuřice narovnaná do hromádek, večer se pak dospělí pěkně sesednou, vyprávějí si historky a otrhávají listy z klasů. Brzy začnou velké hony a přijedou páni z Brna a Vídně.

Tisíce zajíců s krvavou srstí na tyčích, zadní běhy svázané, tisíce zajíců s krvavou srstí, položené vedle sebe na zemi, za nimi účastníci honu, fotografem patřičně uspořádaní, myslivci, honci a psi.

Koroptve, bažanti, divoké kačeny v luzích, hajní v zelených punčochách a těžkých holínách, příšerně klející, prazvuky, které by nikdo nedokázal přeložit.

Můj dědeček plní nábojnice prachem a broky, čistí pušky, stojí u okna s loveckým dalekohledem v ruce a zpívá zhudebněnou báseň od Friedricha Schillera: S šípem, s lukem přes hory a doly.

Je zima. Není vidět zem, není vidět nebe, vidět je jen sníh. Psi poštěkávají ve spánku, vrčí a cukají pac-kami, ještě se jim zdá o velikém honu.

Venku jsou cesty zaváté, telegrafní dráty zpívají, dědeček zapřahá koně před sáně. Před pouličními lampami tančí sněhové vločky. Z domovních vrat dopadá žluté světlo na ulici, na tyčích visí žlutá kukuřice. Jdeme s konvičkami pro mléko, pozdravíme se, otiskujeme stopy do sněhu.

(Dědeček nachází mrtvého špice ve sklepe.)

Na kamnech ohřátá mince přitisknutá na ledové květy na okně, kukátko v ledovém lese. Černé vrány dřepí ve větvích stromů, ve třídách žhnou železná kamna.

Jdeme na noční mši. Tržiště září ve svitu měsíce, věžní hodiny odbíjejí půlnoc. Na chóru kostela

hraje dědeček na flétnu. Majitel papírnictví a jeho bratr mají housle vtisknuté pod bradu, sněhobílé kapesníky pod nimi se odrážejí od černých obleků. Vzadu šlape pihovatý chlapec měchy varhan. Sbormistr hraje s vervou a hlasitě. Starosta zpívá se sborem, farář se třpytí zlatem před oltářem, ministranti houpají stříbrnými zvony. Svatí vedle hlavního oltáře se jmenují Václav, Ludmila, Petr a Pavel. Dědeček hraje na flétnu a my zpíváme Tichou noc.

Naše město je maličké. Čtyři tisíce lidí včetně kojenců, k tomu krávy a voly, koně a býci. Většina prasat se v zimě zabíjí, počet hus, kačen a kuřat se radikálně snižuje kolem Vánoc.

V centru našeho města je tržiště, svažité, veliké, dlážděné kočičími hlavami, uprostřed se kříží dvě ulice, mezi kočičími hlavami kvetou pampelišky. Naše město má ve znaku vinařský nůž a hrozen. Vína máme hodně, voda je vzácná. Nosí se v dřevěných putnách na zádech z těch několika studní s pitnou vodou do domů, děti ji donášejí v konvičkách z bílého smaltu. V srpnu proud pitné vody, tekoucí z trubkové studny na tržišti, skomírá na tenoučký pramínek. Všichni čekají na DĚŠŤ.

Můj dědeček nalévá pitnou vodu do modrých skleněných lahví a přidává kysličník uhličitý. Modravé střepy leží za moruší na dvoře. Když se podrží proti světlu, zatřpytí se jako drahokam, když se dívám skrze něj, celý svět zmodrá, představím si moře, do kterého se ponořím, proplouvám mezi kouzelnými rybami.

Chci-li dědečka navštívit, čeká mě dlouhá cesta. U kopců na obzoru jsem hned. Roztáhnu ruce, odrazím se a několika velkými skoky jsem u něho. Odtam k jeho domu je ale daleko. Musím projít kolem staré pošty, po schodech skrz alej ke kostelu. Hodinář stojí přede dveřmi svého obchodu, v ústech fajfku, jeho pes Treff mě sleduje. Pekař dává do okna koš plný housek. Z otevřených dveří mě zasáhne vlna chlebové vůně, zvedá mě, nese mě dál k malinkatému obchůdku prodejce kol, odplaví na druhou

stranu ulice, propustí mě před výlohou papírnictví, kde mě vůně čistého bílého papíru odpoutá od pestrých hřbetů knih a dál mnou houpá. Potom se octnu na mostě, který vede přes potok. Jeho svahy jsou porostlé blatouchy, někdo pustil po vodě papírovou lodičku, zachytila se mezi dvěma kameny, musím sejít dolů, vysvobodit ji, aby mohla pokračovat v cestě akátovou alejí, kolem nádraží, ven do vlnící se šíře polí. Dál ke kovárně. Má tu být okován kůň. Kovář kuje železo na kovanině, jiskry létají, výheň žhne.

Přes potok vedou malé mostky, z jedné strany silnice na druhou, všechny musím přejít, sem a tam, jsou z prken, a když se přes ně přechází, houpají se. Na mé cestě cíhají nebezpečí. Dům těch dvou sester, o nichž vím, že jsou to čarodějnice, nejsem si před nimi jistá ani na druhé straně silnice, běžím, letím, bez dechu přibíhám před dům svých prarodičů.

V babiččině spižírně visí na provázcích ještě v zimě hrozny, vysušené na rozinky, sladké jak nikde jinde nebývají. Stojí tu nádoby se sádlem, zavařovací sklenice, med dědečkových včel. Babička stojí u sporáku, posouvá hrnce sem a tam, má s tím potíže, protože je malá a drobná, z díry ve sporáku sem tam vyšlehne oheň, když odsouvá nějaký ten hrnec, z pečí trouby je slyšet pípání čerstvě vylíhnutých kuřátek a kačenek, které tam tráví první dny života u nasekaných kopřiv a vařených vajíček. K babičce patří dvůr s množstvím slepic, široký a vydlážděný cihlami, vždy čerstvě zametený, ale přesto je všude plno slepičinců, zeleninová zahrádka s astrami a jasmínem, divočina s křenem a keři bezu, moruše. K babičce patří obývací pokoj s koženou pohovkou, rádiem, komodou a zrcadlem v dřevěném rámu, s mouchami, které se nedají odehnat, posedávají na všech kusech nábytku s očima vyvalenýma do stran a trou si přední nohy.

(Moje babička chytne kuře a nese ho ke špalku. Kuře ze strachu mlátí křídly, babička

je dovedným hmatem uchopí svou malou rukou a sekyrou mu usekne hlavu. Kuře pak bez hlavy poletuje bíle líčeným podloubím ještě několik metrů, pak zůstane ležet, ještě dlouho pak šhubá křídly. Babička si utírá do zástěry prsty od krve.

Babička drží husu mezi stehny, zakrouží jí krkem a kuchyňským nožem jí prořízne hrdlo. Krev kape červeně přes bílé peří.

Prase je taženo přes dvůr, vytrhne se, dědeček, pacholek a řezník se zástěrou bílou jako sníh ho zase v keři angreštu chytí, dřevěné troky už jsou připraveny, prase kvičí, řezník zvedá blýskající se nůž, dřevěné troky jsou pak plné kouřící krve, rozpárané prase visí na háku, řezníkova zástěra je rudá, všichni mají krvavé ruce.

Potom sedíme všichni ve světnici kolem stolu, přinášejí se velké mísy s kusy masa, babička mi z nich vybírá kousky na talíř a říká: „TO JE Z UCHA, abys lépe slyšela, TO JE ZE SRDCE, aby tvé srdíčko bylo zdravé, TO JE Z JATER, TO JE Z TVÁŘE, jen jez, ať ti chutná,“ a všichni si začnou vydatně nabírat.)

K dědečkovi patří včelí úly, bíle líčené podloubí vedoucí ke chlívům, chomout a kožené opratě na stěně, teplý pach koňské srsti, půda na seno a stodola, sýpka s horami zrna. Patří k němu psi, těžké holínky, pušky.

Můj dědeček zná všechny písničky na světě, všechny a se všemi slokami. Ten první jeho jména prý přišel z Maďarska.

A jak milujeme všechny slavnosti, dědeček a já! Ty velké jarmarky hned po Velikonocích a začátkem podzimu, k nimž přijíždějí kupci z daleka na vrchovatě naložených koňských nebo volských spřeženích, přicházejí také ze Slovenska, ženy nastrojené, s pestrými hedvábnými sukněmi, pohupující se

spodničky ukončené krajkou, různolící, černoooké, šátek pěkně pod bradou uvázaný, štěbetající, smlouvající, nabízejí své hliněné nádoby, stuhy na zástěry, balíky látek, vyřezávané vařečky a prádelní šňůry, celé náměstí se promění v město stánků, jsou postavené podél ulic, hračky a vlněné spodní prádlo, nitě a jehly, noční košile, modrotisk na zástěry, kuřata a kachny, vejce a husy, smaltované nádoby se tyčí ve slámě, mezi nimi muži s prodejními podnosy zavěšenými na krku, hřebeny, zrcátka, spony do vlasů, jehlice a všelijaké tretky, hospodyně s taškami a koši, osahávající břicha hus, vázící, smlouvající, kráčející od jednoho stánku ke druhému.

Ach, kdybych mohla ještě jednou procházet tou tlačenicí, minci sevřenou v pěsti, nebo jen zírat a číchat, naslouchat, před stánky s lesklými trumpetami, foukacími harmonikami, plyšovými hračkami, panenkami, tureckým medem, bramborovým cukrem, pendreký, černými a červenými. Opička tančí na vodítku, medvěd se točí v rytmu tamburíny. Dívat se, vychutnávat, oddávat se zvukům, vůním, barvám, být pozdě objevená mezi cáry papírů a zbytků bud, unavená a se zkaženým žaludkem, potom po dva dny nemocná.

Babička se vyhýbá hlučné družnosti, dědeček ale, když se v neděli po slavnosti sv. Rocha slaví posvěcení, tančí polku a valčík při zvucích dechovky celou noc.

(Dědeček a já kráčíme úvozem na kopec. Obrovská hranice chrastí a slámy ční navršená v temnotě. Staří a mladí, děti a dospělí, se tlačí namačkaní hlava na hlavě. Mládenci přikládají k chrastí pochodně, plameny se zakusují do slámy. Praská to a prská, jiskry létají, diváci uhýbají. Někdo zpívá, nikdo se nesměje. Oheň dohořívá, chlapci se chytí za ruce a skáčou přes řehavé uhlíky. Patnáctiletý syn zahradníka skočí příliš málo a padá. Dědeček ho vytrhává z uhlíků, válejí ho v trávě,

házejí na něj deky. „Musí teď umřít?“ ptám se maminky. „Možná,“ říká moje maminka.)

Kosy, srpy, hrábě, motyky, cepy, vidle, dřevěné násady tisknoucí se k ruce, železem pobitá dřevěná kola, oje vozů, biče, podkovy, zvonky saní, hory kukuřičné slámy, sláma všude, talíře s chleby, soturky, ve kterých se nosí lahve, sláma naskládaná do obrovských stohů, stodoly až po střechu naplněné obilím, na slunci usušená jetelina, vůně fenyklu.

Můj dědeček kráčí široce rozkročený velkými kroky přes pole. Položil si pod jazyk tři zrna pšenice, pravidelnými švihy rozsévá osivo. Dědeček mě naučil rozeznat zrna žita od zrna pšenice, plést slámové lemovky ze stébel, pískat na zelená stébla obilí. Od dědečka vím, kde hnízdí koroptve, jak se vylamuje zelená kukuřice a jak se v žáru kamen opéká.

Můj dědeček ví všechno, slyší všechno, vidí všechno. Umí vždy poradit, umí vždy uchlácholit.

(Když dítě onoho dne vyšlo ze třídy, nenašlo svůj kabát viset na věšáku jako obvykle. Ležel v rohu chodby, špinavý a zmuchlaný. Byl to pěkný nový kabát, teple vatovaný, s malým kožešinovým límečkem, ušitý u krejčího ve městě. Dítě kabát zvedlo, nemotorně se snažilo jej uhladit, pak to vzdalo a kabát si obléklo. Když se otočilo, pohlédlo do posměšných obličejů svých spolužáků.)

Dítě mělo strach. Bylo samo na jedné straně, na druhé straně jich bylo mnoho, tvořili zeď, vyčkávali, neřekli ani slovo. Východ byl na druhé straně zdi, za ním byla ulice.

To celé trvalo jen pár okamžiků, ale ty se protahovaly, byly vyplněny strachem z toho, co se stane.

Když dítě, protože už tak stát nemohlo, učinilo první váhavý krok směrem ke zdi, přišel školník, zeď se rozestoupila, dítě bylo zachráněno, ale jen na několik minut. Na ulici ho ti ostatní doběhli, vytrhli mu

aktovku z ruky, hodili ji do bláta, udeřili dítě do zad, to zakoplo a spadlo, ostatní utekli.

Dítě vstalo, pokoušelo se kapesníkem aktovku očistit. Taška byla ze žluté kůže, nová a lesknoucí se ležela pod vánočním stromečkem, teď měla na přední straně hluboké šrámy. Dítě by se rádo rozplakalo, slzy však zadrželo, vzalo tašku a šlo samo dál ulicí, přes náměstí nahoru, kolem sloupu Nejsvětější Trojice a kolem kostela. Jeho koleny krvácelo, vlněná punčocha se přilepila na kůži. Šlo kolem pošty, zabočilo do ulice, vešlo do jednoho domu, zazvonilo u dveří jednoho bytu. Maminka, která mu otevřela, si ho prohlédla a řekla: „Proč ses nebránila? Já jsem se vždycky bránila, když jsem byla tak stará jako ty!“)

Můj dědeček se již dávno všechno dozvěděl. Utěšuje mě, zpívá písničku a říká: „Nic si z toho nedělej, za dvacet let bude všechno dobré.“

Odrážím se, rozpráhuji ruce, letím za dědečkem, který jde přes kopce, lovecký pes Flek mi skáče naproti, je tu také šedá kočka Streuni.

Kvetou meruňky, broskvoně, třešně a mandloně. Kvetou lípy na tržišti a také akáty v aleji, která vede k nádraží.

Než přijede ten malý vlak, můžeme na koleje pokládat mince a potom je rozježděné zase posbírat. Také se dá ale jen tak sedět na železných tyčích zábradlí, žvýkat květy akátů nebo lékořici, rozkoušávat semínka fenyklu mezi zuby a přitom pozorovat, jak se přednosta stanice naparuje v uniformě a čepici, píšťalku v ústech.

Dají se sbírat květy lípy, v zimě je z nich načervenalé zabarvený, sladce vonící čaj. Dají se sbírat květy divokého heřmánku a mýt si jimi vlasy. Plavé vlasy jsou pak ještě plavější, černé zůstanou černé. Bradavice se mohou natírat bílou šťávou divokého prýšce, když má člověk štěstí, později upadnou. Také se dá ale pobíhat za bubeníkem, který táhne

městem. S obrovským rámusem tancuje paličkami na bláně svého bubínku. Otvírají se okna, dveře, vrata domů. Slyšte lidé, co vám bubeník chce říci! „NA VĚDOMÍ SE DÁVÁ,“ vykřikuje, „NA VĚDOMÍ SE DÁVÁ, ŽE...“

Žebříňák, sáně, lehký, kůží potažený koňský povoz, na kterém dědeček jezdívá krajem, brány, válec, pluh. Vraníci, ryzáci, bělouši. Můj dědeček zná jména všech zvířat, všech rostlin, všech ptáků. Ví, kdy se stříhá víno, vyvazuje jej, vytáčí med z pláství.

Žlaby, kádě, sudy, stoličky na dojení, máselnice, konve, koše a džbány.

Křídla oken klapají ve větru, déšť bubnuje na střechy, voda stéká do sudu na vodu.

Dědeček donáší domů světle zelenou rosničku. Ví, kde jsou divoké kačeny. Ukazuje mi jestřába, kroužícího nad slepičárnou.

Můj dědeček je větší než všichni dědečkové na světě. Sklepní kameny, pohraniční kameny, kameny na polích, patníky, žulové dlažební kameny, oblázky v potoce, cihly, které se vypalují z jílu hliniště, sněhobílé kočičí hlavy z Pálavy.

Mezi kamennými schody kostela kvetou pampelišky.

Můj dědeček kráčí na obzoru, prochází korunami stromů, překračuje věž kostela s černým ciferníkem hodin, přes spořitelnu, přes budovu pošty.

Přesně ve dvanáct opouští spořitelnu její ředitel, hodinář stojí ve dveřích svého obchodu, fajfku v ústech. Pan vrchní učitel právě rozebírá květ robinia pseudoacacia. Kadeřník zajíždí ostře nabroušenými nůžkami malé holčičce do ucha. Z okna radniční věže vykukuje slečna Stefanie s trapasličím pinčem v ruce. „Bude pršet,“ šeptá si, má své zkušenosti.

Zvedá se vítr, kukuřičná pole šumí, žito ševlí kolem třešní, strážník ztroskotá, nedohnal včas svou modře kostkovanou kapesníkovou plachtu. Paní vrchní učitelová si přidržuje paruku, slepice vlají nad dvory, poté na dláždění tleskají první kapky.

„Dědečku,“ volám proti větru, „je duben, pod keři akátů kvetou bílé fialky!“

Dědeček se na mě směje. „Duben, duben, ten si dělá, co chce!“

„Dědečku,“ volám, „co se stalo s těmi hlídači polí? Zaklínadla, kterými jsme zaříkávali šnečí tykadla, už nepůsobí! Dědečku, co uděláme s tím polétávajícím pískem? Tvůj dům je už po střechu v duně!“

Dědeček roztahuje ruce, odlepí se ze země, letí nebem, já se odrážím a letím za ním. „Utěš mě, dědečku,“ volám, „něco se mi stalo!“

Dědeček letí strašně rychle, už ho nedoženu. Ještě ale slyším jeho odpověď: „Nic si z toho nedělej,“ volá, „za dvacet let bude všechno dobré!“

POSTSKRIPTUM:

Můj dědeček je pohřben někde na malém hornofranckém hřbitově. Lidé z vesnice ho měli rádi, psi za ním běhali, děti přicházely poslouchat jeho písničky. Mezi těmi málo věcmi, které mu zůstaly, byla jeho flétna. Někdy na ni chodil hrát do lesa. Když šla babička s ním, plakala. Děti, které dědečka znaly, jsou dnes dospělé a na toho starého muže už zapomněly. Jeho písně ale naučily své děti. Ještě dnes, jak mi bylo řečeno, se ve vesnici zpívají. ■

Ukázka z připravované knihy *Vzpomínka na dědečka a jiné povídky z jižní Moravy*, přeložila Jarmila Červená.

Sławomir Mrożek fatalista

Rozhovor
s Antonim Liberou

Karol Grabias



Sławomir Mrożek. Foto: Michał Łepecki, Agencja Gazeta.

Polský spisovatel a dramatik Sławomir Mrożek by se letos v červnu dožil devadesátí let. V Čechách je známý z řady knih povídek, do češtiny byly přeloženy téměř všechny jeho hry, které se hrály a hrají na řadě našich scén. Když Mrożek před sedmi lety 15. srpna 2013 zemřel, přinesly Kontexty obsáhlý nekrolog. Antoni Libera se v rozhovoru s redaktorem vydavatelství Teologia Polityczna zamýšlí nad vnímáním Mrożkova dramatického odkazu a jeho aktuálností nejen v Polsku, ale rovněž v současné Evropě. (jfm)

Divadelní teoretik a kritik Jan Kott v roce 1965 napsal, že „Witkacy přišel příliš brzo, že Gombrowicz je úplně mimo a že Mrożek přišel jako první v pravý čas. A to jak podle polských, tak i podle západních hodin“. Souhlasíte s tímto hodnocením? Opravdu Mrożek „přečetl a vyjádřil napětí evropského ducha v poválečné epoše v pravý čas“?

Jan Kott byl známý tím, že často přicházel nejen s efektními, ale přímo zavádějícími názory. Přiznám se, že žádná z jeho zlatých myšlenek mne neoslouje. Proč zrovna Witkacy „přišel příliš brzy“? Co

znamená, že Gombrowicz „je úplně mimo“? A v jakém smyslu přišel Mrożek „v pravý čas“? S tím nemohu souhlasit, jsou to jen bláboly.

Podle mne přišli všichni tři spisovatelé ve svůj čas, i když každý jiným způsobem. Witkacy jako první vytušil a podal přesnou diagnózu toho, kam směřuje zesvětštělá evropská civilizace. Viděl zblízka revoluci v Rusku a pochopil všechny její důsledky. Naproti tomu Gombrowicz se potkal s duchem doby náhodou nebo oklikou. Když před válkou psal svůj román *Ferdydurke* a po mnoho let se zabýval polskou „neautentičností“ a „nedospělostí“, nepředpokládal, že jeho pozorování a teorie

se budou týkat jak skutečnosti ovládané komunismem, tak i – v jiné rovině – skutečnosti, která se na Západě začala vyvíjet ve směru „vzpoury mladých“, k níž došlo v roce 1968. Gombrowicz nebyl prorok jako Kafka, Orwell nebo Huxley. Udělali z něj proroka *post factum*. A uskutečnila to ve značné míře francouzská levice, včetně komunistů, kteří jej, nezapomínejme, jako první navrhli na Nobelovu cenu.

No a nakonec Mrožek. Ten nejprve skvěle popsal to, co se v Polsku stalo po válce – především v *Tancovačce* a v *Tangu*. A později, v době, kdy už odjel ze země, to, co se stalo se Západem – ve *Šťastné události*, *Jatkách* a *Smlouvě*. Proti všemu zdání má Mrožek blíže k Witkacymu než ke Gombrowiczovi. Měl analytické, abstraktní myšlení. Vnímál svět a jeho problémy „strukturálně“ a tvořil jejich myšlenkové modely. Gombrowicz byl náladový, bouřlivý člověk s intuicemi. A jeho teorie „lidské církve“ a „sebestvoření člověka“ se nezdá být příliš objevitelská.

Všimněme si tedy blíže vizí v dílech samotného Mrožka. Čím se liší diagnózy poválečného světa obsažené v *Tancovačce* a *Tangu* od diagnóz ve *Šťastné události*, *Jatkách* a *Smlouvě*? Jsou jeho reflexe z obou období podřízené ose Polsko – Západ a nelze je zobecňovat?

Zdá se, že *Tancovačka* a *Tango* se ke specificky polské skutečnosti vztahují více než ostatní zmíněné hry. *Tancovačka* je parabolickým obrazem společenské revoluce, k níž došlo v naší zemi v důsledku druhé světové války a agrese sovětského Ruska. Společenská místnost ve hře představuje prostor předchozího období. Vstupují do ní tři chasníci reprezentující novou „lidovou“ společnost. Nová společnost se chce po vzoru té staré bavit. Neví ovšem, že na taneční zábavu je třeba se připravit, něco vymyslet a také se umět bavit. Tři chasníci nic takového neumějí, pouze si to přejí. Zažijí bolestné zklamání, které je přivede k tomu, že se snaží najít obětího beránka. Není-li zábava, ať je alespoň

pohřeb a pohřební hostina. Ale pohřeb a pohřební hostina se neobejdou bez nebožtíka. Proto nakonec málem dojde ke zločinu. Mrožek napsal tuto hru na počátku šedesátých let, proto nemohl po A říci i B, že totiž ke zločinu, a to ve velkém rozsahu, už fakticky došlo. Proto osudnou akci na poslední chvíli zastavil.

Tento model samozřejmě poskytuje dostatečný prostor a lze ho použít i pro jiné situace. Nicméně vzhledem k typu postav i s ohledem na kolorit této grotesky se vše spojuje především s realitou poválečného Polska.

A co *Tango*?

S Tangem se to má podobně, ačkoli jeho „model“ je mnohem prostornější. V době svého vzniku, v polovině šedesátých let, bylo *Tango* vnímáno především jako obraz porážky inteligentské vrstvy, která se při zápasu s předválečnou formací zemansko-měšťanskou snažila nastolit nové uspořádání (patrně levicové s lidskou tvář) a prohrála s velkým Chámem, jehož podcenila nebo nebrala vážně. V jednu dobu *Tango* dokonce četli – což bylo dost legrační – jako porážku „revizionistů“ (exkomunistů) při střetu s „chámskou“ frakcí Mieczysława Moczara, která se zrovna chystala chopit moci. Hra samozřejmě výrazně přesahovala rámec časné politiky. Vyjadřovala neodvratnou porážku falešně pojaté pokrokové síly. Až na to, že Mrožek nenastiňoval žádnou perspektivu, jako kdyby ani nic nemohlo být jinak. Jeho vize byla fatalistická. Do určité míry šlo zároveň o zúčtování se sebou samotným, neboť postava Autora je nepochybně zvláštní autoportrét. Koneckonců Mrožek hned po válce a ještě dalších deset let věřil v obrodu polské duchovnosti pomocí marxismu. Jeho averze vůči předválečnému uspořádání Polska byla v každém případě natolik silná, že si nedokázal pomoci a musel je zesměšňovat. Později za to platil těžkou kocovinou. Ne proto, že by neměl ve svém kriticismu pravdu, ale proto, že se ve své kritické šarži spráhl s něčím ještě horším.



Sławomir Mrożek: *Tango macabre*, Divadlo Husa na provázku, 2016. Foto: Jef Kratochvil.

Mrożek prošel zajímavým vývojem od postoje levicově buřičského k postoji konzervativně zachovnému. Jeho cesta byla zcela opačná než například u jeho vrstevníka Harolda Pintera, s nímž bývá často srovnáván a jenž nakonec skončil jako zešílejší krajní levičák. Myslím, že právě z tohoto důvodu získal na konci života Nobelovu cenu – za svou fanatickou kritiku USA a evropské buržoazie. Mrożek si jej velice cenil jako dramatika, ale jako člověka ho nesnášel.

Jaký vliv měl na Mrožkův ideový vývoj jeho odjezd z Polska v roce 1963, tedy několik let před propuknutím protikulturní revolty?

Připomeňme si, že Mrożek v roce 1963 neodjížděl do Itálie z politických důvodů. Nebyl pronásledován ani šikanován. Naopak, těšil se spíše přízni mocenských špiček, nemluvě o obrovské popularitě, kterou rychle získal u publika. Zcela určitě neodjížděl za hranice s myšlenkou na útěk a emigraci (jako například Leopold Tyrmand). Měl štěstí, že se mu během zhruba sedmi let podařilo vybudovat dostatečně silnou pozici, v Itálii normálně žil a obešel se bez různých stipendií.

Začátky pobytu na Západě pro něj však nebyly lehké. Především je třeba mít na paměti, že v té době byl schengenský prostor v nedohlednu a cestování po Evropě bylo obtížné. Člověk i na Západě všude potřeboval vízum a pokaždé o ně musel znovu žádat. I pro průjezd nějakou další zemí bylo nutné tranzitní vízum. Mrożek usazený v malém městě Chiavari se cítil být poněkud izolován. Obával se, že na jedné straně ztratí kontakt nejen s polskou realitou, ale i s jazykem, a že na druhé straně nemá příliš velkou šanci se literárně vyrovnat se západní realitou. Neustále o sobě prohlašoval, že „je příliš velký pro Polsko, ale příliš malý pro svět“. A jeho díla byla zjevným pokračováním toho, co psal doma.

Kdy se jeho situace změnila?

V roce 1968, když po vpádu armád Varšavské smlouvy do Československa napsal protest do *Le Monde* a odmítl se do Polska vrátit. Tehdy se z něj stal jakýsi poloviční emigrant, protože polské státní orgány jej přes to všechno kupodivu nezbavily občanství. A právě důležité události v jeho osobním životě (v té době se také přestěhoval do Paříže) probíhaly

současně s kulturní revoltou ve Francii. Pro Mrožka to znamenalo bod obratu. Pochopil, že když za sebou pálí mosty, a odsuzuje se tím k životu na Západě, objevuje se ve světě, který se mu jeví jinak než předtím. Do té doby vnímal Západ jako vysněnou liberální demokracii, kde existuje skutečná svoboda projevu, svobodný trh, a že tedy jde o „nejlepší z možných světů“, jaký si lze představit v moderní poválečné epoše. Po květnové vzpouře si naopak uvědomil, že nešlo o žádné přechodné pozdvižení – o jednu z mnoha studentských bouří, jíž se projevovala generační výměna –, ale o skutečný zlom, který uzrál už léta a předpovídali jej takoví filozofové kultury jako Marcuse, Fromm a další.

Jakou optikou Mrožek nahlížel tuto klíčovou dobu změn v evropské kultuře?

Mrožek v mládí osobně zažil stalinismus, takže proces, který v šedesátých letech v západní Evropě začal, pochopil mnohem lépe než tamní, většinou levicově zaměření spisovatelé a myslitelé. Ti ve společenských proměnách spatřovali odedávna očekávaný zlom, který měl vést k radikální přeměně buržoazní společnosti. Naproti tomu Mrožek okamžitě rozpoznal kulturní katastrofu. První předzvěstí této diagnózy je hra *Šťastná událost*, jež – zatím ještě dost povrchně – líčí to, co se stalo. Dá se říci, že jde o jakési druhé *Tango* v malém, týkající se tentokrát západní civilizace. Namísto chána Edka se v této hře objevuje dítě-upír narozené ze šíleného svazku – dítě, z něž se záhy stává zrůda, která nakonec všechny postřílí. A hned poté přicházejí skvělá *Jatka* a řada her dále rozvíjejících toto téma:

Smlouva, *Velvyslanec* nebo *Hrbáč*. Všechna tato dramata diagnostikují a popisují proces velkého úpadku, který směřuje k sebezpopření evropského ducha. A čím více Mrožek tuto skutečnost exponoval a vysmíval se jí, tím hůře byl chápán a přijímán.

Západní kritika i veřejnost chtěly v Mrožkovi vidět věčného kritika starých zteřelých pořádků: ať už šlo o předválečné Polsko nebo o dogmatický stalinismus (v širším smyslu o totalitarismus pod krvavým sovětským praporem) či nakonec o liberální buržoazii lačnící po zisku, nezřízenou a bezideovou, jak ji zachycuje slavný film Marka Ferriho *Velká žranice* (1973). Jakmile se však Mrožek začal zjevně strefovat do mladých reformátorů šířících destrukci a propadajících psychedelickému šílenství, stával se stále méně oblíbeným a ceněným. Nakonec nad ním mávli rukou jako nad nevyléčitelným polským konzervativcem.

Právě tato situace v západní Evropě jej nakonec v polovině osmdesátých let přiměla k rozhodnutí odstěhovat se do Mexika. ■

Vyšlo v tematickém čísle s názvem *Polska (jak) u Mrožka?* časopisu *Teologia Polityczna Co Tydzień*, č. 222, 29. 6. 2020.

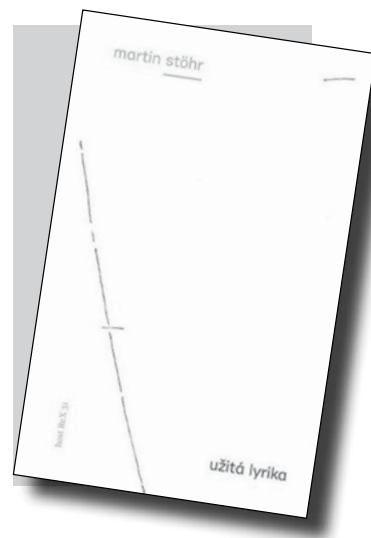
/ Z polštiny přeložil Josef Mlejnek. /

Antoni Libera (1949), polský spisovatel, překladatel a divadelní režisér.



Periferie je chlapský revír

Z poezie Martina Stöhra



„...a teď vylez na ten posed / a teď čekej laňku básně“ – můžeme číst na obálce páté básnické sbírky Martina Stöhra, nazvané prostě a jednoduše *Užitá lyrika*. „Básně jako lyrické nálezy, které se nenechaly odehnat. Zasuté vitráže vzpomínek a kradmých stesků při pouti časem, v němž život náš je v půli se svou poutí,“ stojí v upoutávce na sbírku autora, jenž v prosinci oslaví padesátku. „Lyrika užitá ve smyslu prožitosti, lyrika někomu snad i užitečná v duchu známého výroku: Poezie? Něco pro někoho, nic pro všechny...“

*když starý svět tiše klesá
tvé srdce usedá a září*

voda jde k našim prahům
naposled otevře každý a rád

na konci ulice je zasněžený lev
strč mu hlavu do tlamy a broukej

starý svět klesá nespěchej víc
mé srdce usíná směje se a září

♦♦♦

*Než zastaví spoj
ve větru se vlní
fialové květiny*

Doma v pruhu světla
leží kocour vycpaný
čirou slastí bytí

Chvíli tiše smlouváš
s Velikým Duchem
této nehybnosti

A Unkulunkulu
ať stoupneš kamkoliv
opravdu se nepodívá

♦♦♦

*Jak padá tma, ožívají armády komínů,
sténají mosty, nýty, řeka plyne jak boží vůle.
Den končí melancholickou procházkou.*

Periferie je chlapecký revír. V torně dvě
žárovky, sny o zdroji. V prodejně
Domáci dílna je šťastný i romantický muž.

♦♦

*ráno jsem se převalil na polštáři
našel pod ním svoje brejle
a lekl se, že neuvidím*

rozhrnul jsem závěs v okně:

bledý měsíc
konec lesa
dvě kolny

pole slunečnic
louka s kurty
starý hydrant

6.40

víc nic...

♦♦

*V neděli ráno je les boží.
Jen žena a její pes a já
a dva tři strážní andělé.
Společnost jednotná,
pokrytí žádné, zóny jen
bílé, sněhové. Najdu tu
vypáčenou chatu, schází
nám nerudný komisař Són.*

Slyším, jak kdesi v Malmö
práskly dveře, lépe přidat
a spěchat tam k mýtině.
Posed prázdný, srna civí
jak lama. Milenci, co si tu
v létě podávali rozkoš jak
velkou mýdlovou bublinu,
se teď hřejí u čaje za okny
Bylo nebylo. Sněhulák taje
jak tvoje sochy ze šerých let.
Až tu nebudeš, budu z nich,
Francesco, utírat zlatý pel.
Až umřu já, nevím kdo,
ale žena, pes, anděl, socha
i les... budou pořád boží.

Františkovi

♦♦

*Noční Halas
remix*

Říkám si pořád Poezie
a je to jen hrst orlích per
Přibude kůrka štěstí
údivu zkroušenosti
a nic víc

Říkám si pořád Láska
a je to jen milodějný kyslík tmy
Přibude trocha studu
zlacení samoty
a nic víc

Říkám si pořád Život
a ozvěnou slyším Sbohemdání
Veliký noční šramot
Ani zbla víc...

♦♦♦

Bylo to dávno

ve čtvrti za městem
 skoro jako na ostrově
 říkali tomu tam Berlín
 všude sněhu po kolena
 pod náma ležel Frýdek
 jak převrácený vrak

Byli jsme tři trosečníci
 v jednom kuse připití
 Ti dva seděli u karet
 já si bez přestání četl

J. občas popadl uhlák
 a odešel do kůlny
 ukrást uhlí cigánovi

E. se rychle svlékla
 vyřídili jsme to hned

Nikdy nevíš že už
 jsi byl na Věčnosti

Ani to nestojí za řeč

♦♦♦

Báseň

Když rozhrneš mlhu
 Bude tam mýtina
 Na kraji uvidíš dům
 Pokud chceš blíž
 Musíš si kleknout
 V oknech se svítí
 Nejsu dnes doma
 Jídlo máš v troubě
 Klíč za botníkem
 Báseň si najdi sám
 Jsme v ní oba malí
 Oba prvorození

Filipovi

♦♦♦

Sen 9/12

Ten dům visel ve vesmíru
 podepřený nějakou osou
 Byli jsme v něm sami dva
 Byl to náš neznámý svět
 chatrný trochu ale útulný
 Hrozilo že se vychýlí a zřítí
 Vzadu kam jsme neviděli
 naráz někdo odešel pryč
 Začalo se to všechno tak
 naklánět hýbat převažovat
 Dívala ses na mě dlouho
 a pomalu přišla o krok blíž
 Pomalu mlčky o krok blíž
 a tím se to celé zastavilo

Pavle

♦♦♦

Hvězda

Večer s otcem
ze zahrady za domem
hledíme na kometu
Zabalený v dece
toho stejně
jako vždy
moc nevidím
V divadelním kukátku
hvězda jak špendlík

•

Tolik lásky
se kterou se
nedá nic dělat

tatovi

♦♦

O Vánocích loď Santa María
konečně narazila na mělčinu

Velký náčelník Guacanagari
dovolil čtyřiceti mužům
složit lana, pušky, sudy
zákon, chlast a neštovice

Rodrigo snad chvíli váhal
pak přinesl brk z labutinky
pergamen a v lahvičce krev

Poryvy kouře nad obzorem
poslední opravdové věty
Na počátku bylo *bohužel*
Slovo, ta nekonečná tma

V kanceláři truhlářského
učiliště už jsem seděl ale
mohli si vybírat z chlapců
co prospívají s výbornými

Miloval jsem lipové dřevo
Osud mi daroval pergamen
Napůl mne rozštípl anděl zkázy
Mlčet a být v tom jak kočka
Neprosím o nic, jen o život

O Vánocích ještě na mělčině
babička Marie vymalovala chodbu
Počmáral jsem svinibrodskou zeleň
a pak tam brečel u své hanby
Střída chleba, slané oči
širé moře a tak dál

V hodině mezi světcem a
podvodníkem *bohužel bývá*
bílo, ta nekonečná tma
Na stěně je ostrá ryska
A teď tam strašně zeje

Srdce moje bez naděje

(*Užitá lyrika*, Host 2020)

Martin Stöhr (1970), básník
a redaktor *Hosta*.





Krajina v Auvergne.

Jan Zatloukal

V kraji Kašpara z hor

V září tohoto roku jsem se potřetí v životě ocitl v Ambertu, městečku, v němž celý svůj život prožil spisovatel Henri Pourrat. Poprvé jsem tam byl v roce 2002 se slečnou Monikou, se stanem a s krosnou na zádech, mnohé etapy jsme procestovali stopem. Podruhé to bylo v roce 2011, kdy jsem si do Ambertu odskočil na víkend z lázeňského města Vichy, kde jsem absolvoval čtrnáctidenní stáž pro učitele francouzštiny. A potřetí nyní s manželkou Monikou a naší nejmladší dcerou, bez stanu, krosny nahradilo pár kufrů, místo autostopu pohodlná jízda v Citroënu C4 Picasso Grand.

Cílem týdenního pobytu v Ambertu bylo především pořídit fotky z míst, na kterých Pourrat pobýval nebo kde se odehrávají některé epizody dobrodružného a spletitého příběhu *Kašpar z hor*. Fotky, které by doprovodily připravovanou edici korespondence mezi francouzským spisovatelem a jeho českým překladatelem Janem Čepem. A také se setkat s Annette, dcerou spisovatele, a jejím manželem Jeanem, které jsem neviděl už nějakých devět let.

Henri Pourrat bývá trochu nespravedlivě zařazován mezi spisovatele „regionalisty“, jeho

téměř veškeré dílo se totiž odehrává v rodném kraji Auvergne, který opouštěl jen výjimečně. Tento region umístěný v nádherné krajině Francouzského středohoří, pro které je tak typická přítomnost sopečných vulkánů, četných jezer, horských bystřin protínajících jedlové, smrkové nebo bukové lesy, luk porostlých vřesovišti a obřimi kapradinami, rozlehlých pastvin na úbočích kopců a hor, na kterých se popásají stáda krav nebo ovcí, se stal Pourratovi koncentrátem nejen celé Francie, ale celého vesmíru. Stejně jako se mu životní moudrost venkovů žijících v symbióze s přírodou a stvořením jevila jako nejhlubší dřeň humanity. Na nás, kteří pocházíme z Valašska, krajina nepůsobí nikterak cize. Člověk má pocit, že je v Beskydech, jen je všechno o trochu větší a vyšší. Lidé jsou však stejně milí jako Valaši, jen těch krav je na pastvinách mnohem víc než na valašských kotárech dnešních dnů.

U nás byl Pourrat dobře znám již od třicátých let 20. století díky poetickému překladu *Kašpara z hor*, jehož autorem byl myslechovický rodák Jan Čep. Když Čep *Kašpara* překládal, narážel neustále na potíže s dialektem a nebyl si také jist mnohými záležitostmi z oblasti reálií, tradic a zvyků kraje,

proto autora v roce 1932 navštívil. Přátelství mezi oběma spisovateli bylo navázáno okamžitě a vytrvalo až do Pourratovy smrti v roce 1959. Oba milují svůj rodný kraj, oba z něj čerpají pro svou tvorbu, oběma je společné křesťanské zázemí orientující jejich životy i dílo. Bez nadsázky můžeme říct, že jde o jedno z nejautentičtějších a kvůli tragickému kontextu 20. století (Mnichov, válka, komunistická diktatura, exil) i nejdojemnějších epistolárních přátelství, která nalezneme v historii česko-francouzských kulturních vztahů.

Do Ambertu přijíždíme v sobotu. V neděli bychom se rádi zúčastnili mše v mohutném ambertském kostele postaveném v gotickém stylu na přelomu 15. a 16. století. Zjišťujeme však, že se mše v kostele nekoná, neb je právě pouť v kapli Notre-Dame de la Roche, tedy Panny Marie na skále. Nasedáme do auta a míříme do cca půl hodiny vzdálené vesničky Mayres, kde parkujeme na improvizovaném parkovišti na posečené louce. Po poměrně příkrém sestupu, který pro starší není bez rizika – při sestupu či výstupu jsme svědky nejméně tří nebezpečně vypadajících pádů seniorek, ale s pomocí okolostojících se naštěstí všechny dámy dříve či později opět postavily na nohy a mohly pokračovat v chůzi –, jsme rozložili naši deku na louce před kamennou kaplí schoulenou ve spodním cípu louky a obklopenou zezadu hustými lesy. Po mši

se neplánovaně dáváme do řeči s duchovenstvem. Otec Alain, nově ustanovený farář celé oblasti, se chlubí, že Českou republiku několikrát navštívil, ba dokonce byl i na Moravě, v Brně. A díky farnici českého původu si stále udržuje o naší zemi značné povědomí. Zatímco africký kněz laškovně konverzuje s naší dcerou, dává se s námi do řeči postarší žoviální mnich z bratrstva sv. Jana, který nás zve na prohlídku benediktinského opatství v La Chaise-Dieu (Boží stolec), kterou má mít v tamním kostele ve dvě hodiny. Jelikož se na Boží stolec chystáme – odehrává se tam totiž řada epizod *Kašpara z hor* – účast přislíbíme. Nejprve je ale nutno se posilnit. Nabízené občerstvení nachystané na pouť místními s díky odmítáme a vyrážíme rovnou na Boží stolec, kde si objednáváme pizzu a auvergneský salát, jehož nezbytnou ingrediencí je jeden z mnoha lokálních sýrů „fourme d'Ambert“. Jídlo stejně jako víno jsou znamenité.

Na prohlídku přicházíme na poslední chvíli a přidáváme se k asi dvacetičlenné skupince posluchačů. Mnich nás hned identifikuje a nabízí dcerce možnost svítit baterkou na popisované architektonické skvosty, ta mu ale nerozumí, na to její jazyková úroveň, omezující se vesměs na slova jako „merci“, „bonjour“, „au revoir“, nedostačuje. Mnichův výklad je poutavý s řadou vtipných anekdot (včetně narážek na současnou pandemii: „Na mor ve středověku zemřely dvě třetiny Evropy, tak daleko ještě nejsme,“ usmíváme se spolu s průvodcem pod rouškami), interiéry chrámu majestátní. Kromě velkolepých varhan (na Chaise-Dieu bývají každoroční festivaly varhanní hudby), náhrobku papeže Klementa VI., který je pohřben pod centrální lodí chrámu, vyřezávaných dřevěných chórových lavic, v nichž se v době největší slávy benediktinského řádu tísnily stovky mnichů, mě nejvíce zaujal obrovský nástěnný obraz znázorňující tanec smrti. Smrt, která se směje a vesele dovádí, si odvádí jednotlivé stavy (od papeže a císaře přes soudce,



← Opatství Chaise-Dieu (Boží stolec).



Escury, dějiště Pourratova románu *Kašpar z hor*.

kupce, zemědělce a milence až po malé dítě) tam, kam všichni jednou musíme...

Další den se vydáváme do nedaleké vesnice s delším názvem Saint-Amant-Roche-Savine, kde se měla nacházet hospoda „U Krásné pastýřky“, kterou v Pourratově románu spravují Kašparovi rodiče. Je čtvrtek a v obci, která čítá okolo 500 obyvatel, je mrtvo. Jen z okna nad pekárnou na nás vrčí dva psi a několik orouškovaných lidí se vystřídá v lékárně naproti. Danou hospodu jsme sice nenašli, ale mám ještě záložní plán pokusit se zde dohledat stopy po Vladimíru Peškovi, emigrantu po únorovém puči v roce 1948, který se oženil s Francouzskou a do Saint-Amant jezdil ke tchánům na prázdniny. Zkousím štěstí v pekárně pod psy a ptám se prodavačky, zda nezná někoho se jménem Doumenc, jak se jmenovala Peškova žena za svobodna. Nebo nevzpomíná-li si na nějakou rodinu, do které se přičlenil emigrant z bývalého Československa. Jedna taková rodina prý tu je, jsou to ale spíš Ukrajinci. A když řeknu, že nejde ani tak o současnost, ale o 60. a 70. léta 20. století, paní zahlaholí: „Mám sice už prošedivělé vlasy, ale tak stará nejsem,“ směje se. Koupíme u ní alespoň křupavou bagetu a pro malou na svačinku „pain au chocolat“ a pokračujeme v cestě o kousek dál na samotu Escury.

Právě v bývalém záměčku v Escures dojde v ději *Kašpara z hor* ke klíčové události. Kašparova sestřenice, patnáctiletá Anna-Marie, zůstane jednou na

Escurách sama doma a v noci se na ni dobývají lupiči. Jednomu z nich, tomu nejdotěrnějšímu, který už šmátrá rukou pode dveřmi, za kterými se dívka ukrývá, usekne nožem prst. Netuší, že pan Robert, kterého si má vzít o několik let později za muže, nesundává své rukavice z touhy po pomstě... Nebudu zde prozrazovat další děj románu, který jen mohu doporučit k přečtení, ať už ve starším Čepově nebo novějším Reynkově překladu. Nepletu-li se, získal Jiří Reynek za překlad v roce 2001 Jungmannovu cenu.

Máme tentokrát štěstí, před velikým kamenným stavením sedí starší pán a čte si noviny. Když vidí, jak se blíží podivná trojice, jde nám naproti. „Ano, jste tady správně, tady se odehrává část Pourratovy epopeje,“ zahajuje pán výklad, který přeruší, jen když jde hledat studie o místním záměčku s nákresy a historickými fotkami. Budova už dnes nevypadá jako záměček, z věží jsou torza, z kamenných hradeb zbývá jen brána. Nakonec nás vezme i do části přízemí, aby nám ukázal původní kovová vrata. Snad ta, která tehdy ochránila Annu-Marii před vpádem lupičů?

Pokračujeme dál směrem do horské vísky Vernet-la-Varenne, kam rodina Pourrata jezdila na léto do Enclos, velké usedlosti patřící rodičům Pourratovy ženy Marie. Vesnička je malebná, dominuje jí hezký záměček na kopci, v podzámčí pak jezírko vhodné k rekreaci. Ocitáme se ovšem trochu ve vzduchoprázdnu, jelikož nemám ponětí, kde se má usedlost Pourratových nacházet. Vyzkouším tedy opět trik s pekárnou a ptám se paní prodavačky. Tentokrát úspěšně, paní mě naviguje kilometr nazpět za obec, kde po pravé straně uvidím malý záměček. Tam by to prý mělo být.

Vracíme se tedy dle instrukcí a po pravé straně nacházíme veliké stavení, které rozhodně nevypadá jako záměček, ale spíš jako velký statek či farma. Když se však přiblížíme, spatříme ve vzdálenosti asi 200 metrů probleskovat mezi stromy vysoké pěkné stavení. To by mohlo být ono. Venku nikdo není, je tam však auto a na venkovním stolku dvě sklenice



Pourratův dům s pracovnou v Ambertu.

ještě z poloviny naplněné vodou. Intuice detektiva mi říká, že tu někdo musel být, nebo ještě je. Zvoněk nikde není, беру tedy do ruky kruhové klepadlo a zabuším. Otevřít nám přijde asi šedesátiletý štíhlý muž, jehož tvář ohraničuje poměrně hustý vous. Nemám pochyb, že přede mnou stojí Pourratův vnuk, podoba je nepřehlédnutelná. Po prvotním vysvětlování nás ochotně provede třípatrovým stavením, ukáže nám Pourratovu pracovnu, salón plný obrazů, spisovatelův pokoj, kde mě uchvátil neuvěřitelný výhled z okna na zelenou a hornatou Auvergne. To se to muselo tvořit v tak nádherných kulisách, říkal jsem si v duchu. Ještě jsme si se Sébastienem vyměnili kontakty, rozloučili se a vyrazili na zpáteční cestu do Ambertu.

Až den před odjezdem jsme si udělali čas na návštěvu Ambertu a zejména domu, který si nechal Pourrat po svatbě postavit. Dům je veliký, s rozlehlou zahradou, a vítá nás v něm další spisovatelův vnuk, Henri Lauras. Omlouvá rodiče, kteří již sice v Ambertu nebydlí, ale shodou okolností zrovna na týden přijeli, jen si odskočili něco vyřídit do města. Mezitím si fotím dům. Henri nás vezme také do pracovny svého děda, kde nám popisuje některé obrazy, rozprostírá po stole všechna česká (a slovenská) vydání děl Henri Pourrata a ukazuje nějaké další relikvie, jako třeba malou porcelánovou konvičku, na které je kousek odlomen. Jde o konvičku básnířky Suzanne Renaudové, manželky českého



básníka a grafika Bohuslava Reynka, které konvička údajně vypadla z rukou, když se dozvěděla, že Henri Pourrat zemřel.

To už ale z okna vidíme Annette, Pourratovu dceru. Je o dost schýlenější než před devíti lety, ale laskavý úsměv i slovo jsou stále stejné. Příchod jejího manžela, kterému pomalu táhne na devadesát, nejprve ohlašuje ťukání hole. Usadíme se všichni do salónu a při drobném občerstvení si povídáme, vzpomínáme, vedeme debaty nad současnou Francií i nad situací u nás v Česku. Zhruba po dvou hodinách, když vidíme, že manžel Jean, kterému navíc dělá komunikace místy problém („Jsem hluchý jak poleno, a navíc ten ušní aparát nefunguje dohromady s rouškou!“), je notně unavený, se zvedáme a loučíme s milými lidmi.

Na druhý den již balíme kufrы a odjíždíme domů. Naposledy projíždíme několika horskými sedly, kde právě ve dnech našeho pobytu projížděla slavná Tour de France. Máváme kravičkám, kamenným „jasseries“ s doškovými střechami, obřím kapradinám a nekonečným lesům. Jistě zde nejsme naposled. Au revoir! ■

Jan Zatloukal (1978) vyučuje francouzský jazyk a literaturu na Filozofické fakultě UP a řídí Francouzské centrum UP.



Zápasy lásky

Nad výběrem ze španělské mystické poezie

Zdeněk Volf

Podobně jako už u prubířských Hrdličkových překladů z anglické duchovní poezie *Démant a slza* (1999) jde o výběr zahrnující šest století. A stejně tak se dá říci, někdejšími slovy z doslovu Mojžíra Trávníčka, že byl „řízený láskou a duchovní potřebou“. Jen s tím rozdílem, že protentokrát nejsou jeho výchozí matricí osobně propátrávané sbírky, nýbrž přátelský předvýběr jezuity a básníka Michala Altrichtera ze čtyř set šedesátistránkové reprezentativní publikace Miguel de Santiaga: *Antología de poesía mística española* (*Antologie španělské mystické poezie*) z roku 1998.

Zatímco však třeba vliv anglické literární tradice (Milton, Thomson, Byron...) na naše novodobé básnictví byl zásadní, ba pečetní, náš život vnitřní,

náboženský již od 16. století ovlivňovala mystická tradice španělská. Ať snubní sv. Terezie od Ježíše, sv. Jana od Kříže, tak ta činná sv. Ignáce z Loyoly. A je jistě darem, tajemným a nezaslouženým, že po biskupu Davídkovi, který poezii (pod pseudonymem Václav Ara) psal, vydával a ve svém společenství Koinótés neopomněl vyučovat, máme v Josefu Hrdličkovi další osobnost v plnosti kněžství, která si uvědomuje potřebu poezie k osobní modlitbě natolik naléhavě, že ji záhy po listopadu '89 neváhal zahrnout do breviáře (*Denní modlitba církve: hymny a básnické modlitby*, 1993).

I nejosobnější modlitba totiž, zejména s léty, chtě nechtě prochází stereotypem, který ji může rozložit. Zcela. Kdežto v doméně poezie jako by z podstaty stále prodounávalo tvůrčí jiskření, které ji nepřetržitě oživuje, a dojde-li u některého z tvůrců celoživotně či alespoň načas k duchovnímu zasažení a prohloubení, zvláště ve verších básně to zůstává navždy proměněno, konsekrováno. A to je, řekl bych, to nejpodstatnější, co Josef Hrdlička jako překladatel od šedesátých let trvale hledá. A nachází. Co je přirozenou součástí jeho pastore, charismatu, a co mají jeho překlady poezie vždy jaksí navíc: spirituální přesnost a jemnost.

Není proto důležité vyjmenovávat, kdo nakonec z těch šestašedesáti výchozích autorů v cílové verzi čítající třicítku pozůstal stranou, která z básní snad chybí, případně jak se jejich překladateli, coby anglistovi, zdařilo přetlumočit španělské fonetické



Dotek tvého ticha. Výběr ze španělské mystické poezie. Přeložil Josef Hrdlička, Refugium Velehrad-Roma, Olomouc 2020.

modulace do češtiny. – Je to, jako když člověk vstoupí do chrámu. Jakkoliv rozměrného, prastarého... Čtenář a báseň. Či dokonce čtenář versus jediný verš! Jedno, zda od světce a patrona kontemplace, nositele Nobelovy ceny za literaturu, nebo od autora anonymního. Byť i s tím vším se lze v zasvěcených Altrichterových komentářích pojednaných autobiograficky i na pozadí pohnutých španělských dějin seznámit. Prvotní je však ten dotek... vetknutý do titulu. Ať už se udál kdekoliv: „S úctou se klaním v tvém tichu / nádhernějším, než všechny věci, jež v mém bytě / zírají na mne mlčky s očima / bezelstnými.“ (Rafael Alfaro, 1930–2014)

Dotek, ale někdy spíš náraz. „Toužím tě spatřit, / přeji si zemřít,“ vzdychá světice z Ávily (1515–1582), či „zmírám tím, že neumírám“ její soupevník svatý Jan (1542–1591). Záleží na rozpoložení, na naší lidské situaci, spiritualitě. Zda jsme svobodní, žijeme v manželství, v řeholním řádu. Naštěstí „každému z lidí přísluší jít“ – modlí se veršem León Felipe (1884–1968) – „vlastní panenskou cestou, / k Bohu.“ Tedy dotek, náraz, ale i svědectví zápasu, přemožení: „Bože příchodu, cítím tě uprostřed svých rukou; / nyní jsi zapleten se mnou do nádherného / zápasu lásky, tak jako / oheň se svým vzduchem. / Nejsi můj zachránce, ani můj vzor, / ani můj otec, ani mé dítě, ani můj bratr; / jsi stejný i jediný, jsi rozdílný i všechen, / jsi Bůh nádherné, veškeré dosažitelné krásy / v mém vědomí o kráse.“ (Juan Ramón Jiménez, 1881–1958)

A taktéž nářek z propasti temné noci: „Po tolika rozmluvách s Bohem stal se němý / Miláček mého srdce. S nadlidským křikem volal jsem, / teď mohu hovořit posunky rukou jen, / stále však připoután k Němu... nahý, osamělý.“ (Blas de Otero, 1916–1979) Prostě zastoupeny jsou nejružnější aspekty duchovního zakoušení, včetně „zdešeného vzpouzení se, / když jsi mi žhavým železem chtěl vtisknout pečeť, / že Ti patřím“ benediktinky Cristiny de Arteaga (1902–1984). Zdaleka tudíž nejde, jak patrno, o doteky, které se udály v dávné minulosti, kdežto o napořád živé děje, při nichž nezáleží

na časovosti, nýbrž na míře lidského odevzdání, jehož hloubku, hodnověrnost nejpřirozeněji dosvědčují právě lyrické verše, neboť se mohou urodit pouze z přetlaku srdce.

Vstupním, nepsaným mottem knihy je proto barevný dřevorez Jana Jemelky. Jako by vyjadřoval veškeré drama a něhu mystické poezie, obzvláště – pro svoji žhavost – té španělské. „Skloněná tvář s kresbou kříže září v tichu. Oheň v pozadí přerůstá v trnovou korunu bolesti, která se přeměňuje v korunu Spravedlivého Krále,“ rozkrývá malíř. Obdobně – a to – každou jednotlivou báseň opoznámkovává i exercitátor Michal Altrichter, čímž publikace přerůstá tak trochu v duchovní cvičení. Na rozdíl od velmi podnětných literárních podotyků typu „dobrá znalost řečtiny mu dává ‚vzdušný‘ verš, průsvitný styl“ (Bartolomé Leonardo de Argensola, 1562–1631) však nemusí každému vyhovovat, když si k závěru sonetu „dlouho jsem tam setrval a plakal dojetím“ (Manuel Altolaguirre, 1905–1959) přečte k možnému ignaciáckému rozjímání: „Už jsem duchovně plakal?“ Podnět bezesporu zásadní, na rozhraní duše a ducha, neboť dar slz je – „ó Pane cesty“ (Carmen Conde, 1907–1996) – jedním z hlavních očišťujících mystických znamení. Zůstává ovšem vpravdě otázkou, zda vůbec k moudrosti poezie, pracující s tajemstvím nedořečenosti, nevýslovna, cokoliv přidávat.

V závěrečném slovu antologie děkuje rovněž biskup Josef Hrdlička za přebásnění a jazykovou spolupráci manželům Markétě a Antoniově Castelarovým a bratru karmelitánovi Dominiku Smejovi, vznášeje prorockou obavu, že naše „současná doba často v umění i poezii strádá tím, že opouští dialog s Bohem, který probouzí nejsilnější výzvy vepsané do samé podstaty člověka všech věků, kultur a národů“.

Přijměme *dotek* požehnání. ■

Zdeněk Volf (1957), brněnský básník, povoláním soukromý inseminátor krav.



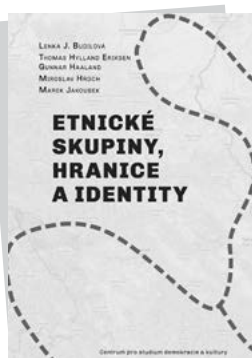


A5, brož., 140 s., 169 Kč

Jan Paul

Mrkáčí panenka

Malíř, výtvarný kritik a prozaik Jan Paul vydává novou sbírku povídek, v níž se zabývá tématem lásky, nenávisť a smrti. Autor předkládá čtenáři příběhy současných lidí vystavených těžkým životním situacím. Jsou to lidé mnoha profesí, různosti věku i odlišné sexuální orientace, kteří se často ocitají v mezních a tragických okolnostech života. S jistou dávkou soucitu i pochopení líčí příběhy člověka ve chvílích váhání i vážných rozhodnutí, která nezvratně změní, či v některých případech dokonce ukončí jeho život. Jan Paul s literární imaginací i realistickou přesvědčivostí popisuje osobní, partnerské a společenské konflikty, na jejichž konci sice hrdiny povídek čeká smrt fyzická, profesní i duchovní, nicméně přesah knihy zřetelně odkazuje k naději. Knihu doprovázejí autorovy ilustrace.



A5, váz., 156 s., 249 Kč

L. J. Budilová – T. H. Eriksen – G. Haaland – M. Hroch – M. Jakoubek

Etnické skupiny, hranice a identity

Kniha je věnována jednomu z dominantních témat sociálních věd – etnickým skupinám a identitám. Etnické fenomény a procesy patří k základním determinantám lidského světa; etnický charakter mají totiž nejen etnorevitalizační hnutí původních obyvatel či jiných menšinových skupin; etnicita stojí také v jádru velkého množství nejdestruktivnějších válečných konfliktů posledních dekád. Etnické fenomény tak nadále představují klíčové faktory ovlivňující podobu společností, od každodenních interakcí jednotlivců na lokální úrovni až po vztahy mezi státy na rovině mezinárodní. Pochopení podstaty utváření etnických identit a skupin je tak stále jednou ze základních cest k porozumění (nejen) dnešnímu světu. Publikace *Etnické skupiny, hranice a identity* prezentuje vývoj sociálněvědního studia etnicity a aktuální podobu diskurzu etnických studií.

Objednávky: Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Předplatné časopisu *Kontexty* na rok 2021

Všem zájemcům o časopis *Kontexty* doporučujeme předplatné, je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 600 Kč

Sponzorské předplatné: 1 200 Kč

Objednávky předplatného:

- vyplněním objednávkového formuláře na: www.cdk.cz/casopisy/kontexty
- e-mailem na adrese: objednavky@cdk.cz
- případně telefonicky na čísle: 545 213 862 nebo písemně na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Způsob úhrady předplatného:

- **bankovním převodem** na účet č. 120 402 514 / 0600 (variabilní symbol = číslo objednávky)
- **platební kartou** (pouze při objednání prostřednictvím objednávkového formuláře na www.cdk.cz, viz výše)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- **příloženou složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty“)

Předplatitelé *Kontextů* mají **25% slevu** při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví www.cdk.cz

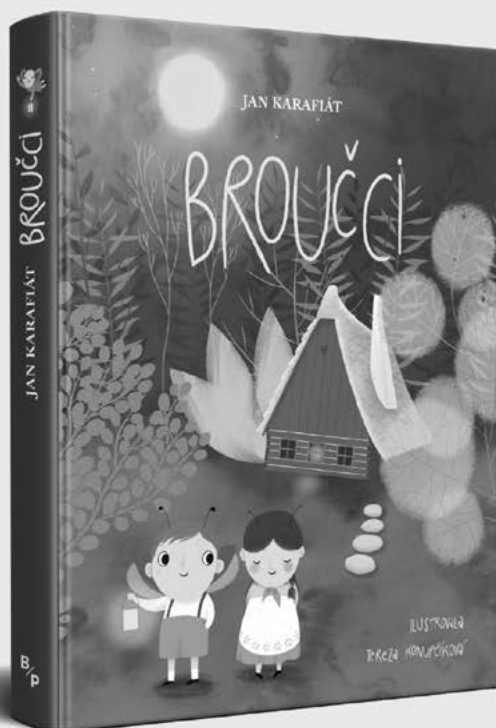
tvar

UŽ nemusíte
číst mezi
řádky

roční
předplatné
525 Kč



objednáte na www.itvar.cz/predplatne nebo na www.send.cz



JAN KARAFIÁT BROUČCI

Každá generace dětí
má „své“ Broučky.
Nejslavnější česká
dětská knížka nyní
vychází v novém vydání
a s ilustracemi známé
současné výtvarnice
Terezy Konupčíkové
tvořící pod značkou
Drobnosti.



pevná vazba

136 stran

celobarevná

249 Kč

Cena na www.bookspipes.cz 212 Kč (sleva 25 %.)

www.bookspipes.cz

BOOKS
& PIPES

Novinka!

Pavel Šafr

Příběhy z české historie očima novináře

objednávejte na eshop.forum24.cz



Free
Czech
Media

FORUM 24

IPPO
INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU



INSTITUT PRO PRAVICOVOU POLITIKU

- » Otevíráme a promýšlíme témata moderní pravicové politiky
- » Hledáme vyváženou kombinaci mezi politickými idejemi a praxí
- » Pořádáme debaty a konference
- » Zpracováváme odborné analýzy

www.ippo.cz





EVROPSKÝ GREEN DEAL A ČESKÁ REPUBLIKA: FAKTA – ČÍSLA – DOPADY

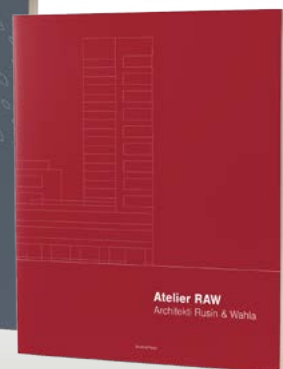


Projekt Evropského informačního projektu přináší aktuální a přehledné informace o nových návrzích Evropské komise v rámci Zelené dohody pro Evropu.
Co nové unijní návrhy znamenají pro obce, podnikatele a občany?

Odpovědi najdete na www.euroinfoproject.eu

Projekt je podporován Skupinou ČEZ

TŘI VÝPRAVNÉ PUBLIKACE PŘEDSTAVUJÍCÍ NEJNOVĚJŠÍ TVORBU PŘEDNÍCH BRNĚNSKÝCH ARCHITEKTŮ



Petr Pelčák, Aleš Burian, Gustav Křivinka, Tomáš Rusín a Ivan Wahla patří ke generaci, která vstupovala do profesního života na přelomu 80. a 90. let a velmi brzy dostala příležitost samostatně projektovat a stavět. Spojuje je nejen generační příslušnost, ale také hodnotová orientace, která se propisuje do jejich tvorby a zajišťuje jim na mapě soudobé české architektury osobitou pozici. K jejich charakteristickým rysům

patří hledání nových možností interpretace architektonické a stavitelské tradice, respekt k místu a kontextu i zájem o materiálovou a řemeslnou stránku stavění. Jednotlivé publikace uvádí kritická esej přední české architektonické publicistky a kunsthistoričky, šéfredaktorky časopisu Zlatý řez Jany Tiché, a následuje výběr staveb z let 2009–2019 dokumentovaný na velkých barevných fotografiích.

Cena při nákupu na www.bookspipes.cz: 446 Kč (sleva 25 %)